

106844

TRANSILVANIA

ANUL 75 OCT.-NOV.-DEC. Nr. 10-12 1944

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

CUVÂNT INAUGURAL

LA ADUNAREA GENERALĂ A „ASTREI” (5 NOEMVRIE 1944)

Adunarea aceasta generală trebuia să o ținem la Cluj. Așa hotărîsem în toate adunările noastre dela 1940 încoace, ca odată eliberat Ardealul de Nord și dată posibilitatea participării fraților membri ai „Astrei” din toate despărțămintele din Ardeal și Banat, adunarea generală proximă să fie convocată la Cluj, în cadre festive. Grație înțelepteii hotărîri a Maiestății Sale Regelui nostru iubit, grație vitejeii oștirii noastre și mai ales frăției de luptă a biruitoarei armate sovietice, Clujul nostru, Ardealul de Nord este eliberat. Și totuși considerațiuni de sigur de ordin superior, tactic sau politic, ne-au pus în imposibilitate, de a convoca acum adunarea generală proiectată la Cluj și ne-au obligat să amânăm o întâlnire, care nu avea numai rostul unei revederi duioase, al unui schimb de amintiri, privind eroice lupte și prea multe și dure-roase umiliri și suferințe, dar trebuia să pună în același timp și neîntârziat temeliiile unei vieți noi, închinată binelui și viitorului patriei comune.

Căci, fără îndoială, va trebui să începem o viață nouă. Se înșeală amar cine crede, că după acest crâncen războiu viața va putea continua în vechile tipare. O muncă uriașă ne așteaptă pentru a reface țara și pentru a asigura dăinuirea și propășirea neamului nostru în necruțătoarea concurență vitală care va urma.

În această luptă nu vom putea birui decât lăpădându-ne de toate defectele, care ne-au dus țara și neamul aproape la dezastru; nu vom birui decât îndeplinind cu perfectă loialitate îndatoririle pe care le avem față de noi înșine și față de alții, punând în valoare toate însușirile pozitive, cu care neamul nostru este din belșug inzestrat și integrând disciplinat toate energiile românești spre scopul propășirii patriei noastre scumpe. Ne aflăm poate în unul dintre cele mai critice momente ale evoluției noastre, în fața alternativei categorice: sau, printr'un

efort eroic, disciplinat și solidar ne vom păstra, cu orice jertfă, independența, sau ne vom prăbuși.

Se înșală amar acela care crede că lumea se mai lasă amăgită de aparențe, de mascarea oricât de isteată a unor atitudini sau fapte neînțelegătoare față de imperativele ceasului prezent, sau față de chemarea insistentă a zilelor de mâine.

În ce privește organizarea vieții noastre obștești în viitor, direcția evoluției noastre politice și principiile pe care aceasta va trebui să se bazeze, nu vor fi greu de aflat. Ni le indică cu precizie evoluția vieții obștești din toate țările civilizate, unde din lupta între un individualism exagerat și principiul unei largi dreptăți sociale, iese biruitor tot mai mult acesta din urmă.

O dreptate socială mai largă pentru cei mulți, o nivelare a deosebirilor economice nejustificate, nemuncite și nemeritate, șanse egale pentru oricine de a-și pune în valoare potențialitățile sale firești spre fericirea proprie și spre binele comunității căreia aparține, dreptul la existență și la afirmare pentru fiecare și egalitate politică sunt, pe lângă abolirea privilegiilor și lichidarea parazitismului social, postulate care se cer tot mai categoric respectate. Ele vor întâlni la noi ușor o mai largă înțelegere și mai puține piedeci, dat fiind faptul că în urma urbanizării și industrializării mai reduse, antagonismele între categoriile sociale nu au putut ajunge la proporțiile și acuitatea, caracteristice altor țări.

Dar dacă este justă pretenția ca șansele sociale cu care pornește la drum viața individuală să fie egale pentru toți și succesul în viață să fie hotărât de capacitatea, munca, jertfa și meritul fiecăruia, just trebuie să fie și postulatul ca același principiu să fie valabil și respectat și când e vorba de șansele și evoluția vieții neamurilor.

Și neamul nostru, azi, când intră într'o nouă viață, nu se află, din punct de vedere social și mai ales economic pe plan de egalitate cu neamurile conlocuitoare, maghiari și sași. Cu toată bogăția zestrei noastre firești, cu toată munca și jertfa noastră de-a-lungul veacurilor pline de lupte, noi ne aflăm azi față de ei, dacă nu în situația proletarului față de capitalist, în orice caz în situația omului trudit față de omul privilegiat. Noi nu dorim să ajungem la o egalitate de șanse prin denivelarea lor, nu dorim să le răpim nimic din drepturile, care le revin în mod firesc. Dar nimeni nu ne poate nega dreptul nostru, de a cere, ca Statul Român să-și îndrepte grija sa deosebită asupra poporului nostru, care doar el a luptat și jertfit mai mult ca oricine pentru apărarea și rodirea acestui pământ, să ridice poporul nostru fără zăbavă la același nivel de armatură socială și mai ales economică.

pentru ca să poată porni apoi la drum nou și să se afirme, dacă nu totdeauna în prietenească emulație, cel puțin în loială concurență cu ceilalți. Nimeni nu ne poate nega dreptul, să cerem, ca din sângele sutelor de mii de ostași români, vărsat doar pentru apărarea și propășirea patriei noastre scumpe, să răsară în primul rând dreptate pentru noi și nu privilegiu pentru alții.

Când spun toate acestea, nu o fac pentru a da sfaturi acolo unde nu sunt necesare, ci pentru a preciza directivele, care vor trebui să conducă gândul și activitatea instituției noastre și în viitor. Și este clar, chiar după foarte sumara mea expunere, că în esența lor, directivele schițate, sunt aceleași, cu care a pornit la drum acum 83 de ani Asociațiunea noastră și care apoi au fost respectate cu sfințenie în toată activitatea ulterioară.

De sigur aspectul și mai ales amănuntele activității „Astrei” au variat din epocă în epocă. Altul a fost acest aspect la începutul existenței „Astrei” în epoca de relativă toleranță maghiară, altul și variat în vremurile de tot mai accentuată opresiune, și altul și schimbător în România noastră liberă; variațiuni determinate nu numai de situațiunea politică, de curentele mari de idei care se cereau respectate, dar și de inițiativele pornite din sânul „Astrei”.

Rostul conducerii „Astrei” a fost totdeauna, de a adapta activitatea tradițională la trebuințele vremurilor noi, fără a jertfi ceva din prestigiul instituției și din scopurile, care îi justificau existența.

În același spirit am lucrat și noi și dacă nu am reușit să realizăm tot ce s'ar fi putut aștepta din partea unei instituțiuni ca „Astra” noastră, vina o poartă mai ales împrejurările. Dacă totuși, cu toată vitregia vremurilor, prestigiul și meritul „Astrei” nu a scăzut, ci putem păși pragul Unirii noi cu cea mai bogată zestre materială, cei mai mulți membri, cele mai multe cercuri culturale și cele mai multe realizări culturale, este o grăitoare dovadă a sporului de râvnă și de spirit de jertfă a colaboratorilor noștri în despărțăminte și cercuri culturale, care nu cunosc și doresc altă răsplată pentru munca lor, decât bucuria de a-și cheltui surplusul lor de energii pentru propășirea țărânimii noastre dragi.

Doamnelor și Domnilor,

Ca răsplată a vitejiei și uriașelor jertfe, pe care le-a adus minunata noastră oștire în acest războiu; a suferințelor fără sfârșit pe care le-a îndurat întregul popor român, grație tovarășiei de arme, pecetluită cu sânge, a glorioasei oștiri sovietice și grație înțelepciunii Regelui no-

stru iubit și a sfetnicilor săi, Clujul este din nou al nostru și în curând ne vom putea îmbrățișa cu frații noștri din Ardealul de Nord.

Când ridicăm acum slavă Celui-de-Sus pentru împlinirea dreptății noastre și dăm expresie bucuriei noastre nețărmurite pentru acest fapt, cuvine-se să închinăm cu smerenie și adâncă recunoștință o clipă memoriei ostașilor români și sovietici, care și-au jertfit viața pentru eliberarea scumpului nostru Ardeal. Se mai cuvine însă, ca în aceste clipe înălțătoare să ne dăm bine seamă și să nu pierdem nici de aici înainte niciodată din vedere, că unirea Ardealului și Banatului cu scumpa noastră patrie-mamă nu va putea fi veșnică, decât dacă vom merita-o neconținut din nou, clipă de clipă, generație de generație, prin muncă și jertfă fără încetare, închinată binelui și propășirii României.

Cu gândul la Maiestatea Sa Regele Mihai I, simbolul unității noastre naționale, declar deschisă adunarea generală.

PROF. IULIU MOLDOVAN
Președintele „Astrei”

TRANSILVANIA CENTRUL PĂMÂNTULUI ROMÂNESC

— CE SPUN DIFERIȚI CERCETĂTORI CU PRIVIRE LA ACEST SUBIECT —

Toți cercetătorii obiectivi ai diferitelor fenomene de ordin fizic și uman din Transilvania i-au constatat demult locul central, ce-l are chiar dela natură, prin variatele și multiplele ei funcțiuni deopotrivă de importante pentru întreg teritoriul etnic românesc. Filologi și etnografi, economiști și oameni politici, istorici, naturaliști și geografi, toți sunt unanimi în a recunoaște pe baza studiilor lor obiective, locul prominent al Transilvaniei în spațiul carpatic sud-estic, cuprins între Tisa Dunăre și Marea Neagră. Nu numai cercetătorii români, ci și savanții obiectivi străini constată această importanță a spațiului transilvan. Chiar și cercetători, dușmani ai intereselor românești, recunosc, că din Transilvania au pornit multe începuturi hotărâtoare pentru întreg teritoriul etnic românesc, dând însă acestui fapt interpretarea cerută de interesele dușmanilor noștri.

Să vedem acum câteva citate privitoare la poziția Transilvaniei față de restul pământului românesc.

Ernst Gamillscheg în *Über die Herkunft der Rumänen*,¹⁾ consideră Transilvania și din punct de vedere lingvistic ca un centru, ca un rezervoriu central din care veacuri de-a-rândul s'au hrănit etni-cește Principatele Române. Filologul Emil Petrovici găsește în Transilvania vatra lingvistică a românismului nord-dunărean.²⁾ Dânsul spune că, întocmai cum geografii numesc Transilvania, sâmburele sta-

¹⁾ Ernst Gamillscheg: *Über die Herkunft der Rumänen*. Berlin, 1940, p. 13—16 (citată în C. Giurescu: *Die Europäische Rolle des rumänischen Volkes*, București, 1941, p. 8.)

²⁾ Emil Petrovici: *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, în revista *Transilvania*, Nr. 2, 1941, Sibiu, p. 102—106.

tului românesc, la fel și linguiștii ar putea zice că, în Transilvania se găsește *sâmburele* din care a crescut copacul, bogat în ramuri, al graiurilor românești, vorbite pe toată întinderea pământului nostru. Și E. Gamillscheg, întrebuintează pentru aceasta termenul german de „Kerngebiet”. Și un alt fapt geografico-linguistic arată, că Transilvania e „leagănul” din care s’au răspândit graiurile românești peste câmpiile inconjurătoare, fiindcă aici își dau întâlnire cele patru graiuri principale unitare dacoromâne. Geografia lingvistică a constatat însă că teritoriile, unde avem vaste întinderi de graiu unitar, trebuie considerate ca fiind relativ recent colonizate. „Graiurile unitare s’au răspândit din câte un centru colonizator” (citată după R. Jaberg: *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 31). Lipsa unui dialect unitar în Transilvania dovedește, că aici avem de-aface cu cel mai vechiu teritoriu etnic românesc (Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, I, p. 31).

Statisticianul S. Manuilă¹⁾ dovedește că și din punct de vedere etno-biologic Transilvania este și azi, mai cu seamă în raport cu minoritățile din jumătatea de Vest a Țării, un centru, și și mai mult a fost în trecut față de întreg pământul românesc. Vitalitatea biologică a elementului etnic românesc din Transilvania este mai mare, ca de ex. a Ungurilor. La aceeași concluzie ajunge și biologul P. Râmneanțu în diferite lucrări.

Și mai accentuat insistă asupra poziției centrale a Transilvaniei istoricii. Astfel cronicarul Grigore Ureche²⁾ spune, că „Țara Ardealului nu este numai o țară însăși, ci Ardealul se cheamă mijlocul țării, care multe cuprinde în toate părțile... Iară pe la marginile ei sânt alte țări mai mici, carele toate de dânsa se țin”.

Cronicarul Gh. Șincai numea Transilvania vatra românismului³⁾. Al. Papiu Ilarian în vol. III din *Istoria Românilor din Dacia Superioară* (Sibiu, 1943) a avut „profetica intuiție a necesității întemeierii unui stat român având ca centru Carpații”. Tot el în *Memoriul scris pentru Domnul Al. Cuza* spune că, „Principatele Române fără Transilvania nu au viitor în Europa. Carpații cei de aur ar fi protectori a toată România. Transilvania cea înaltă este în centrul Daciei și centru fiind, dominează șesurile Banatului și ale Bihariei până la Tisa, dominează dealurile și văile Moldovei, și șesul cel adânc al Țării Românești”⁴⁾.

1) S. Manuilă: *Die Bewölkerungs-politischen Folgen der Teilungs Siebenbürgens*, Bukarest, 1942, p. 22 sq, 41, sq.

2) Grigore Ureche: *Letopisețul Țării Moldovei*, Craiova 1934, p. 9 (citată în V. Nețea: *Țara Ouașului*, Cunoștințe folositoare, p. 19).

3) Al. Ciorănescu: *Die Geschichtliche Überlieferung und der Ursprung des rum. Volkes*, București, 1942, p. 38.

4) Citat de Zenovie Păclișanu în *Universul*, Nr. 216, 1943.

În anul 1848, ziarul *La Reforme* din 10 Iunie scria în legătură cu adunarea Românilor pe Câmpia Libertății din Blaj, că Ardealul „este sâmburele regatului Daco-Român, care va cuprinde în scurtă vreme, fără îndoială și pe Români din Moldova și Țara Românească, populație, care oscilează nehotărât mai bine de o mie de ani, ca un suflet ce-și caută trupul” (citată după Z. Pâclișanu în *Universul*, Nr. 219, 1943).

Un „Kerngebiet” numește Transilvania și *Walter von Wartburg*¹⁾ în următoarele: „Sicher ist, dass das östliche Siedlungsgebiet des rumänischen Volkes verhältnismässig spät und zwar durch Kolonisten aus Siebenbürgen gewonnen worden ist. Siebenbürgen erweist sich innerhalb des heutigen rumänischen Siedlungsraumes als dessen Kerngebiet”.

Istoricul C. Giurescu²⁾ zice: „Siebenbürgen war seit jeher das völkische Reservebecken, aus dem die Rumänen sich über das Gebirge nach der Walachei und nach der Moldau ergossen haben”. Tot dânsul insistă asupra așezării centrale în România a orașelor ardelenene, favorizând această așezare dezvoltarea lor, față de așezarea nefavorabilă avută de ele în fosta monarhie austro-ungară³⁾. În alt loc amintește și dânsul Transilvania ca centru al pământului românesc⁴⁾.

Și Al. Ciorănescu vede în masivul muntos al Carpaților și în podișul Transilvaniei punctul inițial de așezare și formare a poporului român, de unde a coborât în câmpiile joase din jur radial, pe căile indicate de formele de teren. Triunghiul carpatic al Transilvaniei formează o citadelă, în jurul căreia sunt apoi în trepte tot mai joase regiunile înconjurătoare. Cu cât ne depărtăm de această citadelă cu atât populația română se rărește, întocmai cum se răresc și se risipesc casele unui oraș, pe măsură ce ne depărtăm de centrul lui⁵⁾. Iar în alt loc zice că Transilvania și în Dacia Traiană a fost inima vieții romane⁶⁾.

Zenovie Pâclișanu ne arată în mai multe studii valoroase, că tocmai în veacurile, când învățații unguri și prietenii lor cointeresați așează colonizarea Transilvaniei cu Români din Principatele Române,

¹⁾ Walter von Wartburg: *Die Entstehung der romanischen Völker*, Halle (Salle, 1939, p. 159—160, citat de d-l I. Lupaș în *Zur Geschichte der Rumänen*, Sibiu, 1943, p. 30).

²⁾ C. Giurescu: *Siebenbürgen*, București 1943, p. 19.

³⁾ C. Giurescu: o. c. p. 42.

⁴⁾ C. Giurescu: *Die Europäische Rolle des rumänischen Volkes*, București, 1941, p. 7.

⁵⁾ Al. Ciorănescu: *Rumänien*, București, 1943, p. 5—6.

⁶⁾ Al. Ciorănescu: o. c. p. 54.

tocmai atunci documentele istorice ne arată un adevărat exod de populație românească, care fugea în toate direcțiile, în primul rând în Principatele Române, ca să scape de urgia apăsărilor feuzilor din Transilvania. Acestea sunt veacurile 17, 18 și 19, când pretind „marii savanți” și politicieni unguri, că poporul lor a rămas în Transilvania în minoritate față de Români invadatori.¹⁾

George Brătianu²⁾ vede în Transilvania fruntea poporului românesc. Dânsul zice: „L'unité roumanie n' a pas attendu, pour exister de recevoir une couronne consacrée à Rome ou à Byzance. L'on peut dire qu'une configuration naturelle, la volonté même de la Providence, a posé sur le front du peuple roumaine la seul couronne dont il revendique la possession: celle de ses montagnes, Corona Montium, qui entoure de ses murs crénelés l'antique Dacie...”.

Deosebit de frumos evidențiază importanța așezării centrale a Transilvaniei în România istoricii Transilvaniei Ion Lupaș și Silviu Dragomir.³⁾ Ion Lupaș consideră Ardealul ca centru de plecare al organizațiilor politice românești, fiind întâiul dintre toate provinciile românești cu organizația tipic românească a voivodatelor.⁴⁾ Siebenbürgen, zice dânsul, wurde mit Recht der *Bienenstock* Rumäniens genannt“, coș de albine din care au pornit încontinuu valuri de românism și roiuri de Români în întreg spațiul etnic și vital românesc.⁵⁾

În Ardeal voivodatul ca instituție politică românească este amintit în 1103.⁶⁾ Și întâia organizare militară românească tot în Transilvania este amintită în 1210.

„Transilvania a fost totdeauna leagănul poporului Român” zice tot dânsul, „a cărui vitalitate, după cum spune un istoric maghiar (E. Makkai), a izbucnit, ca spuza de sub cenușe”.⁷⁾ Iar în alt loc numește Transilvania cetatea din mijlocul României, cetate înconjurată și apărată de jur împrejur de celelalte țări românești.⁸⁾

¹⁾ Z. Pâclișanu: în *Universul* Nr. 300, 1943.

²⁾ George Brătianu: *Origines et formation de l'unité roumanie*. Bucarest, 1943, p. 334.

³⁾ Silviu Dragomir: vezi mai cu seamă conferința publicată în *Telegraful Român*, Sibiu, 1940 și *Die siebenbürgische Frage*, Buc., 1941, p. 9, 20 și urm.

⁴⁾ Ion Lupaș: *Siebenbürgen, das Herz der rumänischen Lebensraumes*, Bucarest, 1941.

⁵⁾ Ion Lupaș: o. c., p. 16.

⁶⁾ Ion Lupaș, *Réalités historiques dans le Voivodat de Transylvanie du XII-e au XVI-e siècle*, Bucarest, 1938.

⁷⁾ Ion Lupaș: *Zur Geschichte der Rumänen*, Sibiu, 1943, p. 27—28.

⁸⁾ Ion Lupaș: o. c., p. 1—2.

Intr'o carte recentă, *A románok története*, învățații unguri (Gáldi et comp.) spun că Ardealul — de sine înțeles cel unguresc, adică Ungurii — au învățat întreg poporul românesc să facă agricultură, să devină din nomad sedentar, ei i-au făcut târguri și orașe, ei i-au dat întâiele organizări teritoriale politice și militare, ei i-au dat întâiele îndemnuri de cultură și civilizație. Afirmă toate acestea cu o candidă seninătate și lipsă de autocritică caracteristică de altfel culturii lor. Uită, că poporul unguresc, până târziu prin veacul al XIII, trăia încă în corturi, chiar numirea de casă este de împrumut german (*ház-Haus*), că majoritatea numirilor de plante culturale și de unelte agricole neamurilor a împrumutat-o dela Slavi, că aproape toate târgurile și orașele ungurești sunt întemeieri germane, că cel mai mare oștean al Ungariei a fost Românul Iancu de Hunedoara, iar cel mai mare rege a lor a fost fiul său Matiaș Corvinul, că cel mai mare humanist din Ungaria evului mediu a fost românul Nicolae Olahus ș. a. m. d. Dânșii susțin că ei au întemeiat întâiele orașe românești, deducând acest lucru din faptul, că numirea de oraș la origine este ungurească. Românii au avut însă înaintea numirii de oraș și au până azi numirea de târg, iar târgul a îndeplinit aceleași funcțiuni economice și sociale, ca orașul. Prin analogie, pornind dela împrumutarea cuvintelor urdă, jintiță și a altor termeni păstorești dela Români, am putea cu aceeași logică, să afirmăm, că Ungurii au învățat păstoritul dela Români, deși toată lumea știe că Ungurii la venirea în pustă, pe lângă ocupațiunea lor predilectă, care era jaful, se ocupau și cu păstoritul nomad. Am putea, zic, afirma acest lucru după metoda științifică de lucru ungurească, însă nu ținem neapărat să ne facem ridicoli.

Cum au învățat Românii dela Unguri agricultura, iarăși nu este de interes, de vreme ce toate numirile de plante cultivate de Români în Dacia, le au și Românii. La fel majoritatea covârșitoare a nomenclaturii agricole este latină. Românii au un cult pentru agricultură, cult care în întreg ceremonialul său este precreștin, de ex. udarea cununii de grâu și a aducătorului ei la casa gospodarului la terminarea secerișului, cinstirea aducătorului cu daruri, plugușorul, paparudele, încununarea lanurilor la Sânziene, ș. a. ș. a., toate dovedesc, că agricultura la Români este multimilenară și este practică încontinuu de poporul român din străfunduri de epoci istorice. După această digresiune, de altcum și odioasă, să vedem ce spun geografil cu privire la Transilvania.

Cei care analizează în amănunte din toate punctele de vedere Transilvania, ca centru al pământului românesc și sintetizează apoi semnificația deplină a acestui fapt, sunt geografil, români și străini deopotrivă, ceea ce este de altcum cu totul firesc. Jacques Ancel nu-

mește Carpații coloana vertebrală a corpului românesc. Ei închid (Transilvania) „Le centre formé par la Nature choisi par l'Homme du passé, et qui fournit encore ses forces et ses richesses à la Roumanie actuelle; citadelle physique, conservatoire historique, réservoir humain d'aujourd'hui“.¹⁾ După Ancel arcul carpatic prezintă la Nord în Munții Rodnei-Maramurășului un bastion puternic căruia îi corespunde la Sud în Carpații getici alt bastion, ca două forturi de apărare la cele două extremități ale citadelei ardelen. Aceste două bastioane naturale sunt legate între ele prin Carpații Orientali cu mult mai joși, considerați de dânsul ca un zid scund de legătură între ele.

Au mai scris cu privire la acest subiect și alți numeroși cercetători străini și români. Unele din fețele problemei le-am amintit și noi în câteva locuri.²⁾

Distinsul geograf G. Vâlsan, care a fost și un poet talentat, compară Transilvania cu un cuib așezat în mijlocul crângilor marelui copac care este Dunărea cu afluenții săi, culeși aproape de pe întreg pământul românesc. În acest cuib întâii născuți ai Transilvaniei au fost Românii, iar drepturile întâiului născut sunt drepturi naturale, cum spunea atât de nimerit înțeleptul Bărnăuțiu încă la 1848, iar nu pretinse „drepturi istorice“ ale unei anumite coroane cutropitoare, oricât de mult ne-ar prezenta-o o falsă legendă interesată ca „sfântă“. După Vâlsan „ovalul carpatic central este linia arhitecturală dominantă a pământului românesc“. Acest oval central, Transilvania, este înconjurată de al doilea oval, hotarele întregului pământ românesc.³⁾

În alt loc, Vâlsan vede în Munții Carpați cu Transilvania un mare centru polarizator. Chiar și târgurile de pe înălțimi, atât de frecvente în trecut, sunt asemenea unor poli de atracție centripetă în munții Transilvaniei pentru regiunile depresionare din jur.⁴⁾ Mai pe larg analizează această problemă în cartea: *Transilvania în cadrul unitar al pământului românesc*, București 1942.

Documentarea cea mai amplă și mai temeinică, a dat-o pentru Transilvania, ca sâmbure, ca centru al Pământului Românesc Simion Mehedinți. În lucrarea sa *Qu' est-ce que la Transylvanie?* analizează în mai multe capitole pe toate fețele problema acestui important centru de energie geografică.⁵⁾ După S. Mehedinți Transilvania

¹⁾ Jacques Ancel: *Manuel géographique de politique européenne*, Paris, 1936, p. 199 sq.

²⁾ Sabin Opreanu: *Siebenbürgen, eine naturgegebene Ergänzung des rumänischen Lebensraumes*, București, 1940. S'a publicat și în limba italiană și română.

³⁾ George Vâlsan: *Pământul Românesc*, București, 1940, p. 10 și urm.

⁴⁾ G. Vâlsan: o. c., p. 38.

⁵⁾ S. Mehedinți: *Ou' est-ce que la Transylvanie*, în *Bul. Soc. R. R. de Geogr.*, București, 1940, p. 1—110. Studiul a fost publicat și în limbile română și italiană.

este centrul orografic al solului românesc, este centrul regiunii cu climat dacic, este centrul sistemului hidrografic al României, este centrul etnografic, antropogeografic și istoric al poporului Român. În jumătatea a doua a lucrării dă o luminoasă sinteză asupra istoriei transilvănene, și o încheie cu un capitol de concluzii etnografice și geopolitice privitoare la Transilvania.

A scrie deci o nouă lucrare originală despre Transilvania ca centru a pământului românesc fie ca plan și metodă de lucru, fie în privința cuprinsului ei, după lucrarea profesorului și academicianului Simion Mehedinți, ni se pare o încercare, și dacă nu absolut imposibilă, însă la tot cazul foarte grea și menită dela început să rămână, ca valoare științifică, cu totul în urma ei.

În cele următoare vom da totuși unele amănunte și fapte noi, socotindu-le utile să fie amintite și comentate.

Transilvania ca centru geografic fizic al pământului românesc

Centrul geometric al pământului românesc este în Sudul Transilvaniei, în apropiere de orașul Făgăraș. Transilvania este așezată într'un focar al elipsei, pe care o formează hotarele teritoriului etnic românesc. Nu este deci tocmai în centrul lui, ceea ce însă nu poate să fie un motiv, ca să nu o considerăm ca centru de energie geografică a lui.

Ridicată cu 500 m. peste câmpiile din jur, Transilvania este înconjurată de jur-împrejur de cutele munților Carpați. Înconjurată astfel de zidul Carpaților, Transilvania este o fortăreață naturală ideală. La Nord, precum văzurăm, munții Rodnei și ai Maramurășului înalți de peste 2000 m. sunt ca un bastion puternic de apărare a fortăreței Transilvaniei. La Sud aceeași funcție de bastion o îndeplinesc Carpații Meridionali înalți pe alocuri de 2500 m. Deși mai joși, la Apus, Carpații Români sau Apuseni sunt și ei un fort masiv natural. Aceste trei bastioane sunt apoi legate între ele prin valuri mai joase de culmi, asemenea unor ziduri scunde de legătură. Valurile de legătură între bastioane, adică Carpații Orientali sau Dacici la Răsărit și munții Meseșului, Crasnei și ai Lăpușului de Vest, sunt toți împăduriți până la vârf; trebuie deci considerați ca uriașe garduri vii de legătură între bastioane. Prin faptul că sunt îmbrăcați de această manta de păduri seculare, importanța lor ca adevărate parapete și redute vii ale Transilvaniei a fost aproape tot atât de mare, ca și a celor trei bastioane muntoase înalte.

Oricum atât regiunea joasă de legătură dintre Munții Bihorului și ai Rodnei, cât și cea din Est din Carpații Orientali, așezate, una în Nord-vestul Transilvaniei, alta în Sud-estul ei, la cele două capete ale

diagonalei transversale de direcția NV—SE, reprezintă din punct de vedere orografic zone depresionare. Sunt două spărturi adânci și late în zidul carpatic, sunt două „porți” lesnicioase de intrare și de ieșire din fortăreață, pe lângă alte numeroase porți și porțițe mai mici, date de numeroasele pasuri și defilee, prin care ies din Transilvania râurile, sau pe lângă și mai numeroasele pâroleazuri peste zidul Carpaților, reprezentate prin trecătorile mai înalte și prin foarte numeroasele drumuri, cărări și poteci de pe plaiurile și culmile carpatice. Atât de mult se potrivește numirea de porți pentru cele două spărturi, încât una dela amintirea ei în documente până azi are numirea de „Poarta Meseșului”. Atât de impresionante au fost pădurile din regiunea acestei porți, încât întreg ținutul mărginaș din Nord-vestul fortăreței transilvane a fost numit Silvania, numire păstrată până azi de populația indigenă românească a regiunii. Țara românească dela Poarta Meseșului se numește și s'a numit Țara Silvaniei, nu a Sălajului, cum îi zic cărțile. Țara de dincolo de Silvania a fost apoi din aceeași pricină numită de năvălitorii ce veneau din Apus, Transilvania sau Ardeal, care a însemnat în limba maghiară același lucru, adică Țara de dincolo de pădure.

Poarta a fost numită și întreagă regiunea, care închide în colțul Sud-estic al Transilvaniei a doua știrbitură adâncă în Carpații Orientali. De data aceasta năvălitorii slavi, care veneau din Nord-estul Transilvaniei au numit regiunea Vrancea, adică Țara Porții, Țara Vrancei.

Numirea de Poarta o găsim dată și altor știrbituri mai mici din zidul carpatic. Lângă drumul Branului, care tot poartă însemnează, găsim satul românesc „Poarta”, drumul dintre Hațeg și Caransebeș trece prin Porțile de Fier ale Transilvaniei, cel dintre Caransebeș și Orșova prin „Poarta” (Orientală ?), Dunărea taie munții prin Porțile de Fier ale Dunării.

Diagonala depresionară cu cele două porți mari la capete, a Meseșului și a Oituzului a fost utilizată de năvălitorii și coloniștii trimiși de Unguri în Transilvania; deci în multe privințe aceste două porți au fost hotăritoare pentru desfășurarea fenomenelor de Geografie umană din spațiul românesc carpatic. Prin una a Meseșului, au intrat în Transilvania Ungurii și cei aduși de ei, iar prin spărtura de Est au trecut câțiva mai departe, infiltrându-se în Moldova, pe valea Siretului.

Munții, care închid de jur-împrejur platoul Transilvaniei, dar mai cu seamă cele trei bastioane muntoase mai înalte, nu se termină la vârf în creste ascuțite, nici nu cad în abrupturi, ci culmile lor sunt largi, pe alocuri de mai mulți kilometri. Din aceste culmi lărgite, teșite în formă de șesuri de munte, numite platforme, numai pe alocuri se ridică piscuri mai semețe. Peste coastele mai joase ale munților sunt

în trepte alte platforme. Astfel de jos în sus se suprapun în trepte foarte largi pe versanții masivelor muntoase, până sus la vârf la diferite înălțimi o serie întreagă de platforme. Platformele superioare de obicei nu au păduri, numai pășuni întinse, stepe de munte, sau gouri de munte.

De jur-împrejur munții sunt apoi încinși de cute mai joase de dealuri, de coline, care pe alocuri sunt lipite de munte, de obicei însă între ele și munți rămâne o zonă depresionară joasă. Regiuni numeroase depresionare, joase, găsim însă și între singuraticile masive și culmi muntoase înalte. Numeroase și întinse sunt aceste depresiuni mai cu seamă în preajma celor trei bastioane muntoase principale. Dealurile și colinele carpatice, pe măsură ce ne depărtăm în oricare direcție de Carpații Transilvaniei, sunt tot mai joase până ce, de cele mai multe ori se pierd la Vest în Câmpia Tisei, la Sud în Câmpia Română, iar la Est în Podișul Moldovean.

Constatăm deci o simetrie deplină, precum și o îmbinare armonică a diferitelor forme orografice pe întreg cuprinsul pământului românesc, în centrul căruia găsim nodul orografic, care este și sâmburele lui: Transilvania, cu munții ei din jur, Carpații Românești.

Chiar mai mult decât atât. Carpații Românești sunt părinții aproape a întregului pământ românesc. Cutele Carpatine au fost întâiele petece de uscat mai întinse, care s'au ridicat din mările erelor geologice. Ridicarea lor pe verticală s'a făcut la răstimpuri lungi cu două peroxisme, la sfârșitul erei mezoice și în terțiar. Carpații au fost apoi neteziți și dărâmați de eroziunea apelor curgătoare în mai multe rânduri în terțiar, iar în cuaternar de glaciațiune, formându-se astfel șesurile sau platformele amintite și înălțate de nou împreună cu întreaga clădire carpatică. Înălțarea Carpaților nu s'a terminat până azi. Din dărâmaturile Carpaților, adecă din aluviunile apelor curgătoare (pietrișuri, nisipuri, ș. a.), s'au umplut apoi mările din jurul și din interiorul lor, dându-ne întinderea pământului românesc dela Tisa până la marginea Podișului Moldovan și din Maramurăș până la mare și Dunăre. Pe bună dreptate deci întregul pământ românesc este considerat ca pământ carpatic, fiind solul lui format din trupul viguros al Carpaților în cea mai mare parte. Deci Carpații românești ai Transilvaniei sunt și centrul de formare și de creștere a acestui pământ¹⁾.

Clădirea armonică și simetrică și deci unitară a pământului românesc, cu puternica individualitate geografică, în centrul și cu întin-

¹⁾ Vintilă Mihăilescu: *Biblioteca informativă a Soc. Reg. R. de Geogr.* Nr. 1, 1943, p. 6. și urm. Vezi și C. Brătescu: în aceeași publicație p. 27 și urm.

sele Vorlanduri din jur, care este fortăreața Transilvaniei, este în același timp și ultimul bastion în Răsăritul Europei.

Centrul orografic transilvan este punctul de plecare pentru o întreagă serie de fenomene geografice, fizice și antropogeografice. Aici, în spațiul carpatic românesc își dau întâlnire, ca la o răscruce, cele patru fronturi climaterice ale Europei, cel mediteranian din Sud, temperat baltic din Nord, oceanic din Vest și cel continental din Est, rezultând din această întâlnire o climă nouă, cea dacică, numită astfel de S. Mehedinți¹⁾.

În jurul acestui sâmbure carpatic zonele pluviometrice și zonele de vegetație sunt dispuse aproape concentric, atât pe versantul extern cât și pe cel intern al zonei muntoase transilvane. Chiar și provinciile floristice ale României au o așezare aproape circulară, având centrul în mijlocul Transilvaniei²⁾.

Mai mult decât oricare alt exemplu scoate în evidență funcțiunea Transilvaniei de centru al pământului românesc sistemul hidrografic al României. Ca dintr'un rezervoriu gigantic, pornesc radier din Transilvania sau din incinta ei muntoasă toate apele ei curgătoare mai de seamă, făcând știrbituri adânci, unele până la temelia joasă a clădirii carpatice, fapt care nu rămâne fără o anumită importanță antropogeografică, deși nu precumpănitoare în primul rând pentru comunicațiile dintre Transilvania și provinciile românești din jurul ei. Foarte multe dintre râurile carpatice și-au mutat izvoarele, dincolo de linia cea mai înaltă carpatică, în interiorul podișului transilvan.

Transilvania centru de fenomene antropogeografice al pământului românesc

Transilvania nu este numai o fortăreață naturală fizică a pământului românesc, ci o citadelă neînvingătoare a poporului carpatic, a românismului. O singură privire a hărții etnografice a României, fie ea construită de oricine, ne arată mai limpede ca oricare documentare, că Transilvania este în centrul teritoriului etnic românesc. Înconjurată de cununa ei de munți, este ca un sol tare, care cuprinde rădăcina din care au odrăslit cele trei crângi puternice ale românismului, dând trei fronturi de luptă și de expansiune.

În centru, în sâmburele etnic al Românilor, în 1930 din 3.217.988, cât era totalul populației, erau nu mai puțin de 58% Români, adică

¹⁾ S. Mehedinți: o. c. p. 10.

²⁾ Al. Borza: *Le ricchezze naturali della Romania*, a se vedea harta Nr. 1 în *Lucrările Inst. de Geografie al Univ. din Cluj, Timișoara, 1942, vol. VII.*

1.857.719. În apusul fortăreței transilvănene avem provinciile istorice Maramurășul, Țara Crișurilor și Banatul, cari ne dau frontul etnic românesc apusean, unde din totalul populației de 2.330.375 sunt Români 1.355.161, adică 60,90%. Oltenia, Muntenia și întreagă Dobrogea la un loc ne dau frontul românesc de miazăzi cu 6.357.658 locuitori, dintre cari 5.597.364 adică 93% sunt Români. Frontul răsăritean, adică Bucovina și Moldova la un loc au 6.151.007 locuitori, dintre cari 4.175.080, adică 67,04 Români.

Cifrele de mai sus în sine luate scot o mare majoritate românească, atât în centru, în Transilvania, cât și în cele trei regiuni ale celor trei fronturi ale românismului. Interpretate însă și dându-li-se astfel nu numai o valoare numerică, ci și una geopolitică, procentajul deținut de populațiile alogene pierde cu totul din valoarea numerică, pe care la aparență i-o dau cifrele.

În întreaga țară, Români dau 73% din totalul populației, ei singuri acopăr solul Țării cu nu înveliș uman complet și unitar, ei singuri îmbracă pe dinafară și câptușesc în interior fortăreața centrală transilvană cu o haină curată românească, care numai pe la marginea teritorului etnic românesc, pe măsură ce ne depărtăm de fortăreața este ciupită de grupări etnice, străine, infiltrate prin punctele mai puțin rezistente, s'au aduse, de conjuncturi incidentale politice și istorice. O astfel de infiltrație, constatătoare din cca 400.000 de Săcui, a ajuns chiar până în mijlocul României, dându-ne o pată compactă mai mică în mijlocul curatei haine carpatice a Românismului. Existența chinuită, nesigură și anachronică a insulei săcuiești în mijlocul României trebuie considerată ca o excepție, care confirmă regula funcțională a Carpaților de a polariza în interiorul și în jurul lor, dar mai cu seamă în jurul celor trei bastioane principale ale lor, cele mai genuine seminții ale românismului. Într'adevăr, după cum am spus-o și de altădată și o accentuez și acum, Săcuii până'n zilele noastre au rămas străini față de mediul geografic caracteristic Carpaților; până astăzi nu s'au adaptat, condițiilor de viață oferite din belșug de potențialul de energie geografică carpatică, deși în decursul secolelor au asimilat în cea mai mare parte pe locuitorii autohtoni ai regiunii locuite de ei, pe Români.

Ca populație de stepă la origine nomadă, era și firesc ca Săcuii până azi să nu se poată adapta la mediul carpatic. Păstoritul în regiunea locuită de Săcuii l-au făcut totdeauna, aproape peste tot, dar mai cu seamă în munți, Români. Lucrătorii forestieri în exploătarile de păduri din regiunea locuită de ei sunt în marea lor majoritate tot Români, aduși aici de exploătatori din B.haria, Moșime și din Maramurăș, iar Săcuii sunt mai mult cărauși. Spiritul de căraușie, precum

și tendința constantă la ei de a eși, de a emigra din regiune și de a se așeza prin toate orașele și târgurile provinciilor românești și în fosta Ungarie ca birjari, cărăuși, rânđași, oameni de serviciu, zileri, meșteri, ș. a. m. d. sunt tot atâtea dovezi de neadaptare la mediul carpatic, deși au fost aduși în apropierea zonei celei mai întinse depresionare din Carpați, prin știrbitura cea mai adâncă carpatică, prin joasa poartă a Meseșului și deși sunt aici de 700 de ani.

Pentru Săcui, după cum citeam zilele trecute, că scriu ziarele lor de azi, munții sunt niște monștri care-i îmbrățișează mortal. Nimic nu poate să dovedească mai plastic, decât asemănarea de mai, sus neadaptarea lor la viața carpatică. Iese și mai mult în evidență azi (1942) această îmbrățișare mortală pentru Săcui, când hinterlandul existenței lor, provinciile românești dinainte de 1940, nu le mai sunt la îndemână.

Cât privește infiltrarea ungușilor în fortăreața centrală carpatică a Românilor, lor abia le-a reușit să se apropie cu ceva grupuri mai mărișoare de Poarta Meseșului, rămânând peste tot în celelalte puncte de parte nu numai de fortăreața transilvană, dar și de întregă clădirea carpatică. Câți s'au furișat prin această știrbitură mai mare, sau prin altele mai neînsemnate din Carpații Apuseni, ocolind peste tot muntele, s'au așezat pe unde au putut, sporadic, difuz printre masele compacte românești din Transilvania și mai cu seamă prin orașe, ca populație parazitată urbană.

Pentru ei Carpații au fost și sunt și azi inaccesibili și fiind pentru ei așa, cred și scriu, că și pentru Români sunt la fel. Ochiul lor de foști nomazi de stepă, văd în Carpați niște ziduri uriașe naturale, continui de despărțire, cu versanți numai prăpăstii, cu pasuri și trecători foarte anevoioase, munți impracticabili, inospitaleri, foarte săraci în izvoare de trai și deci pustii, nelocuiți, viduri umane. Așa se explică, că fostul premier al lor, contele Teleki, care era și profesor de Geografie, s'a putut încumeta, nu și cu puțină rea credință, utilizând o metodă de reprezentare cartografică sui generis, să deseneze o hartă etnografică, în care munții și dealurile apar aproape peste tot lipsiți de populație, sunt goluri, viduri umane, adecă pustii. Nici când adevărul n'a fost mai iscusit falsificat, decât prin această hartă, fiindcă realitatea este cu totul alta.

Carpații sunt locuiți până aproape de creste vara, iar până la 1300 m sunt în Carpați o mulțime de așezări umane. Au fost locuiți, de când s'a ivit omul în preajma lor, din paleolitic, dar mai cu seamă din neolitic în permanență. Numeroasele stațiuni preistorice din spațiul carpatic fac dovadă despre aceasta. Ceramica preistorică n'ar dăinui până 'n zilele noastre în acest spațiu, dacă n'ar fi fost locuiți de o

populație sedentară, care să o fi păstrat continu până 'n zilele noastre. La fel n'ar dăinui nici tipul de casă preistoric, casă constatătoare dintr'o cameră și tindă, cum o găsim peste tot la Români. La fel Românii păstrează până azi portul Dacilor, strămoșii lor, întocmai cum îl găsim sculptat pe columna lui Traian din Roma.

În întreg spațiul carpatic, Românii se prezintă unitar ca rasă, după cum dovedesc aceasta numeroasele cercetări serologice și cranio-metrice. Faptul acesta n'ar fi explicabil fără continuitatea unui factor etnic ancestral, reprezentat azi prin Români¹⁾.

Timpul îndelungat de trăire în spațiul carpatic a nenumărate generații date de strămoșii Românilor explică mai mult chiar decât mediul fizic, legătura indisolubilă dintre fortăreața transilvană, Carpați și Români. *Montibus inhaerent Daci*, spuneau cei vechi referindu-se la populația carpatică de atunci. Aceeași populație stă până azi înfiptă cu toată ființa ei etnică în mediul carpatic.

Pentru Români și pentru strămoșii lor, Transilvania și Carpații n'au fost numai regiuni admirabile de refugiu și de adăpostire din calea năvălitorilor, ce se revărsau din întinsele stepe ruso-asiatice spre Sud, prin largă poartă dintre Carpați și Marea Neagră, din spre Nord peste și printre culmile joase ale Carpaților Nord-Estici sau din spre stepa Panonică, dând asalt asupra frontului etnic carpatic din Apusul Transilvaniei. Pentru ei Transilvania și Carpații au fost și un nesecat izvor de mijloace de traiu. Pe ei mediul carpatic nu „i-a îmbrățișat mortal”, ci i-a ocrotit și i-a hrănit părintește. Carpații pentru ei n'au fost niște colosi orografici, cum îi descriu geografii și geopoliticienii unguri, exagerând cu tot dinadinsul fenomenul, ca să-l poată justifica, ca hotar nedrept al unui pretins bazin panonic unguresc cu marginile pe blânde culmi ale Carpaților Orientali. Carpații cu pășuni bogate pe întinsele platforme înalte carpatice și prin poienile de munți, unde până 'n vârf pasc turme mari de oi și cirezi de vite, cu platforme mai joase pe cari pe alocuri până la 1300 m, au făcut și în trecut și fac și azi culturi agricole, ca de ex. în Carpații Apuseni, în Poiana Ruschii, pe platformele Bârgăului și Dornelor, Branului, Vrancei și pe cele din Munții Sebeșului și ai Sibiului ș. a.; cu pădurile lor ocrotitoare, cu dealurile și colinele acoperite de fânețe, livezi, vii și tot felul de culturi, cu văile largi și râurile lor, de-a-lungul cărora de milenii înfloresc o industrie mică și mijlocie populară de munte, de mori, fereștrăe, piue, prese de ulei, scărmanători, cuptoare de ars var și ateliere variate pentru pregătirea uneltelor și îmbrăcăminții; cu subsolul bogat

1) S. Mehedinți: o. c. p. 19.

în aur și argint, a căror exploatare a dat din vremuri vechi naștere unei industrii mici aurifere țărănești, împrăștiată în cuprinsul regiunii aurifere, unică în felul ei în întreagă lumea; cu zăcămintele ei de sare exploatare din preistorie, zăcămintele, cari au atras spre Carpați atâtea neamuri din jur, Carpații cu Transilvania cea bogată din mijloc sunt chemați să fie nu zid și piatră de hotar pentru stăpânirea altor popoare, care n'au nicio îndreptățire de a se apropia de ei, ci menirea fortăreței naturale formată de ei a fost și în trecut și este și azi să fie sâmbure de stat, centru de moșie și de patrie, hrisov de veșnică stăpânire pentru urmașii poporului, pe care l-a legănat și crescut pe plaiurile în văile și bazinurile (depresiunile) sale largi, pentru poporul român.

Carpații nu sunt, n'au fost și nu pot să fie zid de despărțire, ci element de legătură permanentă între fiii aceluiași popor perfect unitar, cu același fel de viață pe toți versanții lui, cu același străvechiu fond cultural și cu aceeași civilizație materială rurală autarchică, cu începuturi autohtone ancestrale. Carpații prin ospitalitatea lor, prin bogățiile lor și prin mulțimea de văi și drumuri care îi strătaie și-i fac ușor accesibili, penetrabili, a îndeplinit și îndeplinesc cu prisosință funcțiunea geografică de a înlănțui în jurul lor pe poporul autohton, pe Români.

Oricare hartă ne arată bogăția de șosele și căi ferate, cari trec printre ei și peste ei. Am insistat mai pe larg asupra acestei probleme în alt studiu al meu¹). Aici amintesc numai, că din inima pământului românesc, din Transilvania, pornesc radial în toate direcțiile spre provinciile românești din jur douăsprezece căi ferate, 25 de șosele carsabile pentru orice vehicule și nenumărate poteci și drumuri peste plaiurile munților. Făcând câteva drumuri cu avionul peste Carpați rămâi surprins de mulțimea nebanuită de căi de comunicații, cari fac legătura între un versant și altul al Carpaților. Nimic nu învederează mai mult, decât acest fapt, penetrabilitatea lor lesnicioasă. Explică ușor acest fapt împrejurarea, că majoritatea trecătorilor sunt joase, de ex. altitudinea relativă a pasului Predeal este numai ceva peste 350 m, a Oituzului și mai mică, a Merișorului de 100 m, a Porților de Fier ale Transilvaniei abia câteva zeci de metri, ș. a. m. d.

Este de-a-dreptul ridicol argumentul că existența aceluiași popor român pe toți versanții Carpaților, având perfectă unitate de cultură și civilizație nu se poate explica, decât admițând, că în trecut veacuri de-a-rândul acest popor a fost un neam de păstori și încă de-a-dreptul

¹) Sabin Opreanu: *Siebenbürgen eine naturgegebene Ergänzung des rum. Lebensraumes*, București 1940, sau în *La Transilvania nell'unità naturale della Romania*, București 1940.

păstori nomazi. Cine nu cunoaște mediul geografic carpatic, sau cu gânduri ascunse, preconcepute neglijează importanța acestui mediu, precum și autochtonia carpatică a poporului român, poate, firește afirma și scrie orice, însă nu cu pretenția de-a face știință. Trebuie neapărat să fi păstor și încă nomad, ca în câteva ceasuri să treci de pe un versant pe celalalt la frații tăi de care te desparte o culme sau o curmătură înaltă de câteva sute sau câteva zeci de metri? Nu. Trebuie neapărat să fi fost păstori nomazi sau chiar și numai păstori pe loc, ca existența lor simultană la un moment dat să fie constatată în întreg spațiul Carpaților, dând peste tot azi majorități impresionante și pe alocuri de-a-dreptul totalul populației sedentare ca de ex. în majoritatea bazinurilor intra- și subcarpatice? Nu!

Bazinurile carpatice, care se găsesc de jur-împrejurul sâmburelui transilvan sunt ca niște forturi puternice etnice în jurul cetății centrale transilvane. Vom analiza cu alt prilej importanța acestor basinuri și depresiuni. Deocamdată ne mărginim să accentuăm numai faptul că populația lor, cu excepția celor locuite de Săcui în Estul Transilvaniei, este aproape exclusiv numai din Români. Astfel în bazinul Zarandului, pe Crișul Alb, din populația totală de 78.900 erau la 1930 Români 75.580 adică 95%, în bazinul Hațegului din totalul populației de 58 104 erau Români 54.098 adică 93,1, în bazinul Bihăriei sau al Beiușului din totalul populației de 113.716 erau Români 103.907 adică peste 91%, chiar și în depresiunea Năsăudului, care a fost în mai multe rânduri colonizată cu Germani, la 1930 din totalul populației de 64 692 erau Români 56.202 adică aproape 87%, în depresiunea Caransebeșului din 79.055 locuitori, 66.849 erau Români adică 84,9%, în bazinul Dornelor din 26.206 locuitori, sunt Români 17.194 adică aproape 66%, în Bazinul Bozovici din 24.391 locuitori sunt Români 22.389 adică 91,6%. La fel Românii locuiesc și celelalte basinuri intra- și subcarpatice pe la marginea Transilvaniei, dând în cele din Sudul Carpaților unanimități românești, iar în cele din Estul Carpaților aproape unanimități.

Bazinurile și depresiunile carpatice care din toate punctele de vedere au fost potrivite pentru așezări umane permanente, atât ca regiuni de refugiu și de adăpost, fiind înconjurate de jur-împrejur de înălțimi împădurite, cât și ca mici „țări” autarhe, având de toate, au fost locuite de Români și de strămoșii lor, care în toate timpurile au putut duce aici, precum și prin văile largi ale râurilor carpatine și pe platforme, o viață rurală relativ tihnită și liniștită, o viață de agricultori și de păstori sedentari, cum dovedesc aceasta toate fenomenele etnografice și antropogeografice în legătură cu Românii și cu spațiul carpatic românesc.

Toate aceste „Țări și țărișoare” carpatice, împreună cu cea mai mare din centru, cu Transilvania, au fost tot atâtea rezervoarii umane asemenea unor coșnițe de albine, din care a roit poporul român radial, populând, când evenimentele istorice au potolit năvălirile străine, și regiunile de câmpie din jur.

Direcțiile de roire, de colonizare românească în Vorlandurile carpatice, adică în câmpiile și podișurile din jurul cetății carpatice, au fost determinate în primul rând de întinderea pădurilor cu poeni și numai în al doilea rând de cursul apelor acoperite pe lunci și pe țărmurii râurilor cu zăvoaie, deci tot împădurite și ele. Accentuăm deosebit acest lucru, știut fiind că regiunile din stepă din jurul Carpaților au fost târziu colonizate și populate. Deci întâiele colonizate și populate cu Români au fost regiunile în care coloniștii au găsit un mediu geografic cel puțin înrudit cu cel carpatic. Această populație nu a putut să fie, decât una, care în locurile de origine se indeletnicea cu agricultura și cu păstoritul local, fie el oricât de intens și chiar preponderant. Deci spațiul etnic românesc a fost întins de o populație la origine sedentară, nu transhumantă și cu atât mai puțin nomadă.

Este cu totul greșită ipoteza, că numai o populație pastorală în mișcare a putut duce pe Români până la marginile actuale ale teritoriului etnic românesc. Fenomenul antropogeografic de grupare și distribuire a Românilor, adică acela de așezare a lor de preferință în regiunile împădurite, precum și acela de a da o masă etnică compactă și continuă pe întreg teritoriul etnic românesc contrazice categoric această ipoteză. Neamurile de păstori în mișcare, adică de transhumanți și de nomazi dau insule etnice mai mari sau mai mici de sedentari, de preferință în stepe nu în regiunile împădurite, în trecut și chiar și azi. Drumurile transhumanței carpatice nu sunt nici de-a-lungul râurilor nici în regiunile împădurite pline de primejdii pentru turme, ci de-a-lungul și de-a-curmezișul locurilor deschise, în munți și dealuri pe plaiurile de culmi, iar în șes de-a-curmezișul stepelor. La nicio întâmplare o populație transhumantă sau nomadă n'ar putea da o colonizare spontană, căci numai aceasta are valoare documentară, din care să rezulte repartiția actuală a Românilor.

Accentuăm deci încăodată că numai o populație care în locul de plecare era sedentară, având ca preponderantă fie ocupația agricolă, fie cea a păstoritului local, a putut împânzi compact teritoriul etnic românesc, ceea ce însă nu exclude de sine înțeles faptul, că într'o mică măsură a putut contribui la aceasta incidental și individual și câte un păstor transhumant, dar nu nomad, fiindcă nomadismul a fost totdeauna inexistent în spațiul carpatic.

Păstorii nomazi, chiar dacă siliți de împrejurări devin sedentari, sau dau teritorii etnice insulare, ca de ex. Tătarii din Dobrogea, Tătarii din Crimeia, Caucaz de pe Volga, cei din munții Asiei Centrale ș. a., sau se desnaționalizează și dispar cu totul în masele autohtone ale sedentariilor agricultori, ca de ex. Bulgarii, Manciuirienii în China, toți năvălitorii din evul vechiu și mediu din Europa, excepție făcând dela aceasta numai Ungurii, păstrați posterității de forța spirituală a catolicismului.

Intinderea spațiului etnic românesc s'a făcut în Dobrogea și cu elemente românești transhumante din Transilvania și din Dobrogea, însă așezarea lor în Dobrogea în ultimii 60 de ani n'a fost spontană, ci dirijată de oficialitatea de stat.

Rămâne deci faptul, că spontan numai o populație sedentară, cu vieață agricolă-pastorală a cucerit pas cu pas, nu deodată, teritoriul etnic românesc din jurul Carpaților, nici în valuri furtunoase, ci prin coborâri lente și în decurs de multe veacuri din fortăreața centrală carpatică.

Centru fiind, nenumerate legături de ordin etnic, material și spiritual până în zilele noastre au pornit din Transilvania sau aici s'au întâlnit. Amintim numai unele dintre ele. În decurs de veacuri comerțul provinciilor românești era dominat de Transilvania și se făcea prin intermediul ei și cu Europa Centrală.¹⁾ Nenumărate ramuri de comerț mărunț ambulant și de schimb porneau și pornesc și azi din Transilvania și cutreeră teritorii vaste românești: Moșii văsari, olarii din jurul Turzii și ai Vașcăului, ferăstrarii din jurul Huedinului, făclieșii și luminării, tăietorii de păduri din Maramurăș, Biharia și Țara Moșilor, muncitorii agricoli sezonali, plutașii pe râuri, păcurarii din Mărginime, spătarii din Munții Apuseni, voștinarii din jurul Sibiului, vânzătorii brașoveni de pește adus dela Dunăre și Mare, brânzarii, cojocarii și căciularii din diferite regiuni transilvănene, geambașii de vite, iconarii și librării ambulante cu tot felul de scrieri populare și apocrife, personalul de serviciu și brațe de muncă date de veacuri principatelor, în primul rând orașelor lor către de Țara Făgărașului, regiunea Clujului și Gherlei, ș. a.; iată tot atâtea izvoare de energie etnică ambulantă și unificatoare de vieață românească, pornită din regiunile locuite de neamul românesc.

Nu este o simplă întâmplare, că întemeierea Moldovei a pornit din bastionul nordic al Transilvaniei, cum nu este iarăși la întâmplare, că legenda istorică atribuie același lucru pentru Muntenia altei descă-

¹⁾ I. M o g a: *Siebenbürgen in dem Wirtschaftsorganismus des rum. Bodens*, Bukarest 1930, p. 9, 38 și urm.

lecări pornită din bastionul muntos din Sudul Transilvaniei, precum nu este iarăși numai la întâmplare că cele mai violente manifestări conștiente românești s'au petrecut în spațiul geografic al bastionului din Apusul Transilvaniei, în Munții Apuseni. Căci până în zilele noastre între zidurile înalte ale acestor trei bastioane naturale transilvănene și în umbra lor ocrotitoare găsim cel mai genuin românism. Au fost, sunt și vor rămânea bastioane de vitalitate etnică românească.

Din întreagă Transilvania au pornit apoi în decursul timpului valuri de emigranți și coloniști agricoli peste munți,¹⁾ iar în veacul trecut și de descălecători culturali.

Mai amintim în sfârșit admirabilul fenomen antropogeografic transilvănean, păstoritul carpatic transhumant, care de veacuri a fost pe ne-numărate drumuri un principal element de legătură neîntreruptă, vie și conștientă între toate provinciile românești, iar în deceniile din urmă ale veacului trecut și element de colonizare în Bărăgan și în Dobrogea, precum și de întărire a populației urbane în aproape toate orașele Țării.²⁾

Din cele expuse până acum se evidențiază o strânsă legătură cauzală între spațiul carpatic și neamul prin excelență carpatic, singurul neam cu adevărat carpatic, neamul românesc. Ușor am putea fi induși să admitem un determinism geografic carpatic, în ceea ce privește destinele neamului românesc. Nu credem într'un determinism geografic. Trebuie însă să vedem în fortăreața carpatică din jurul Transilvaniei o puternică individualitate geografică, un potențial de posibilități de viață, care au pus la îndemână poporului românesc un cadru armonicos și bogat de viață. Acestui minunat cadru de viață s'a adaptat neamul românesc cu o perfecțiune, pe care numai experiența multimilenară a unui popor autohton carpatic a putut să o realizeze. Atât de numeroase, de variate și puternice sunt legăturile multimilenare ale poporului român cu Transilvania și cu Carpații, încât poporul românesc și întreg spațiul Sud-Est carpatic formează un tot indivizibil și inseparabil. Unitatea spirituală, economică și politică a întreg teritoriului etnic românesc, având ca centru Transilvania, ne apare astfel ca o necesitate firească, naturală. Vicisitudini istorice n'au putut împiedeca înfăptuirea ei nici în trecut și nici nu vor putea-o împiedeca nici în zilele noastre.

SABIN OPREANU

¹⁾ I. Moga, o. c., p. 16—17,

²⁾ I. Hașeganu: *Mărginenii în viața economică a Transilvaniei și a Vechiului Regat*, Brașov, 1942.

ARBITRAJUL INTERNAȚIONAL¹⁾

Prin hotărârea dela Viena, impusă României la 30 August 1940, Transilvania românească — acest „leagăn al poporului român” precum cu drept cuvânt o definește Profesorul Jacques Ancel, — a fost sfâșiată în două, înscriindu-se astfel dureros în realitățile românești, răsturnarea lipsită de orice legitimitate juridică și istorică, a uneia dintre cele mai „drepte” frontiere, pe care le-a făurit cândva împământarea în relațiile teritoriale internaționale a unor principii progresive de drept al ginților. Și s'au ignorat în acea zi, — tragică pentru întreaga obște românească, — nu numai acele variate temeuri, de natură istorică, etnică, geografică sau economică, în virtutea cărora Transilvania trebuia, dacă nu ar fi dăinuit vitregia vremurilor, să aparțină de totdeauna unității politice a națiunii române. Dar s'a adus deopotrivă prin nefirescul partaj al Transilvaniei, — care „contrazice de altfel orice logică istorică” (S. Dragomir), — și o gravă încălcare unor obiective principii de drept al ginților, prin al căror triumf cu două decenii în urmă, la sfârșitul „războiului naționalităților”, precum cu temeiul a fost caracterizat războiul mondial din anii 1914/18, se tinsese la scoaterea relațiilor teritoriale internaționale de sub imperiul forței, și la subordonarea lor „domniei dreptului”. Acele progresive principii, — a căror plastică formulare și generală popularizare venise spre sfârșitul războiului mondial de dincolo de Ocean, prin „ideologia wilsoniană”, dar ale căror origini vin de departe în timp și pornesc din frământate realități europene, — se numesc: *principiul naționalităților și dreptul de liberă determinare*. Întrădevăr, în virtutea principiului naționalităților — care comandă că „acolo unde este o națiune, acolo trebuie să fie un Stat” (R. Iohannet) și că „națiunea prin aria ei de expansiune teritorială re-

---

¹⁾ Conferință rostită la Universitatea din Cluj—Sibiu, în cadrele „Extensiunii Universitare”, la 17 Martie 1944.

prezintă formula vie a frontierii", — Transilvania s'a găsit îndreptătită să se încadreze în unitatea românească, prin beneficiul forme *pasive* (B. Lavergne) a acestui binefăcător principiu; după cum Statului român revenia, la rândul său, un *drept de revendicare* asupra teritoriului transilvan „vatră a românismului” și a populațiilor sale, aflătoare numai prin nefavorabilul joc din trecut al evenimentelor internaționale, sub o apăsătoare stăpânire străină. Iar *libera determinare* a Transilvaniei, și-a găsit deopotrivă impresionantă și unanimă manifestare, — alături de datele „plebiscitului de toate zilele”, — în acea istorică Adunare Națională dela Alba-Iulia (din 1 Decembrie 1918), ce îmbracă în lumina dreptului internațional, caracterele unui adevărat *plebiscit spontan*, neprescris adică de vreun act juridic internațional, dar prin aceasta tocmai, având o sporită valoare juridică și semnificație morală. Astfel dacă ulterior, — la 4 Iunie 1920, — Tratatul dela Trianon a venit să consfințească integrarea Transilvaniei în unitatea românească, aplicându-i pecetea definitivatului, acel act juridic internațional ce se apropia atât de mult de ideea de *justiție* cuvenită națiunilor, aducea această consfințire, în deplina cunoștință de cauză a autorilor săi, că la baza *Unirii Transilvaniei*, rezida temeiul de *drept* cel mai puternic și titlul juridic cel mai neîndoelnic ce legitimează ființa Statului modern și dănuirea sa în timp: *voința colectivă* a populațiilor majoritare. Ori, acest factor — sacru în lumina principiilor de drept internațional contemporan — s'a găsit cu totul ignorat prin hotărârea dela Viena din 30 August 1940; în acest caz al Transilvaniei românești. Căci departe de a se acorda vreo valoare acestui sens al voinței colective a populațiilor din Transilvania de Nord, li s'a prescris trecerea de sub o suveranitate sub alta, — și sub o suveranitate odioasă lor, prin tot ce aducea amintirea unui trecut de opresiune — prin reactualizarea în plin secol al XX-lea, a formulei lui Pothier, ce sintetiza îndelungata practică a unui trecut îndepărtat în materie de transferturi de suveranitate teritorială, când „populațiile treceau dela un suveran la altul, ca turmele de animale de sub un stăpân sub altul”. Iar principiul naționalităților s'a găsit deopotrivă grav încălcat, prin transformarea Ungariei — devenită ea însăși un „Stat național” prin Tratatul dela Trianon, care o adusesese în limitele sale teritoriale firești — din nou într'un *Stat eterogen*, apăsător de naționalități, ca și în trecutul mai îndepărtat.

Dar, dacă hotărârea dela Viena din 30 August 1940 contravine astfel unor *idei-forțe*, ce deveniseră odinioară — în epoca elaborării Tratatelor de Pace din anii 1919/20, — principii juridice internaționale călăuzitoare în materie de determinare a frontierelor; dacă apoi ea apare din primul moment cercetătorului nepărtinitor, ca înscriindu-se

în acea categorie de acte, ce urmăreau mai presus de orice, răsturnarea „Sistemului dela Versailles”, din care făcea parte organică și Tratatul dela Trianon, oare corespunde ea cel puțin, denumirii pe care i-au atribuit-o autorii săi: *sentința arbitrală* dela Viena?

Intrebarea nu este de secundară importanță, căci dacă intradevăr ne-am găsi în prezența unei *sentințe arbitrale*, ar însemna aceasta, că ne-am găsi în domeniul dreptului internațional, — nu al politicii internaționale, în practică adeseori ostilă principiilor de drept al ginților, sau în antagonism cu ele, — și în prezența unei proceduri pacifice, creatoare de precise efecte juridice în domeniul internațional, obligatorie pentru Statele litigante. În prezența adică a unei proceduri de reglementare pacifică a conflictelor dintre State, ce rămâne una dintre cele mai prețioase cuceriri, înregistrată în multimilenara evoluție a vieții internaționale. Dacă însă hotărârea dela Viena ar fi departe de a prezenta caracterele în deobște cerute arbitrajului internațional, — și denumirea de „sentință arbitrală” nu ar putea fi atribuită decât năzuinței autorilor ei de a-și acoperi fie și formal, o gravă *răspundere internațională*, atunci însușită, — atunci de sigur ea nu ar putea fi privită, decât ca instituind doar o *stare de fapt*, — pe care întreaga națiune română o nădăjduiește a fi trecătoare, — fără a fi putut crea o *stare de drept*. Ori, în acest mod pusă chestiunea, de îndată apare necesitatea lămuririi acestei instituții de drept al ginților: *Arbitrajul internațional*, sub care titlu am venit să anunțăm Conferința, ce face în acest ceas, obiectul preocupărilor noastre. Ce este deci *arbitrajul internațional*, care sunt elementele constitutive, care este valoarea juridică a unei *sentințe arbitrale*, care sunt efectele sale?

. . .

Răspunsul la această întrebare duce dintru început pe cercetător să observe că viața internațională a fost și rămâne caracterizată, — cu toată năzuința ei spre *organizare* și spre consolidarea *domniei dreptului* în raporturile dintre membrii ei —, prin frecvente conflicte între State. Fenomenul este întru totul explicabil, întru cât conflictele sunt de esența vieții omenești, — le întâlnim și între membrii corpului social organizat în viața de Stat —, și cu atât mai mult între agregate umane organizate politicește și juridicește, mult mai greu de subordonat unor reguli comune, întru cât ele sunt *suverane*, precum sunt Statele. Și *conflictele internaționale* pot naște din multiple și foarte variate cauze, deși — la timpul său —, Montesquieu în ale sale „Lettres Persanes”, emisese opinia că „dela popor la popor... subiectele de neînțelegere sunt clare și ușor de determinat”. Nu mai puțin însă, la o atentă ob-

servare, s'ar putea spune că aceste conflicte internaționale se înfățișează, fie ca expresiune a unei insuficiente ocrotiri și garantări a drepturilor Statelor prin norma juridică internațională, fie ca manifestare în realitățile internaționale a „dinamismului internațional”, fie ca urmare a încălcării sau ignorării intereselor unui Stat, de către un altul. Dar nu am fi compleți, dacă nu am remarca că la originea a numeroase conflicte, ce despart la un moment două sau mai multe State, se conturează năzuința unuia sau unora dintre ele, spre instaurarea unei hegemonii, a unui imperialism politic s'au economic. Și cine poate ignora de asemeni, că atâtea conflicte internaționale au fost alimentate de politica anexionistă de teritorii, a unor State, adeseori lipsite de orice legitimitate, în revendicările lor? Cu atât sunt mai frecvente acest fel de conflicte, cu cât de-a-lungul evoluției umanității, adeseori a fost dominantă concepția, că forța și poziția internațională a unui Stat sunt în funcție de întinderea sa teritorială.

Oricum ar fi însă, oricare ar fi cauzele generatoare ale conflictelor internaționale, s'a încercat o grupare a lor, și se admite astăzi în deobște — cu toată interpenetrațiunea ce ar putea exista între ele —, că se poate vorbi despre conflicte *politice* și conflicte *juridice*. Ar fi adică conflicte *juridice*, acele „contestații dintre State, susceptibile de reglementare judiciară, prin aplicarea regulilor de drept internațional, clare și recunoscute”, — după caracterizarea pe care o aduce Prof. H. Lauterpacht —, adică în practică, tocmai acele conflicte, în care obiectul litigiului se referă la chestiuni ce nu ar afecta interesele vitale ale Statelor, sau independența lor externă, sau suveranitatea lor internă, sau integritatea lor teritorială, sau onoarea lor, sau vreun alt interes, în mod obișnuit conținut în clauzele zise „restrictive” ale convențiilor de arbitraj. Căci acestea mai ales, — ca și acele conflicte ce nu și-ar putea găsi reglementarea prin aplicațiunea exclusivă a normei de drept, — s'ar putea situa în categoria conflictelor *politice*. În acest înțeles de altfel, „Deciziunea Nr. 2 a Curții permanente de Justiție internațională, referitoare la „Afacerea concesiunilor Mavrommatis” din Palestina, stabilea distincțiunea dintre conflictele juridice (după unii autori denumite *litigii*) și cele nejuridice (politice adică, denumite în parte din doctrină *diferende*), în acești termeni, ce vin să definească esența însăși a conflictelor juridice: „...un conflict juridic este un desacord, asupra unui punct de drept sau de fapt, o contradicție, o opoziție de teze juridice sau de interese, între două persoane”; tot ce rămâne înafară de această limită, aparținând categoriei conflictelor nejuridice, adică politice. Și cu toată controversa ce a existat și dăinuște încă în doctrină, — s'a vorbit adică despre „o ceartă între

juridic și politic —, cu toată tendința ce se desemnează în rândurile autorilor de drept internațional, de a considera că orice conflict ce desparte două State, poate fi privit ca având și o bază juridică, deci este susceptibil de reglementare prin aplicarea normei de drept internațional, fie și în stadiul actual de dezvoltare a acestei discipline juridice, nu mai puțin rămâne adânc împământenită în conștiința guvernanților mai ales, și este frecvent invocată în practica relațiilor internaționale, clasica diviziune bipartită a conflictelor internaționale. Rămâne de altfel explicabil aceasta, întru cât Statele adeseori geloase de *suveranitatea* lor — de această „libertate de acțiune în domeniul internațional, în limitele fixate de dreptul ginților” (J. Barthélemy), — înțeleg să-și păstreze această *libertate de acțiune*, cel puțin pentru reglementarea unora dintre conflictele ce le pot separa, a acelor anume, ce le interesează într'o vitală măsură, și care sunt tocmai conflictele denumite *politice*. De aceea, dincolo de controversa ce se poartă în doctrină, s'ar putea reține pentru stadiul actual de evoluție a comunității internaționale, că — astfel cum precizează Prof. Gabriele Salvio —, „conflictul *politic* reprezintă un concept opus aceluia de conflict *juridic*; iar acelor ce ar voi să stabilească o distincție între conflictul *politic* și conflictul *nejuridic*, îi voi opune constatarea că aceste două expresiuni traduc unul și același concept”. Pe de altă parte, distincțiunea între controversa juridică și controversa politică, „este în funcție de distincțiunea între regulile luate ca bază, pentru rezolvarea controverselor. Dacă aceste reguli sunt reguli de *drept*, suntem în prezența unei controverselor *juridice*; dacă nu, va trebui să vorbim de o controversă *politică*”.

De sigur, — în practica vieții Statelor, — îndelungat timp, reglementarea conflictelor internaționale a fost considerată de către State, ca o afacere ce le aparține întru totul, și calea cea mai potrivită în acest scop a fost privită recurgerea la violența nelimitată, la *războiu* adică. De aci a rezultat și teza — atât de adânc fixată în doctrina și practica internațională —, a legitimității războiului. Și ea a fost dominantă vreme de secole — și în așa măsură —, încât sintetizând fenomenul până în momentul instituirii Societății Națiunilor (prin Pactul din 28 Iunie 1919), un autor american (David Hunter Miller) a putut spune, că Statele înțelegeau să recurgă la războiu „pentru un bun motiv, pentru un rău motiv, sau fără niciun motiv”. Dreptul Statului de a declara războiu — ca instrument de reglementare a conflictelor internaționale —, apărea adică ca *nelimitat și incontrollabil*, ca materializare

și consecință juridică a *suveranității* Statului, cu care el „se confunda adeseori” (Th. Ruysen). Era de sigur acest mod de a privi dreptul Statului de a recurge la războiu —, drept restrâns juridicește numai prin Pactul Societății Națiunilor și mai apoi, decăzut din legitimitatea-i de odinioară, prin Pactul Briand-Kellogg (din 27 August 1928) —, și consecință a lipsei de suficientă conturare a conceptului de „Comunitate internațională”, ca și a miragiului ce stăpânea Statele „superiorem non recognoscentes”. Intradevăr, dacă — astfel cum remarcă Prof. H. Lauterpacht —, „funcțiunea dreptului este de a reglementa conduita oamenilor prin referire la regulile a căror izvor formal de validitate se găsește într'un percept impus dinafară, în Comunitatea internațională acest aspect formal dar esențial al dreptului este constant pus în indoială prin doctrina suveranității internaționale a Statelor, care face să decurgă forța obligatorie a dreptului ginților din propria voință a fiecărui membru individual al acestei Comunități”. Ori, în dorința păstrării libertății de acțiune, Statele au fost constant înclinate de-a-lungul secolelor, — și adeseori și sub regimul experimentatelor încercări de organizare internațională, — să-și valorifice după bunul plac dreptul de liberă reglementare a conflictelor internaționale. Cu drept cuvânt constată ca urmare, un reputat internaționalist (N. Politis), că în fapt, „foarte îndelungat timp, Statele nu au cunoscut pentru reglementarea litigiilor lor, alt regim decât acela al forței brutale”.

Departa de a fi surprinzător, fenomenul nu este decât explicabil de altfel, când observăm că în însăși societatea internă oamenii au trăit îndelungat timp fără tribunale, fiecare individ socotindu-se pe deplin îndreptățit să urmărească prin propriile sale mijloace repararea prejudiciului și a daunei suferite. Recurgerea la forță constituia atunci unicul mijloc de apărare și respectare a ceea ce individul credea a fi dreptul său. Regimul „justiției private” s'a înscris astfel în istorie, ca o caracteristică a unei epoci din evoluția umanității. Și dela aceea epocă până în momentul când justiția a încetat de a fi o afacere privată, spre a deveni o funcțiune socială și cel mai important dintre serviciile publice, a trebuit să treacă o întinsă perioadă de timp, caracterizată ea însăși prin succesive și progresive faze de evoluție. A trebuit astfel umanității, „o experiență de mai multe ori seculară spre a se convinge de necesitatea justiției, în mod progresiv, printr'o înceată evoluție, în cursul cărei oamenii au consimțit să renunțe la libertățile lor primitive în profitul unei ordini sociale, care în același timp cu legile, le-a dat judecătorii” (N. Politis). Procesul, de îndelungată desfășurare, a rămas de altfel organic condiționat de însăși consolidarea conceptului de „societate”. Ori „Ubi societas, ibi jus” și „ubi jus, ibi societas”.

Intradevăr, — stabilește același reputat jurisconsult —, „în orice societate umană, organizarea justiției răspunde unei nevoi primordiale, adică satisfacerea intereselor individuale și colective. Ea constituie indispensabila condițiune a menținerii și progresului societății. Căci, asigurând triumful dreptului, ea garantează pacea socială. Fără ea, este reîntoarcerea la anarhie și la barbaria primitivă... aceasta este atât de adevărat, încât cu greu s'ar putea imagina o stare socială lipsită de orice sistem de justiție.

* * *

Ori, în lumina acestor constatări și pornind dela ideea unui paralelism de evoluție între societatea internă și cea internațională, — proces însă firesc mai dificil și mai întârziat în ceea ce privește comunitatea internațională, dată fiind structura ei specifică, — este natural să constatăm deopotrivă, orientarea și în spre o reglementare pacifică a conflictelor internaționale, prin îndepărtarea adică dela exclusiva recurgere la forță în acest scop, în măsura în care ia naștere și primește contururi tot mai precise, conceptul însuși de „Comunitate internațională”. Condiționat în dezvoltarea sa de instaurarea unui raport de *coordonare* între entitățile statale, — în locul aceluia de *subordonare* îndungat timp existent, — acest inovatoriu concept a fost pus în lumină încă în secolul XVI-lea, de către spaniolul Francesco Suarez. Asupra lui a accentuat în secolul XVII-lea Hugo Grotius, părintele Dreptului Internațional *modern*, iar în cel de al XVIII-lea veac, Cristian Wolff afirma existența indiscutabilă a unei mari Comunități internaționale, ce are autoritate asupra membrilor săi și este izvor al dreptului ginților. În timpul ce a urmat, s'a accentuat tot mai mult asupra acestui concept, astăzi adânc împământenit în doctrină, el găsindu-și expresiune concretă în promovarea procesului interdependenței Statelor, — vie și puternică realitate a timpului nostru, cu toate marile „crize” și pulverizări ale solidarității internaționale ce s'au putut înregistra, — ca și în încercările de organizare internațională. Dar dacă Comunitatea internațională este un fapt de necontestat, — „o realitate obiectivă, de o contextură organică” (J. T. Delos), — deosebită rămâne încă natura sa intimă, față de aceea a societății umane, organizată în Stat. Deși ne găsim astăzi „... în plină perioadă de interdependență economică mondială și orice întoarcere îndărăt este de acum de-a-dreptul imposibilă” (L. Le Fur). Comunitatea internațională apare încă cercetătorului ca o „juxtapunere de State independente, care pentru că sunt independente, sunt egale între ele, înaintea dreptului ginților” (K. Bilfinger). Suntem adică în prezența unei structuri, în care materialele

originare sunt ele înşile grupuri, iar raporturile dintre ele sunt reglementate prin norma juridică internaţională, ce apare ca „legea internă a Societăţii internaţionale, legea grupului acestei Societăţi” (J. T. Delos). Ea nu poate ignora însă acest doctriinar principiu: *independenţa şi egalitatea* membrilor, prin care se manifestă structura bazelor Societăţii internaţionale. Precum accentuiază şi Curtea permanentă de Justiţie Internaţională, „... trebuie să recunoaştem şi să aplicăm acest principiu ce este *baza însăşi* a Dreptului internaţional şi a *Comunităţii internaţionale*: principiul *independenţii Statelor*”.

Suntem astfel în prezenţa unor determinante elemente ce ne explică curentul paralel, de îndrumare a acestei Comunităţi internaţionale în spre punerea în discuţie a legitimităţii recurgerii la războiu, — problemă de veche preocupare, din vremea precursorilor (sec. XVI) şi fondatorilor (sec. VII—XVIII) dreptului internaţional modern, — în spre orientarea Statelor, către reglementarea pacifică, diplomatică sau juridică, a conflictelor internaţionale. Dar suntem deopotrivă în prezenţa unor elemente ce ne explică dificultăţile, regresele sau lacunele organizării practice a reglementării pacifice a conflictelor internaţionale. Precum s'a remarcat — printr'o paralelă cu organizarea justiţiei în societatea statală, — „... în străduinţele lor către justiţie, Statele se apropie de etapa care, la Roma, a fost caracterizată prin procedura formulară. Ele sunt încă în perioada compoziţiei voluntare organizată; ele conservă, în principiu, alegerea între apelul la arme şi recurgerea la justiţie. Dar deja, în anumite cazuri, în virtutea Pactului Societăţii Naţiunilor, întrebuiţarea forţei nu mai este permisă, şi în virtutea statutului noii Curţi de justiţie sau a convenţiilor particulare, recurgerea la justiţie este obligatorie” (N. Politis). Ar fi astfel o apropiere între această evoluţie „... şi aceea al cărei spectacol ni-l oferă istoria justiţiei naţionale şi analogiile sunt atât de evidente, încât este permis de a gândi, că cea dintâi nu a ajuns încă la termenul său final” (N. Politis).

Este astfel evident, că orientarea Statelor în spre reglementarea pacifică a conflictelor ce le despart, — înregistrată adeseori chiar în timpurile îndepărtate când recurgerea la violenţă apărea ca un *drept* indiscutabil, — a fost, în acelaşi timp, urmarea aceluiaşi fapt, că întocmai ca şi raporturile private, relaţiile internaţionale pretind ordine şi stabilitate. Şi cu cât ele se desvoltă şi se multiplică, cu atât această necesitate devine mai imperioasă. Accentuarea apoi a fenomenului interdependenţei dintre State, face ca recurgerea la violenţă în scopul soluţionării conflictelor internaţionale să fie resimţită — prin efectele ei indirecte, cel puţin, — de întreaga Comunitate internaţională. Ceea ce s'a numit „indivizibilitatea păcii şi a războiului” este întradevăr, o

realitate verificată mai ales în timpul nostru. De aceea, cu deplin temei s'a putut afirma, că „una dintre principalele exigențe ale Societății internaționale, este organizarea justiției” (J. Makow-ki). Și dacă nicio perioadă din istoria umanității nu a fost complet streină de această preocupare, ea devine tot mai puternică în măsura în care se evidențiază acest adevăr, că războiul contemporan — la baza căruia rezidă ca totdeauna și în trecut, un conflict internațional, — a încetat de a mai fi o afacere, chiar pentru învingători, prin considerabilele sacrificii de vieți omenești și de bunuri materiale, pe care el le pretinde.

. . .

De fapt, în măsura în care Statele au resimțit nevoia reglementării pe cale pașnică a conflictelor ce le despart, sau cel puțin a unora dintre aceste conflicte, — nevoie tot mai pronunțată în măsura consolidării și evidențierii conceptului de „interdependență statală”, — s'a dezvoltat anumite reguli, pe cale cutumieră s'au convențională, referitoare la *procedurile pacifice*. Și după îndelungată evoluție și experimentare, ele și-au găsit concretizare și pozitivizare în cunoscuta „Convenție pentru reglementarea pacifică a conflictelor internaționale”, — până astăzi în vigoare, — semnată la Haga la 29 Iulie 1899, dezvoltată și îmbunătățită în cea de a II-a Conferință a Păcii dela Haga, la 18 Octomvrie 1907. Fruct al celor două Conferințe a Păcii dela Haga, această „Convenție” — pe drept cuvânt celebră, — pornește dela ideea fundamentală, că problema răririi și chiar a eliminării *războiului*, ca instrument de reglementare a conflictelor dintre State, implică intradevăr ridicarea de obstacole în calea declanșării sale. Ori, punerea la dispoziția statelor litigante, a unui ansamblu de proceduri pacifice, a fost considerată — cu deplin temei, — ca răspunzând acestui scop, de covârșitoare însemnătate.

Dar este interesant să observăm, că — dat fiind momentul când această fundamentală Convenție dela Haga era elaborată, — dogma *suveranității* Statelor, adeseori concepută sub aspectul său *absolut*, eră atât de adânc împământenită, încât autorii Actului dela Haga nu au putut merge până la afirmarea caracterului de *obligativitate* a procedurilor pacifice. Ei le-au atribuit un caracter de *facultativitate* doar, recomandându-le Statelor, ca „utile și de dorit”, și „întru cât împrejurările le vor permite”. Ceea ce înseamnă pe tărâmul dreptului ginților, că Statele își păstrau întreagă libertatea de acțiune, în această delicată materie a reglementării conflictelor internaționale, putând adică recurge la războiu în acest scop, sau făcând apel la una din procedurile pacibile. Numai prin Pactul Societății Națiunilor, un pas înainte va fi înregistrat în acest domeniu. Căci pentru întâia dată, —

într'un regim internațional de raționalizare a conceptului de „suveranitate”, cu îndepărtarea exageratelor ei manifestări, — se institue obligațiunea juridică pentru Statele Membri, de a recurge la una dintre cele trei căi pacifice: calea judiciară, cea arbitrală, sau examenul-anchetă al Consiliului (Cf. art. 12, 13 și 15 din Pact); dreptul lor de liberă alegere manifestându-se numai prin libertatea lor de a recurge la una sau alta, dintre aceste proceduri, ceea ce în doctrină s'a numit „alternativa obligatorie” (G. Scelle). De aci și limitarea dreptului de a recurge la războiu, care îmbracă caracterul de *legitimitate*, când el se face cu respectarea procedurilor de pacificare înscrise în Pact, sau de *ilegitimitate*, atunci când el este declanșat în disprețul prevederilor pacificatorii ale Pactului.

Iar dacă ne oprim un moment, asupra economiei generale a amintitei Convenții dela Haga, constatăm adoptarea — într'un organic text de drept internațional pozitiv, — a acelei bipartite grupări a conflictelor internaționale. Căci Convenția dela Haga — ținând seamă de îndelungata practică în materie, — aduce reglementarea unor proceduri *diplomatice* și a altora de natură *juridică*. Și dacă celor dintâiu, le revine — cu mai mult succes în concepția plenipotențiarilor reuniți în cele două Conferințe de Pace, — soluționarea conflictelor politice, procedurile juridice sunt privite ca fiind mai potrivite pentru reglementarea litigiilor dintre State, a conflictelor juridice adică.

Astfel fiind, — și accentuând asupra ideii, că în practică intradevăr, această grupare a modurilor de soluționare pașnică a conflictelor internaționale este departe de a constitui o inovație, căci „ea este tot atât de veche ca și umanitatea însăși” (S. Seferiades), — să observăm că în rândul procedurilor diplomatice (sau politice) se situează: *negocierile diplomatice* (acele „colloquia” ale lui Hugo Grotius), *Congresele* și *Conferințele*, *bunele oficii*, *mediațiunea*, *conciliațiunea*, și chiar *Comisiunile internaționale de anchetă*; pentru ca, sub regimul Societății Națiunilor, să se adauge intervențiunea cu ocaziunea unui conflict internațional, a *Consiliului* sau *Adunării Societății Națiunilor*. Și să observăm, că în ordinea procedurilor juridice, se situează *arbitrajul*, care — în înțelesul larg al cuvântului, — implică atât soluționarea conflictelor internaționale prin arbitri aleși „ad hoc”, cât și prin Curtea permanentă de Justiție internațională dela Haga.

*
*
*

Dar dacă cunoaștem acum poziția *arbitrajului internațional* în cadrul general al procedurilor pacifice, dacă am stabilit că el este prin excelență mijlocul *juridic* pus la dispoziția Statelor în scopul nobil al

reglementării pașnice a conflictelor internaționale, să reținem această remarcă a Prof. Eugène Borel, că — privit în lumina desvoltării și practicei sale, — „arbitrajul este tot atât de vechiu ca și lumea, și între State în special, el a fost din fericire considerat și practicat, ca un mijloc oportun de reglementare a diferendelor, pe care Părțile litigante nu voiau să le lase fără soluție, preferând totuși să nu recurgă pentru aceasta, la forță”. Iar dacă voim să întreprindem o scurtă cercetare a sa, să ne întoarcem la aceeași Convenție dela Haga, care ne oferă nu numai definirea sa, dar și bazele juridice, pe care el se sprijină. Intra-devăr, după „Convenția pentru reglementarea pacifică a conflictelor internaționale” — art. 15 al Convenției din 1899, art. 37 al Convenției din 1907, — „arbitrajul internațional are ca obiect reglementarea litigiilor dintre State, prin judecători *liber aleși* (de leur choix) și *pe baza respectului dreptului*”. O definiție clară, care evidențiază deosebirea ce există pe de o parte între arbitraj și modurile diplomatice (politice) de reglementare a conflictelor internaționale, iar pe de altă parte între arbitraj și procedura judiciară, propriu zisă. Cum însă arbitrajul poate fi *facultativ* sau *obligatoriu (instituțional)*, după formula lui Lammasch, să remarcăm în prima ipoteză, litigiul ce desparte două State precede convenția prin care Părțile cad de acord de a merge la arbitri (*compromisul adică*), în timp ce în cea de a doua ipoteză, litigiul urmează convenției ce stabilește acordul Părților. În acest înțeles, Convenția dela Haga (art. 39, textul din 1907) precizează: „Convenția de arbitraj este încheiată pentru contestații deja născute, sau pentru contestații eventuale. Ea poate să privească orice litigiu, sau numai litigiile dintr'o categorie determinată”. Intra-devăr, prin voința suverană a Părților, orice litigiu este susceptibil de reglementare pe cale arbitrală, astfel cum dacă Statele sunt de acord, — ele pot supune orice conflict (nu numai acele de natură *politică*), procedurilor *diplomatice* de reglementare pacifică. Nu mai puțin însă, aceeași Convenție dela Haga (art. 38, textul din 1907) vine să indice ca fiind mai potrivită calea arbitrală pentru conflictele *juridice*: „În chestiunile *de ordin juridic*, și în primul loc, în chestiunile de interpretare sau de aplicare a Convențiilor internaționale, arbitrajul este recunoscut de către Puterile Contractante ca mijlocul cel mai eficace și în același timp cel mai echitabil, de a reglementa litigiile care nu au fost rezolvate prin căile diplomatice. În consecință ar fi de dorit ca în litigiile asupra chestiunilor susmenționate, Puterile Contractante să recurgă în cazul dat la arbitraj, întru cât împrejurările o vor permite”. Și aceeași formulă aproape, — cu anumite variante și precizuni, — este reluată de art. 13 (par. 1 și 2) din Pactul Societății Națiunilor, când prescrie: „Membrii Societății convin

că dacă se ivește între ei un conflict, care după părerea lor, poate primi o deslegare *arbitrală* sau *judiciară*, și dacă acestui conflict nu i se poate pune mulțumitor capăt pe calea diplomatică, chestiunea va fi supusă în întregime unei reglementări arbitrale sau judiciare. Pentru conflictele care în general pot primi o deslegare *arbitrală* sau *judiciară*, se recunosc: toate cele privitoare la interpretarea unui tratat, la orice chestiune de drept internațional, la realitatea oricărui fapt care dacă s'ar dovedi, ar constitui ruptura unui angajament internațional, precum și conflictele privitoare la întinderea sau la natura reparațiunii datorită pentru o asemenea ruptură”.

Ori, în lumina acestor dispozițiuni de drept internațional pozitiv, — care nu fac altceva de altfel decât să reproducă și să confirme idei și reguli de îndelungat timp admise și recunoscute în doctrină și în practică, — reiese viu, esența însăși a arbitrajului internațional: „Principiul dominant al arbitrajului — accentuează Hammarskyöld — este întradevăr, de a se da Părților întreaga libertate de a fi recurs la judecători, pe care ele înșile îl vor fi ales”. Și definițiile doctrinare ale arbitrajului internațional — foarte numeroase de altfel, — concordă asupra acestui punct central, că nu poate fi conceput acest instrument juridic de reglementare a conflictelor internaționale, decât în funcție de *liberul și prealabilul* consimțământ al Părților litigante de a merge la judecători *liber aleși* de către ele, cărora le revine misiunea de a soluționa litigiul ce le este supus, prin corecta aplicare a *normei de drept*. Numai cu respectarea acestui principiu de bază, „recurgerea la arbitraj implică angajamentul de a se supune cu bună credință sentinței”, precum stabilește art. 37, par. 2 al Convenției dela Haga, ca și art. 13, par. 4 al Pactului Societății Națiunilor.

În acest înțeles, cu deplin temei remarcă Prof. G. Scelle, că „arbitrajul este *totdeauna obligator*, dacă ne referim la sentință. El nu este însă *niciodată obligator*, dacă îl primim sub raportul recurgerii la el. Arbitrajul nu este obligator, decât când guvernării s'au angajat *dinainte* de a se recurge la arbitri, în *anumite cazuri* determinate. Dar ei nu se angajează la aceasta decât *voluntar*, astfel că chiar așa numitul „arbitraj obligator”, e și el însuși facultativ. Acesta ar putea fi mai bine denumit, „angajament de arbitraj prealabil”, sau „arbitraj preventiv”, sau încă „tratată de arbitraj abstract”, prin opoziție cu *compromisul* de arbitraj, care este totdeauna concret, pentru că se cunoaște deja și se delimitează obiectul litigiului”. Și această constatare rămâne valabilă caracterizare a arbitrajului internațional, — constituind oarecum fundamentala sa definiție, — nu numai pentru epoca Convențiilor dela Haga din 1899 și 1907, și sub imperiul lor, când întradevăr Comuni-

tatea internațională dominată de dogma *suveranității* Statului, nu putea privi jurisdicția arbitrală decât ca o jurisdicție *consimțită*, în care arbitrii liber aleși de către Părți, sunt chemați să judece un obiect precis delimitat, și în limitele unor puteri, de asemeni delimitate de Statele litigante. Dar ea își păstrează deopotrivă valabilitatea și sub regimul Societății Națiunilor — al cărui Pact face loc și arbitrajului internațional, — ca și sub regimul Curții permanente de Justiție Internațională, a cărei competență principală *facultativă*, nu poate duce la aneмиerea arbitrajului, cu toată străduința autorilor Statutului, spre jurisdicția instituțională.

De aceea, nu s'ar putea primi ca întemeiată, acea definiție sumară pe care o aducea Ed. Herriot, — în cea de a V-a adunare a Societății Națiunilor, cu ocazunea discuțiilor în jurul Protocolului dela Geneva, — următor căreia arbitrajul internațional ar fi „orice mijloc de a rezolva în mod pașnic, o neînțelegeră internațională”. Este aci intradevăr, o petițiune de principii covârșitoare, o greșeală juridică grea de consecințe. Căci — astfel cum remarcă un autor român (R. Meitani), — ceea ce s'a reușit să se stabilească în materie de arbitraj, este tocmai faptul că el este o instituție care se deosebește de mijloacele politice cunoscute, de pildă de mediațiune, și că este o procedură în care se ține socoteală numai de *drept*, iar nu de politică și de interese”. Recunoscând temeinicia acestui punct de vedere, nu ne-am putea explica — din parte ne, — confuzia pe care o aduce marele om politic francez, în materie, decât prin lipsa unei distincții precise între arbitrajul conceput „lato sensu” și arbitrajul conceput „stricto sensu”. Ori de sigur că în înțelesul cel mai larg al cuvântului, — astfel cum ne arată Max Huber, — arbitrajul poate fi privit ca „orice reglementare definitivă a unui diferend, prin personalități sau organizații, alese de către Părți”, și fără luarea în considerare a bazelor sentinței. În această accepțiune a sa, arbitrajul ar fi caracterizat — precum stabilește și Curtea permanentă de Justiție internațională (prin „Avizul” său Nr. 12 din 21 Noemvrie 1925 în „Afacerea Mossul”) numai prin forța obligatorie a declarației de voință, făcută de către un terțiu, căruia cei interesați i s'au încredințat”. Astfel, arbitrajul „lato sensu” ar cuprinde două feluri de arbitraj, deosebite fundamental între ele, prin bazele sentinței: arbitrajul *politic* și arbitrajul *judiciar*.

Dar cum adevăratul arbitraj de drept internațional, arbitrajul „stricto sensu” adică, rămâne arbitrajul *judiciar*, — acest arbitraj care ne preocupă, a cărui reglementare a adus-o un drept cutumier, de îndelungată formațiune și aplicațiune și apoi Convențiile dela Haga „pentru reglementarea pacifică a conflictelor internaționale” din 1899 și 1907, —

el nu este altceva, decât *arbitrajul prin aplicațiunea dreptului*, cu arbitri liber aleși de către Părțile, care în mod liber au căzut de acord spre a le supune controversa ce le desparte. Și acest arbitraj poate fi exercitat de sigur, printr'o persoană sau o organizație oarecare, printr'un tribunal instituit „ad hoc”, sau prin Curtea permanentă de Justiție internațională. Dar totdeauna — să reținem această idee de bază, — Statele sunt suverane de a merge sau nu la arbitri, și sunt libere în desemnarea acestora. Iar arbitrii trebuiesc să statueze, în conformitate cu dreptul; „Este esențial — accentuiază James Brown Scott, — ca deciziunea să fie bazată pe respectul dreptului, căci dacă dreptul aplicabil la un caz dat este ignorat, nu numai sentința pronunțată este zădarnică, dar sistemul însuși cade în discredit”.

Este astfel evidentă importanța covârșitoare a *compromisului*, a convenției institutive a arbitrajului internațional, adică. Căci el aduce manifestarea și concretizarea *voinții* libere a Statelor litigante, de a opta între diferitele proceduri pacifice de natură diplomatică și arbitraj, — înainte de regimul Societății Națiunilor, între toate aceste proceduri pacifice și recurgerea la războiu, — de a supune adică litigiul survenit, reglementării prin arbitri. Dar compromisul, — ce apare astfel ca element esențial al organizării și funcționării arbitrajului, — aduce de asemeni, fixarea obiectului litigiului și limitele sale, indicarea locului unde se va desfășura arbitrajul, desemnarea arbitrilor și câteodată, chiar determinarea unor reguli, de care arbitri vor fi ținuți, în judecata lor. Încheierea compromisului exprimă astfel un prim element de soluție pacifică a litigiului și un element important și demonstrativ. El presupune în mod necesar, voința de a prefera menținerea relațiilor pacifice, triumfului pretențiilor și satisfacerii intereselor puse în joc. Dar el este ceva mai mult: el leagă și pe arbitri, în sensul că ei trebuiesc să se conformeze întru totul dispozițiilor sale formale sau implicite, dincolo de care ei nu au nicio putere. Și acest principiu, — precizează N. Politis, — „domină întreaga materie. El lămurește întreg dreptul arbitral, care se referă la reglementarea celor cinci chestiuni: obiectul litigiului, alegerea și puterile arbitrilor, procedura, forma, forța și executarea sentinței”. Definindu-l, André Weiss spunea, că în convenția care este *compromisul*, „arbitrul își fondează dreptul de a judeca diferendul ce-i este supus”, compromisul este „charta magistraturii sale temporare, care fixează caracterul și limitele competenței, cu care el este investit”.

Dar care este forma de redactare și condițiile de valabilitate ale compromisului? Vom spune, într'o cuprinzătoare formulă, că el trebuie

să fie întocmit, după formele cerute de către dispozițiile legislative ale Statelor, pentru tratatele internaționale. Căci compromisul este un tratat și el implică — ca urmare, — îndeplinirea tuturor condițiilor cerute pentru validitatea unui tratat internațional, sub raportul capacității contractanților, a valabilității consimțământului, a ratificării, etc. Și este atât de esențială chestiunea deplinei valabilități a compromisului, tocmai pentru că totul — în materie de arbitraj, — derivă din el: recurgerea la arbitraj, alegerea și puterile arbitrilor, procedura, însăși forța obligatorie a sentinței. Iar dacă compromisul nu există, sau nu este valabil juridicește, aceasta atrage nulitatea întregii proceduri arbitrale, lipsa de valoare a sentinței pronunțate. „Dacă nu există compromis, nu există arbitraj” („pas de compromis, pas d'arbitrage”), proclamă — în unanimitate aproape, — doctrina dreptului internațional.

Dacă însă *compromisul* rămâne mai presus de orice, manifestarea acordului de voință a Statelor litigante de a merge la arbitri, rolul său este de sigur și acela, — precum am accentuat-o deja, — de a determina cu precizie *obiectul litigiului* și limitele sale. Ori, în această ordine de idei, este locul să remarcăm, că *dacă Părțile sunt de acord*, orice conflict internațional — de orice natură ar fi el, — poate fi supus reglementării prin arbitri. Această teză a fost formulată odinioară — în Noemvrie 1873 — de către marele Mancini, înaintea Camerii italiene, în dorința sa de a face cât mai acceptat principiul arbitrajului și a-i arăta binefacerile. Și aceeași teză — adoptată de un număr de jurisconsulți, — și-a găsit formulare în rezoluția Institutului de Drept internațional (sesiunea sa din Grenoble 1922), care preciza: „Toate conflictele, oricare le-ar fi originea și caracterul, sunt în regulă generală și sub rezervele aci indicate, susceptibile de o reglementare judiciară, sau de o soluție *arbitrală*” (art. I). Dar este aci de sigur, mai mult o tendință, o notă de idealism, sau chiar de utopie. Căci dacă privim structura dreptului cutumiar arbitral, Convențiile dela Haga și actele internaționale ulterioare, ca — și mai ales — practica sa, constatăm că arbitrajul, fiind prin definiție un instrument *juridic* de reglementare a conflictelor internaționale, prin mijlocirea căruia arbitrii fac aplicațiunea *dreptului* la speța ce le este încredințată, el rămâne rezervat soluționării conflictelor *juridice*. Trebuie adică, — spre a fi cu puțință recurgerea la arbitraj, — ca diferendul să fie susceptibil a fi formulat *în drept*; să fie adică, un conflict juridic. Dar cum numeroase conflicte dintre State nu pot avea acest caracter, sunt adică conflicte *politice*, cum unele dintre ele nu ar fi cu puțință să fie reglementate prin norma

juridică — dată fiind insuficiența. „Iacunele sau chiar inexistența unor norme juridice pentru anumite spețe, — cum în sfârșit, unele prezintă o covârșitoare însemnătate pentru State, pentru ca rezolvarea lor să poată fi încredințată unui terțiu, iată, accentuiază doctrina și confirmă practica, tot atâtea cazuri, când recurgerea la arbitraj ar fi dificilă, imposibilă chiar, sau inoportună. De aci acea teorie a „diferendelor nearbitrale” ori în rândul acestora se situează — printr’o îndelungată practică, — așa numitele „chestiuni rezervate” (*municipale*, după doctrina americană), chestiunile litigioase adică, ce pun în joc *onoarea națională* sau *interesele vitale* ale Statelor. Și tot în rândul acestora, se situează de șgur și conflictele privind *integritatea teritorială* a Statelor mici. Căci a le supune arbitrilor, ar însemna o gravă renunțare din partea Statelor prejudiciabilă lor. „Guvernele — accentuiază N. Politis, — preocupate de existența și de viitorul lor, nu ar putea, fără a abdica, de a le supune judecătii unui terțiu”. Și nu este o opinie izolată aceasta. În veacul trecut, un reputat internaționalist (C. Calvo) accentua — pe aceeași linie, — că „arbitrajul poate purta asupra oricărei spețe de desacord sau de dezbateri internațională, afară de acele în care onoarea sau demnitatea națională sunt direct în joc, și care derivă dintr’un sentiment intim, pentru a spune astfel *personal*, căruia un Stat terțiu nu i s’ar putea face judecător” (a. 1880). Iar pentru vremea noastră — o constată un mare jurisconsult (James Brown Scott) — „în starea actuală a opiniei publice, este greu de imaginat că un Stat va supune de bună voie, în mod voit, unui tribunal, chestiunea independenței sale; și aceeași obiecțiune pare a se aplica, deși cu mai puțină forță, chestiunilor ce pun în joc onoarea și interesele esențiale”. Și este atât de importantă pentru State această problemă a „chestiunilor rezervate”, încât ea supraviețuiește și regimului Societății Națiunilor, al cărei Pact urmărește în limita maximă, compatibilă cu recunoașterea conceptului de „suveranitate”, consolidarea procedurilor pacifice, pentru reglementarea conflictelor dintre State. Ne dovedește aceasta, prevederile art. 15 par. 8 din Pact, înscris tocmai pentru salvagardarea așa numitelor „chestiuni municipale”: „Dacă una dintre Părți pretinde, iar Consiliul recunoaște, că diferendul atinge o chestiune pe care dreptul internațional o lasă numai la competența acestei Părți, Consiliul va constata faptul printr’un raport, dar fără să recomande vreo deslegare”. De sigur, este aci o îngrădire. Aducându-se o limitare dreptului clasic de liberă apreciere a Statelor, se înscrie ca o prerogativă mai mult a Consiliului Societății Națiunilor, dreptul de a stabili dacă pretențiunea Statului interesat corespunde în mod real conceptului de „chestiune rezervată”, sau dacă nu este doar o tendință de

eludare a procedurii de pacificare a Pactului. Oricum ar fi, suntem astfel în prezența unei delimitări a domeniului arbitrajului internațional. Dar nu este mai puțin adevărat, că oricare ar fi valoarea științifică a discuțiilor purtate în materie, domeniul arbitrajului depinde în ultima analiză de aceeași *voință a Părților*. În practică însă, arareori Statele sau arătat doritoare de a depăși — cu ocaziunea determinării obiectului litigios, — un drept pe care li-l conferă practica arbitrajului și reglementarea sa convențională. Ele și-au rezervat adică — în genere, — libertatea de acțiune în reglementarea conflictelor politice și s'au arătat geloase de a încredința rezolvării unui terțiu, chestiunile lor „municipale”.

Nu este o chestiune de secundară însemnătate, nici *desemnarea arbitrilor*. De aceea, teoria generală a arbitrajului stabilește tot ca un drept al Părților litigante, și desemnarea arbitrilor, care — în spiritul și după litera actului internațional fundamental în materie, Convenția dela Haga, — trebuie să fie expresiunea aceleiași acord de voințe. Ca urmare, *compromisul* este menit să rezolve și această problemă. El desemnează deci pe judecătorii litigiului, sau — câteodată, — stabilește modalitățile după care ulterior, vor fi ei desemnați. Se disting diferite sisteme, din acest punct de vedere al desemnării arbitrilor. Cele mai frecvente rămân însă: a) sistemul arbitrajului prin judecător *unic*; b) sistemul arbitrajului prin *tribunal*, adeseori folosit acesta, în special dela „Afacerea Alabama” (a. 1872, Tribunalul arbitral dela Geneva) încoace. De sigur, orice persoană fizică sau corp constituit poate îndeplini funcțiunea de *arbitru*, din moment ce are încrederea Statelor litigante: Papa sau Suveranii, juriconsulți, diplomați sau oameni politici, Facultăți de Drept sau Curți de Casație, etc. Cum în practică însă, adeseori Statele nu au putut cădea de acord asupra desemnării arbitrilor, — și prin aceasta un obstacol s'a ridicat în calea dezvoltării arbitrajului internațional, — Conferința Păcii dela Haga din 1899 a procedat la instituirea *Curții permanente de arbitraj* (care a și luat ființă în anul 1900), „în scopul de a ușura recurgerea imediată la arbitraj, pentru diferendele internaționale, care nu au putut fi reglementate pe calea diplomatică...” Căci nu este altceva această Curte, decât un simplu tablou de arbitri, de pe care — în caz de nevoie — Statele să-și constituie tribunalul arbitral; cu o grefă, de caracter permanent, și un Consiliu de administrație permanent.

Odată desemnați, misiunea arbitrilor este de a soluționa prin aplicarea normei de *drept*, litigiul ce le-a fost supus, și în limitele stabilite prin *compromis*. Căci *compromisul* este legea lor. El stabilește compe-

tința și atribuțiile lor. Ca urmare, tot ceea ce arbitrii ar statua dincolo de prevederile compromisului, constituie motiv de nulitate a sentinței arbitrale. Dacă compromisul ar stabili anumite reguli pentru arbitri, — precum face de ex. tratatul dela Washington din 8 Mai 1871 în cazul Alabama, prin celebrele „trei regule dela Washington”, — aceasta constituie o obligație pentru ei. În ipoteza însă, când compromisul ar comporta anumite interpretări, — cu toată controversa ce dăinuiește încă în doctrină, — nu ar putea fi îndoială socotim, că ele intră în competența arbitrilor. Cu drept cuvânt spune astfel N. Politis, — „arbitrul nu este un mandatar, ci un magistrat independent, și ca orice magistrat, judecătorul acțiunii este și judecătorul excepțiunii”. Și în același înțeles, precizează art. 73 al Convenției dela Haga din 1907, — „tribunalul este autorizat a-și determina propria competență, interpretând compromisul, ca și actele și documentele, ce pot fi invocate în materie, prin invocarea principiilor de drept”. În sfârșit, în ceea ce privește *procedura* de urmat, să remarcăm — în linii generale, — că adeseori Părțile înțeleg a lăsa în mod tacit, sau prin exprese prescripții ale compromisului, o libertate de acțiune arbitrilor. Dacă voiesc însă, Părțile sunt ele înșile îndreptățite — cf. art. 51 al Convenției dela Haga din 1907, — să fixeze anumite reguli procedurale. Și atât de larg rămâne acest drept al Părților litigante, încât ele pot depăși — prin dispozițiile lor în materie, — atât prevederile de procedură arbitrală ale „Regulamentului” votat de Institutul de Drept internațional în sesiunea sa dela Haga din 1873, cât și acele ale Convențiilor dela Haga (Titlul IV, cap. III). Ori cum ar fi, arbitrii sunt ținuți — deși procedura scrisă este regula în materie de arbitraj, — să facă totul cu puțință, pentru ca Părțile să fie în măsură a prezenta, fie și pe cale orală, tot ce ar putea constitui argument sau documentare, pentru susținerea tezei lor. Și numai după atentă dezbateră, în spiritul de imparțialitate ce caracterizează pe judecător, se pronunță — prin aplicarea la speță a dreptului, — *sentința arbitrală*.

Pronunțată în unanimitate sau cu majoritatea voturilor, — cu obligațiunea pentru arbitri de a fi asistat la toate debaterile (conf. art. 78 al Convenției dela Haga din 1907), și de a semna hotărârea adoptată — *sentința arbitrală* se găsește investită din momentul pronunțării sale, cu *efectele* unei hotărâri judecătorești definitive, cu această deosebire numai, că ea nu comportă o execuție silită. Este natural de altfel acest caracter al sentinței arbitrale, căci arbitrul este un *judecător* și nu un *mediator*. De aceea și este ea *obligatorie* pentru Părți, căci decizân-

du-se de a recurge la arbitraj, Statele interesate și-au luat — prin însuși acest fapt, — angajamentul de a se supune sentinței. Dar dacă caracterul obligatoriu al sentinței arbitrale este consecința acordului însuși al Părților, nu mai puțin, ea nu ar putea fi privită ca atare, decât dacă ea este întru totul conformă compromisului. Căci dacă arbitrul a depășit puterile și competența sa, judecata sa nu poate lega Părțile, întru cât ea nu mai decurge din acordul lor. În acest înțeles numai — fixează art. 81 al Convenției dela Haga din 1907, — „Sentința, *valabil pronunțată și notificată* agenților Părților, decide în mod definitiv și fără apel, contestația”.

Dar oricât accentuiază doctrina și practica asupra caracterului obligator și în *ultim resort* al sentinței arbitrale, și oricât „recurgerea la arbitraj implică angajamentul de a se supune cu *bună credință* sentinței”, — precum proclamă art. 37 al Convenției dela Haga din 1907, — nu mai puțin, ea este lovită de nulitate, în anumite cazuri, de sigur precis determinate: „*Excesul de putere* în dreptul internațional public are ca sancțiune nulitatea sentinței arbitrale. Autorii de drept internațional sunt unanimi asupra acestui punct”, remarcă un cercetător al problemei (M. Guermanoff). Dar nu numai atât: să observăm că — cu ocaziunea prezentării „Proiectului de Regulament relativ la funcționarea Arbitrajului” către Institutul de Drept Internațional (în 1874) — Prof. Goldschmidt prevedea nu mai puțin de unsprezece cazuri de nulitate a sentinței arbitrale, fondându-și teza pe „principiile juridice acceptate în materie de arbitraj, în diferitele Țări civilizate”. Iar Institutul, reducând numărul acestor cazuri, reținea în art. 27 al „Regulamentului” adoptat, că intradevăr sentința arbitrală este nulă, „în caz de *compromis nul*, sau de exces de putere, sau de corupție dovedită a unuia dintre arbitrii, sau de eroare esențială”. Și această formulă, — recunoscută ca întemeiată, în doctrină, și invocată în practică, — își păstrează și astăzi valabilitatea, dat fiind că în Convențiile dela Haga nu s'a putut ajunge la inscrierea unui text, în materie. Intradevăr, când în prima Conferința dela Haga din 1899, s'a produs proiectul rus — ce se inspiră din desbaterile amintite ale Institutului de Drept Internațional, — următor căruia „sentința arbitrală este nulă în caz de *compromis nul*, sau de exces de putere, sau de corupție dovedită a arbitrilor” (art. 26), nu s'a putut merge la adoptarea sa formală, datorită dificultății de a se stabili autoritatea internațională, menită să soluționeze incidentul ridicat. Dar, în ordinea internațională următoare războiului mondial, această autoritate internațională există și ea este adeseori recunoscută a fi — prin unele tratate bilaterale, — Curtea permanentă de Justiție internațională dela Haga. Ceea ce este însă cu deosebire

important, este principiul câștigat. Un reputat jurisconsult ca E. Borel, accentuează astfel, că „doctrina și practica dreptului internațional admit că o sentință arbitrală poate fi considerată ca lipsită de efect, în urma incompetenței arbitrului, sau a unui exces de putere, comis de către el”.

Constatăm astfel, că *arbitrajul internațional* este reglementat în momentul de față de un ansamblu de norme și principii, — numai în linii cu totul generale prezentate în expunerea noastră de astăzi, — și din cunoașterea lor se desprinde convingerea, că intradevăr ne găsim în prezența unui mijloc *juridic* de soluționare a conflictelor internaționale. Dar toate aceste reguli și principii nu sunt expresiunea unei voințe superioare Statelor, ci sunt rezultatul unei îndelungate experimentări a arbitrajului internațional; a unei experimentări, generatoare a unui bogat „drept cutumier” al arbitrajului, numai foarte târziu în timp, pozitivizat în convenții internaționale, ce apar ca *tratate-legi* pentru Comunitatea Statelor.

Intradevăr, foarte veche este practica arbitrajului internațional. Se găsesc numeroase aplicațiuni ale sale, în cea mai îndepărtată antichitate, și în toate epocile istorice următoare. De aceea, un cunoscut cercetător al istoriei arbitrajului internațional (Baron Michel de Taube) poate afirma cu drept cuvânt, că „printre descoperirile științifice pe care un viitor istoric al dreptului internațional din secolele XIX și XX-lea le va putea înregistra în scrierile sale, trebuie de sigur să aibă loc și constatarea, făcută de câteva zeci de ani de unii erudiți, că practica arbitrajului internațional (de care aceste două ultime secole pot fi într'adevăr mândre), este departe de a fi rezultatul progreselor civilizației moderne. Din contra, studiind în detaliile sale istoria relațiilor internaționale, ajungi la convingerea că practica arbitrală în acest domeniu, poate să se glorifice cu precedente tot atât de interesante pe cât de numeroase, și aceasta nu numai în ceea ce se numește istoria modernă”. De fapt, Antichitatea — mai ales cea helenică, — Evul Mediu și Epoca modernă, este caracterizată prin numeroase arbitraje internaționale, cu atât mai frecvente, cu cât ne apropiem de timpurile noastre. Dar din secolul al XVIII-lea încoace mai ales, înregistrăm o impresionantă înflorire a arbitrajului internațional. Două mari cauze au contribuit la aceasta: Revoluția franceză și Independența Statelor-Unite ale Americii. Cea dintâiu a exercitat o influență generală și indirectă, prin lupta — pe care ea o inaugurează — pentru subordonarea relațiilor internaționale, normei de drept. Cea de a doua a reprezentat o influență specială și imediată, prin favoarea deosebită

pe care o arată Statele-Unite independente, reglementării prin aceeași normă de drept, a conflictelor lor cu Statele terții. Astfel, — curând după recunoașterea independenței (tratatul dela Versailles din 1783), — Statele-Unite negociază cu Marea-Britanie, faimosul *Tratat Jay* (semnat la 19 Noemvrie 1794), în scopul lichidării pe cale arbitrală a numeroaselor litigii, rămase deschise din vremea Războiului pentru independență. Și acel tratat — ce dă roade fericite, — reprezintă cu drept cuvânt, un punct de plecare în dezvoltarea modernă a arbitrajului internațional. Trecerea timpului înregistrează intradevăr, tot mai frecvente cazuri de apel la arbitri, în conflictele dintre State. S'a remarcat astfel, că în perioada ce urmează primelor aplicațiuni ale Tratatului Jay până la izbucnirea războiului mondial, — adică într'o perioadă de 116 ani, cu deosebire fructuoasă sub acest raport, — s'au înregistrat nu mai puțin de 200 cazuri de arbitraj. Și popularitatea acestei proceduri de pacificare apare și mai impresionantă, dacă observăm că în primii 74 de ani (adică dela primele aplicațiuni ale Tratatului Jay până la celebra „Afacere Alabama”, judecată la Geneva în anul 1872), s'au înregistrat 70 de sentințe arbitrale; pentru ca în următorii 27 ani (adică dela „Afacerea Alabama” până la creațiunea Curții permanente de arbitraj, în 1899), să se înscrie 86 cazuri de arbitraj; iar în următorii 15 ani (dela 1899 la 1914), nu mai puțin de 51 spețe de arbitraj. La aceasta să adăugăm încă, că în momentul declanșării războiului mondial, se găseau în vigoare 134 *clauze compromisorii* în diferite tratate internaționale, ce instituiau pentru Statele semnatare, arbitrajul obligator; pentru ca în urma acestui războiu, să se desvolte un și mai puternic curent, în favoarea arbitrajului obligator, concomitent cu instituirea unui organism judiciar internațional, Curtea permanentă de Justiție internațională dela Haga. În sfârșit, socotim cu deosebire interesant și semnificativ, să semnalăm partea respectivă a diferitelor State, în mișcarea arbitrală din această perioadă, limitându-ne pentru simplificarea tabloului, la Marile Puteri. Constatăm astfel — din tabloul pe care ni-l prezintă N. Politis (în cunoscuta sa lucrare: „La Justice Internationale”. Paris 1924, pag. 35), — că Marea-Britanie a fost implicată în 71 de arbitraji, Statele-Unite în 69, Franța în 33, Italia în 19; în timp ce Statele germane, — Imperiul german mai apoi, după 1871, — nu au fost interesate decât în 15 afaceri, iar dintre acestea mai mult de jumătate, au avut ca obiect litigii „domestice” între membrii Confederației germane. Să reținem de asemeni, că Rusia a participat în 3 afaceri arbitrale, Austria în două afaceri, Japonia în două. Se desprinde astfel constatarea poziției proeminente a Statelor anglo-saxone și a Franței, în dezvoltarea arbitrajului internațional. Poziție

firească, dacă observăm că opinia publică anglo-americană ca și cea franceză, s'au arătat constant preocupate — atât înainte de 1914, cât și mai ales în cele două decenii ce au urmat ordinii internaționale post-belice, — de construirea a cât mai puternice obstacole în calea războiului, și de consolidarea edificiului fragil al păcii națiunilor. Ori, promovarea arbitrajului internațional a constituit și reprezintă — prin însăși natura și menirea sa, — un factor de covârșitoare însemnătate, pe această cale, din nefericire oprită astăzi, pentru umanitatea ce sângerează. Reluarea acestui proces, într'o ordine internațională a viitorului, — construită pe ideea de *dreptate* și de *libertate* a națiunilor, dacă se urmărește ca ea să fie intradevăr trainică, — se înscrie astfel ca un comandament. El rămâne însă de sigur subordonat *evoluziei moravurilor*, în ultima analiză, și apare condiționat — în mijlocul unui războiu de „proporții deslănțuite”, — de triumful aceleia dintre taberile beligerante, care înscrie între „scopurile de războiu”, reconstrucția Comunității internaționale sub semnul „dreptului”.

Ori, în lumina acestor constatări doctrinare, suntem acum în măsură să stabilim, fără putință de desmințire prin argumente de natură juridică, că *Actul dela Viena* din 30 August 1940, nu ar putea fi privit ca o *sentință arbitrală*, decât cu riscul denaturării terminologiei juridice internaționale și a ignorării desăvârșite a esenței însăși a arbitrajului internațional. Căci nu este suficient ca autorii unui act internațional să-l califice drept *sentință arbitrală*, pentru ca el să aibă într'adevăr această natură, atunci când lipsesc elementele constitutive ale unui arbitraj internațional.

Și cum ar putea fi calificat *Actul dela Viena* drept o *sentință arbitrală*, când autorii săi au trecut cu vederea în hotărârea luată, că printr'o multiseculară practică a arbitrajului și prin exprese texte ce-l reglementează, chestiunile litigioase ce despart două State, nu revin nici-decum competenței arbitrilor, atunci când privesc *integritatea teritorială* a unuia dintre ele, această vitală chestiune pentru ființa unui Stat, integrându-se prin definiție, în așa numitele „chestiuni rezervate”, lăsate la libera deciziune a Statului interesat? Dar nu numai atât: La 30 August 1940, s'a ignorat deopotrivă — în hotărârea luată în Castelul Belvedere din Viena, — că arbitrajul este prin definiție un mijloc *juridic* de reglementare a conflictelor dintre State, *liber consimțit* de ambele Părți interesate; că desemnarea arbitrilor, chemați să judece în *drept*, imuni adică de orice considerațiuni politice, aparține în mod exclusiv Părților; după cum acestora, le revine dreptul de a fixa anu-

mite reguli arbitrilor, de respectarea cărora ei sunt ținuți. Că în sfârșit, Părțile trebuiesc puse în situațiunea de a-și desvolta toate argumentele, în timpul desbaterilor, iar sentința arbitrală cată să aibă o cât mai completă motivare.

Dar, unde sunt toate aceste elemente, esențiale arbitrajului internațional, în cazul Actului dela Viena? Poate fi vorba de existența aceluși prealabil *compromis*, expresiune neîndoielnică a acordului de voințe, — el însuși trebuind, spre a fi valabil, să întrunească toate elementele de validitate ale unui tratat internațional, — când încă în cursul tratativelor româno-ungare, la 27 August 1940, Guvernul român era *ultimativ* invitat pentru a doua zi la Viena, „la o convorbire asupra afacerilor româno-ungare, cu Guvernul Reichului și Guvernul Italian?” Să ne amintim întradevăr, că exact în acel moment, era așteptată reluarea tratativelor româno-ungare, după ce Conferința dela Turnu-Severin (dintre 16—24 August) se terminase fără rezultat, datorită tendințelor imperialiste și exorbitanțelor revendicări teritoriale formulate de către Delegația ungară, cărora Delegația română le opusesese teza schimbului de populații, pe linia anterioarelor conversații dela Obersalzburg (Iulie 1940). Unde este în sfârșit respectul *liberiei voințe* a ambelor Părți în desemnarea arbitrilor, — factor determinant al arbitrajului internațional, — când aceștia se desemnaseră ei înșiși, și își impun apoi, prin presiunea diplomatică, voința lor Statului victimă? Iar ca încoronare a unei metode procedurale, necunoscută în vreun arbitraj internațional, ei se arată din primul moment extrem de grăbiți, căci cedarea Transilvaniei trebuia consumată în câteva ore. De aci alternativa pusă Statului *victimă*, de a accepta „sentința arbitrală” (?), sau de a se aștepta — în caz de refuz, — la „atacul Ungurilor... și din alte părți”.

Și dacă nu este Actul dela Viena o sentință arbitrală, datoria de restaurare a majestății „dreptului”, poruncește să accentuăm asupra acestei constatări, că „dreptul”, — care este de esența unei judecăți arbitrale, — este absent din preocupările autorilor hotărârii din 30 August 1940. De altfel, care putea fi *norma de drept*, care să comande sfărâmarea unității politice și teritoriale a națiunii române, prin împărțirea arbitrară a Transilvaniei românești? Și rămâne cu deosebire prețioasă această constatare, ca una ce ne arată că Actul dela Viena nu poate fi — ca urmare — creator al unor *efecte de drept*, ci doar institutiv al unei simple *stări de fapt*, pe care — cu nesdruncinată tărie, — conștiința românească o crede a fi trecătoare.

Dar dacă nu este și nu poate fi expresiune a „dreptului”, Actul dela Viena afirmă în schimb caracterele unui act, ce concretizează un

anumit curent de politică internațională, în centrul căreia se situa răsturnarea integrală a „Sistemului dela Versailles”. Și cum în cadrele acestui „Sistem” se integrează și Tratatul dela Trianon, — acel progresiv act juridic internațional „eliberator de naționalități”, — Actul dela Viena se înfățișează deopotrivă, ca un act de *pedepsire* a națiunii române, prin sfășierea unei părți din „leagănul” ei de odinioară. Ori, toate acestea arată neîndoelnic, că el nu poate fi privit ca o *sentință arbitrală*. **Fundamental** diferită deci, este *natura* sa intimă. Dar despre aceasta, altădată.

GEORGE SOFRONIE

CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA LITERATURII GERMANE RECENTE PRIVITOARE LA BANAT¹⁾

O încercare de a cuprinde într'o scurtă sinteză principalele idei, pe care le întâlnim în literatura germană privitoare la Banat, întâmpină fără îndoială multiple dificultăți prin însăși natura subiectului. Întrădevar, nu numai problemele asupra cărora se oprește atenția acestei literaturi variază de la autor la autor, după direcțiunea specială pe care o îmbracă preocupările fiecăruia din ei, dar chiar aceeași chestiune apare adeseori interpretată și expusă în chipuri diferite.

Cu toate că, pentru aceste considerațiuni, orice studiu tinzând a reduce la același numitor multiplele afirmațiuni și opinii ventilate în ultimul timp în literatura germană privitoare la Banat este o întreprindere ce poate duce cu ușurință la generalizări pripite, nu este mai puțin adevărat însă că un număr de tendințe comune tuturor autorilor, care s'au ocupat de această problemă, pot fi desprinse cu ușurință, fără o forțare sau denaturare a literei și spiritului lucrărilor.

O asemenea prezentare a tendințelor comune literaturii germane privitoare la Banat nu ar fi însă de natură a da o imagine fidelă a ei, căci dacă această literatură are fără îndoială numeroase puncte de contact, totuși ea înfățișează și un număr de idei, care diferă de la autor la autor. Iată de ce este necesar ca, după ce în primele două capitole vom examina principalele tendințe comune ale autorilor care au scris în această materie, într'un al treilea capitol să procedăm la o scurtă analiză a celor mai reprezentative lucrări cu caracter privitoare la Banat.

---

¹⁾ Acest studiu a fost scris în vara anului 1943. Din motive ușor de înțeles, el nu a putut fi publicat atunci. Îl publicăm acum cu neînsemnate modificări.

I.

O primă idee comună aproape tuturor autorilor germani constă în afirmațiunea că, în momentul când, la începutul secolului al XVIII-lea, Șvabii au început să fie colonizați în Banat, această regiune era aproape despopulată. Din acest motiv, adevărații întemeietori ai Banatului de azi sunt Șvabii, celelalte naționalități, printre care și Românii, fiind venite în număr mai mare ulterior păcii dela Passarowitz (1718).

Deși unii autori, cum este J. Schöffler, exprimă aceste idei într'o formă destul de vagă ¹⁾, alții în schimb sunt foarte categorici în această privință.

Astfel, Hans Herrschaft scrie în mult discutata sa lucrare: „Das Banat“, Berlin, 1940, pag. 37:

„Banatul de odinioară oferea un tablou pustiu. El era *nelocuit* și *despopulat*, devastat de numeroasele războaie și pustiit. Sate întregi erau prefăcute în cenușe până la rămășițe de plâns.“ ²⁾

De asemenea, Dr. Franz Basch afirmă:

„Banatul deveni în curând un spațiu *fără popor*, cu sporadice insule de garnizoane turcești“, ³⁾ iar după ce face istoricul colonizării cu Șvabi a Banatului, spune: „Urmând propria înclinație spre pribegie, au pătruns mai departe tot mai mari cete de păstori români în interiorul țării, unde au găsit refugiu și Bulgari catolici. Pe stepele încă de mult necolonizate, comercianți greci și macedo-români lăsau însă, prin păstorii lor, să pască turme uriașe de vite în mod extensiv și primitiv“ ⁴⁾

Pe de altă parte, Nik. Hans Hockl, lăsându-se prins în mrejele unor visuri ultrașovine, scrie, căutând să arate ceea ce ar fi putut fi dacă n'ar fi așa cum este:

„Este abia de închipuit, ce ar fi putut deveni acestea toate dacă, în urmărirea planului Prințului Eugen, ar fi izbutit colonizarea întregului spațiu dunărean mijlociu în continuare cu pământul ocupat în mod compact de poporul german. Piedeci nu stăteau în calea acestui plan. Dreptul moral asupra acestui spațiu era de partea germană. Căci

¹⁾ Cf. J. Schöffler, *Banat, I. Teil, Zweihundert Jahre (1723—1923)*, Timișoara, 1923, pag. 8.

²⁾ Sublinierile sunt ale noastre.

³⁾ Dr. Franz Basch, *Zur Volks- und Volksbewegungsfrage im Banat*, München, 1936, pg. 7. În același sens: Leo Hoffmann, *Kurze Geschichte der banater Deutschen von 1717 bis 1848*, Timișoara, 1925, și Hermann Ulmann, *Die Völker in Südosten*, Jena, 1942, pag. 187.

⁴⁾ F. Basch, pag. 7.

întreaga țară era la sfârșitul epocii turcești numai foarte rar locuită și pe alocurea aproape complet despopulată".¹⁾

Caracterul tendențios al literaturii germane asupra Banatului rezultă limpede din cartea lui Hans Retzlaff și Johannes Künzig: „Deutsche Bauern in Banat“, Berlin, 1939. După ce și în această lucrare se reia ideea că Banatul era despopulat la începutul secolului al XVIII-lea („Mari întinderi de teren erau sărace în oameni și aproape despopulate. Numai o neînsemnată parte a țării era în general cultivată, cealaltă zăcea sălbătăcită, pustiită și înămolită”)²⁾, se adaugă: „Cu puținii Sârbi, Croați, Slovaci, Români și Țigani și ce se mai găsea altfel aici, o astfel de muncă constructivă nu putea fi făcută”,³⁾ frază în care Românii sunt așezați după Sârbi, Croați și Slovaci, lăsându-se astfel impresia că, în ordinea importanței numerice, ei se găseau în Banat în urma acestor naționalități, deși statistica făcută la 1770 de guvernatorul Clary nu ne arată niciun singur Croat sau Slovak în întregul Banat.⁴⁾

Teza autorilor germani este desmințită însă și de realitatea istorică.

Astfel, o statistică din 1717, alcătuită din ordinul Generalului de Mercy, primul guvernator al Banatului după cucerirea lui de Austrieci, arată că aici se găseau 21.500 de case, răspândite în 688 de comune,⁵⁾ adică un număr de localități abia cu puțin inferior celui pe care ni-l înfățișează datele statistice actuale. De sigur, populația comunelor s'a înmulțit considerabil dela 1717 până în vremurile noastre, dar cifrele de mai sus rămân concludente și demonstrează lipsa de temeinicie a afirmației că Banatul era despopulat în acel timp.

Dar această statistică nu cuprinde numai o înșirare a comunelor și caselor din Banat, ci face și o numărătoare a locuitorilor din diferitele comune, după naționalități. Și din acest punct de vedere, ea prezintă un deosebit interes, prin faptul că arată o covârșitoare preponderență a elementului românesc față de cel sârbesc.⁶⁾

Aceasta este statistica din 1717.

Datele statistice se schimbă însă ulterior și este interesant de observat că această schimbare coincide cu epoca primei colonizări cu

1) *Das Banat*, Timișoara, 1940, pag. 15.

2) Pag. 7.

3) Pag. 7.

4) Cf. *Hans Herrschaft*, op. cit., pag. 121.

5) Cf. Silviu Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat*, Cluj, 1925, pag. 11.

6) *Ibid.*, pag. 12. Vezi de asemenea: Dr. Cornel Groșorean, *Pe marginea unor monografii germane din Banat*, Timișoara, 1943, unde se dau, la pag. 20, 21, 23, 24, 26 și 27, amănunte, pe baza registrului din 1717, privitoare la populația românească a unor sate băștinașe.

Șvabi, adică cu anii 1722—1726. Astfel, pe când statistica din 1717 nu face nicio pomenire de comune pustii, conscripția din 1725 cuprinde o listă de 560 de localități, dintre care 343 pustii. Aceste deosebiri nu se pot explica decât prin faptul că, pe când statistica din 1717, alcătuită într'un moment când nu se făcuse încă niciun plan de colonizare a Banatului cu populație germană, era obiectivă, statistica din 1725 caută să înfățișeze această regiune ca depopulată, în scopul de a justifica colonizările cu Șvabi, care începuseră în 1722.¹⁾

Dar și alte fapte dovedesc că Banatul era în acest timp mult mai populat decât pretind autorii germani.

Intradevăr, din datele pe care le avem despre comuna B'ajova rezultă că această localitate avea 40 de case și era locuită de Români, care au fost expropriati de aproximativ 1000 de jugere în profitul coloniștilor șvabi dela Nițhidorf și Vucova.²⁾ De asemenea, din hotarul comunei Sillage, locuită de Români, au fost luate 485 jugere pentru coloniile germane dela Bucova, 305 jugere pentru cea dela Buziaș și 49 jugere pentru Izgar,³⁾ iar din teritoriul comunei Vucova au fost date în anul 1785 tot comunei Nițhidorf 1958 jugere.⁴⁾ Or, faptul că aceste comune românești au fost „expropriate” de atât de mari întinderi de teren arată limpede că pământurile pustii nu erau prea întinse și era nevoie să se ia din pământul Românilor pentru a se împrietări coloniștii noi veniți.

De altfel, însuși Herrschaft trebuie să recunoască faptul că: „Atunci când strămoșii noștri (adică Șvabii) au ocupat Banatul înainte cu mai mult de 200 de ani, din Viena s'a avut de grije ca păstorii români să plece din coloniile Germanilor”.⁵⁾ În același sens, în „Handwörterbuch der Grenz- und Auslandsdeutschtums”, I Band (Breslau, 1933), pag. 220, se spune că după retragerea Turcilor rămăseseră în Banat resturi de populație, alcătuită mai ales din Români și Sârbi. Este adevărat că atât în lucrarea lui Herrschaft, cât și în „Handwörterbuch...” se subliniază că această populație era păstorească și, deci, nestabilă, — ceea ce, după cum vom arăta, este inexact, — dar cu toate acestea recunoașterea existenței unei populații românești în câmpia bănățeană la retragerea Turcilor rămâne întreagă.

Pe de altă parte, politica de colonizare a Banatului cu elemente germane nu a urmărit numai mărirea capacității fiscale a acestei re-

¹⁾ Cf. S. Dragomir, *op. cit.*, pag. 12.

²⁾ C. C. Groșorean, *op. cit.*, pag. 20.

³⁾ *Ibid.*, pag. 21.

⁴⁾ *Ibid.*, pag. 20—21.

⁵⁾ *Op. cit.*, pag. 124.

giuni prin aducerea de noi brațe de muncă, ci și alte scopuri. „Căci, dacă această acțiune de colonizare s'ar fi mărginit la o sporire rațională a populației, pe care o reclama, firește, interesul fiscal al statului, ea nu ar fi avut în vedere pauperizarea elementului românesc și înlocuirea sa cu pribegi aduși din țări străine. În vreme ce coloniștii cari n'au avut prilejul să cunoască lăcomia „keședarilor” turcești, dintru început fură scutiți de-a solvi pentru câțiva ani, populația băștinașă fu însărcinată cu atâtea contribuții și fu supusă la atâtea servicii publice, încât, în acest chip, fu constrânsă de a se refugia din lăcașurile strămoșești. Deja în 1718 trecură în Țara Românească locuitorii din câteva sate dimprejurul Caransebeșului „Wegen überspannter Contributionslast” (S. Dragomir, op. cit., pag. 14).

Mai mult, la 14 Iulie 1765, guvernul din Viena a luat chiar hotărârea de a proceda la un uriaș transfert de populație românească din Banat în alte regiuni. Cu toate că acest plan nu a putut fi realizat, el a fost reluat, sub o altă formă, de Iosif II.¹⁾ De altfel, faptul că acțiunea de colonizare a cancelariei austriace nu s'a mărginit la popularea unor teritorii pustii, ci a adus cu sine deposedarea elementului băștinaș rezultă și din încercarea de revoltă din 1724—25 a Românilor din părțile Moldoviței și a Caransebeșului²⁾ și din faptul că, atunci când, în 1737, Turcii au năvălit din nou în Banat, Românii s'au alăturat Turcilor, revoltându-se contra autorităților austriace.³⁾

Impotriva încercării literaturii germane de a înfățișa Banatul ca o regiune pustie pot fi invocate și argumente de ordin economic.

Astfel, cu privire la comerțul exterior al Banatului, există dovezi statistice că în anul 1761 importul Banatului reprezenta 558.727 floreni, iar exportul 1.083.114 floreni, iar în anul 1762 importul a fost de 543.769 floreni, iar exportul 1.026.922 floreni. La această dată însă populația șvăbească a Banatului era puțin numeroasă, căci cea mai mare parte din coloniștii așezați aici între anii 1722—1726 fugiseră în fața invaziei dela Orșova din 1739, iar a doua zi și cea mai puternică migrațiune de Șvabi, aceea din anii 1763—1770, făcută sub Maria Terezia, încă nu începuse încă.⁴⁾ Avântul economic, pe care-l luase Banatul la acea dată, nu se poate atribui, deci, contribuției coloniștilor germani. El nu se poate datora însă nici unei populații românești și sârbești venite de curând în Banat și neobișnuită cu agricultura, căci

¹⁾ S. Dragomir, op. cit., pag. 15—16.

²⁾ *Ibid.*, pag. 15.

³⁾ *Ibid.*, pag. 15 și C. Groșoreanu, op. cit., pag. 11.

⁴⁾ Herschaft, op. cit., pag. 57. V. și C. Groșoreanu, op. cit., pag. 10 și 30.

⁵⁾ *Handwörterbuch der Grenz- und Auslandsdeutschtums*, I Band, pag. 29 și urm.

un asemenea element, în luptă cu greutățile începutului și necunoșcător al solului și climei, fără un capital de instrumente de muncă moștenit, este greu de închipuit că ar fi putut produce atât, încât în 1761 să exporte 26.750 boi, 4978 vaci, 20.134 porci, 46.809 oi, capre și miei, iar în 1762: 20.020 boi, 7621 vaci, 26.000 porci și peste 63.000 oi, capre și miei.¹⁾

Tot atât de grăitor este și faptul că, mai cu seamă în faza primelor colonizări, cheltuelile de călătorie ale coloniștilor erau în sarcina băștinașilor, ceea ce însemnează că populația autohtonă era destul de puternică numericeste pentru a suporta asemenea grele sarcini.²⁾

Să mai adăugăm numai că prezența în număr atât de mare a Românilor în Banat nu poate fi explicată printr'o migrațiune a lor din munți spre văi și șes sau din alte regiuni românești, migrațiune concomitentă cu retragerea Turcilor din Banat, căci realitatea istorică arată existența unui fenomen exact invers: în loc de o migrațiune în Banat, se constată în 1718 plecarea de sate întregi de Români bănățeni spre Țara Românească, din cauza prea marilor sarcini fiscale așezate pe umerii lor de administrația austriacă. A fost necesar chiar ca această administrație să dea și Românilor unele scutiri de dări pentru a putea opri acest exod al populației românești.³⁾ Chiar împăratul Iosif al II-lea constată într'un memoriu al său: „Românii sunt rău tratați, adesea sunt siliți a-și părăsi căminele, a-și ceda moșiile și a pleca aiurea, de aceea mai bucuros emigrează”.⁴⁾

De altfel, mărturiile contemporane nu vorbesc despre pustiirea întregului Banat, ci se referă numai la stepa bănățeană propriu-zisă (așa numita „Banater Heide”, situată între 20°,30' și 21°,5' longitudine estică și 45°,47' și 46°,5' latitudine nordică, cu o suprafață de 1175 km patr.), unde se găesc azi majoritatea comunelor șvăbești. Dar și pe această porțiune din Banat, ele recunosc existența unor așezări păstorești.⁵⁾ De altfel, despre aceste așezări păstorești, avem dovezi

¹⁾ Herrschaft, *op. cit.*, pag. 57.

²⁾ S. Dragomir, *op. cit.*, pag. 15.

³⁾ S. Dragomir, *op. cit.*, pag. 14.

⁴⁾ *Ibid.*, pag. 16.

⁵⁾ Astfel, Karl v. Lothringen scrie (vezi: Lotte Busshoff, *Wandlungen im Landschafts- und Siedlungsbild der Banater Schwäbischen Heide*, München, 1938 — „Nirgends findet sich eine Ader trinkbaren Wassers- das stinkende Wasser der Sümpfe wollte nicht einmal das Vieh trinken — nirgends ein grünender Baum, unter welchem der Reisende hätte ausruhen können. Schilf, Unkraut und Gestrüpp waren so dicht und hoch, dass das Fussvolk kaum durchgekommen wäre, wenn die Reiter nicht, gleichsam eine Furche brechend, einen Pfad geöffnet hätten. Nirgends auf der ganzen ungeheuren Ebene gibt es ein beherbergendes Obdach, ja nicht einmal eine Spur Menschen, ausser einigen Rohrhütten von Hirten“.

precise încă dela slârșitul secolului al XVIII-lea dintr'un registru turcesc de impozite din 1581. Dar, cum arată Lotte Busshoff, numai în centrul stepei bănățene ocupațiunea exclusivă a populației era păstoritul și chiar și aici Turcii au încercat să desvolte agricultura, încurajând cultivarea fructelor și a cerealelor în satele românești și sârbești și aducând plante noi, ca porumbul, tutunul și cânepa.¹⁾

Astfel, atât încercarea de a afirma că Banatul la începutul secolului al XVIII-lea era o țară pustie, cât și tendința de a infățișa pe Românii care locuiau aici la venirea Șvabilor ca pe o populație primitivă de păstori nomazi sunt desmințite de realitatea istorică, care dovedește existența unei populațiuni românești numeroase și familiarizate nu numai cu muncile agricole, dar și cu diferitele meserii legate de agricultură.

II

O altă tendință vădită a literaturii germane privitoare la Banat este de a accentua asupra caracterului german al acestei provincii.

Intr'o descriere a Sud-Estului european, făcută de Hermann Ullmann, se spune printre altele:

„Orașul unguresc Arad adăpostește și el 8000 de Germani. Aradul-Nou este aproape în întregime german, o cale ferată secundară duce nemijlocit în *Banatul german*“.²⁾

De asemenea Herrschaft, vorbind de colonizarea Șvabilor în Banat, spune:

„Grație hărniciei lor, activității, spiritului lor de jertfă, ei au făcut din pustiul și innămolitul Banat o țară germană de țărani“,³⁾ iar în altă parte:

„Banatul devine pe încetul o țară germană“.⁴⁾

Pe de altă parte, Hockl scrie:

„Numai de aproximativ 150 de ani a avut nevoie țăranul german pentru a cuceri pe cale pașnică Banatul. Femeile și plugurile lui au făcut această uriașă operă. El a dat acestei țări aspectul său propriu, un aspect german. Prin aceasta, el a deschis poporului său nou spațiu în Sud-Est și l-a ordonat în sens german“.⁵⁾

¹⁾ *Ibid.*, pag. 33.

²⁾ Hermann Ullmann, *op. cit.*, pag. 49.

³⁾ H. Herrschaft, *op. cit.*, pag. 5.

⁴⁾ *Ibid.*, pag. 42. Același autor spune la pag. 82: „Das Banat und die Batschka wurden nun langsam zum deutschen Bauernland“.

⁵⁾ Nik. Hans Hockl, *op. cit.*, pag. 82.

Aceeași tendință se întrevăde și din faptul că lucrări de popularizare, ca aceea a lui Retzlaff și Künzig, utilizează pentru capitolele respective titluri ca: „Dorf und Hof des Banater Bauer“, deși nu se ocupă decât de satele și curțile țăranilor germani, ceea ce lasă impresia că singurul element etnic important în Banat sunt Șvabii.¹⁾

În sfârșit, această tendință o găsim chiar și într'un calendar de buzunar pus în circulație la Timișoara în anul 1943. În acest calendar se scrie că Banatul, grație populației sale țărănești, a putut rămâne până azi german și se afirmă că, prin victoria Prințului Eugen de Savoia, el a fost încorporat în spațiul de viață german.

Dar, în ultimul timp se pare că literatura germană nu se mulțumește să afirme că Banatul este astăzi german, ci caută să arate că și în trecut, începând din antichitate, el a fost locuit de populații germanice, care întotdeauna au fost „elementul de ordine în Sud-Est” și „elementul aducător de cultură”.

Această tendință este înfățișată într'o formă mai puțin categorică la Herrschaft, care se mulțumește să spună: „Noi vrem să fim mândri că spațiul de viață german, Sud-Estul, încă înainte cu mai mult de 1500 de ani a fost sfințit cu sânge german...”, adăugând apoi că: „Germanii din Banat trebuie să știe că pe același pământ, pe care îl lucrează ei astăzi, încă înainte cu mai mult de un mileniu înflorea viața noastră-germană. Ei trebuie să învețe să recunoască din aceasta misiunea lor ca colonizatori ai Estului”.²⁾ Aceeași idee devine însă limpede formulată într'o recentă publicațiune a Grupului etnic german din România, iscălită de Fritz Roth și înzestrată cu o prefață scrisă de Andreas Schmidt, fostul conducător hitlerist al acestui grup. Chiar și numai titlul acestei lucrări este semnificativ: „Germanische Kontinuität im Südosten”, iar sub-titlul ne lămurește pe deplin: „Vier Jahrtausende Südosteuropäischer Geschichte in Karten und Worten”.³⁾

Încă în introducere, Fritz Roth ne spune:

„Această broșură vrea să înfățișeze mândra contribuție culturală a Nordului în patru mii de ani de istorie sud-est europeană și să o illustreze în numeroase hărți și imagini. Ea vrea să arate în linii mari continuitatea germană în Sud-Est, puterea germanică veșnic activând în acest spațiu din cele mai vechi timpuri până în prezent”.

Tot în introducere se arată apoi că Sud-Estul european nu s'a putut desvolta și nu a putut progresa din punct de vedere cultural

¹⁾ Vezi: Retzlaff și Künzig, *op. cit.*, pag. 10.

²⁾ H. Herrschaft, *op. cit.*, pag. 16.

³⁾ Lucrarea a fost dată la tipar în Octombrie 1942, editura Krafft și Drotloff, Sibiu.

decât sub acțiunea protectoare a Nordului, iar atunci când, în unele epoci, puterea Nordului a slăbit, Sud-Estul a rămas pradă hoardelor barbare venite din Asia.

Această continuitate a elementului german în Sud-Est este împărțită de autor în patru perioade :

1. Luarea în stăpânire a țării (Landnahme) de elemente nordice la sfârșitul epocii de piatră.
2. Intemeierea imperiului german din epoca năvălirii popoarelor.
3. Prima luare în stăpânire în secolele XI, XII și XIII.
4. A doua luare în stăpânire în secolele XVIII și XIX.

Trebue observat că înseși expresiunile utilizate în această lucrare sunt destul de bizare.

Astfel, deși lucrarea vorbește de întregul Sud-Est european, ea întrebuițează cu privire la această parte a Europei expresiunea de „Landnahme” — luare în stăpânire a țării, ocupare, ca și când Sud-Estul Europei ar alcătui o singură țară !

Dar această expresiune devine și mai nepotrivită atunci când se referă la colonizarea Sașilor în Ardeal sau la a Șvabilor în Banat. Aceste colonizări sunt calificate și ele ca „Landnahme”, lăsându-se impresia că întreaga țară a Ardealului sau a Banatului ar fi fost luate în stăpânire de aceste populații germane !

Teoria în sine nu este fără îndoială mai puțin bizară, căci ideea de continuitate presupune o permanență din tată în fiu a aceluiași popor sau a aceleași seminții pe anumite porțiuni de pământ. Astfel, pentru a se putea vorbi de continuitatea germanică în Sud-Est, ar fi necesar ca aceleași popoare sau seminții germanice să fi trăit în mod neîntrerupt în această parte a Europei. De aceea, faptul că diferite seminții și popoare germanice au stăpânit pe rând câte un scurt timp acest spațiu, pentru ca apoi să plece mai departe sau să dispară pentru totdeauna în întunecul istoriei, ca Goții, nu poate fi numit continuitate, cu toată opinia contrară a lui Andreas Schmidt și Fritz Roth.

Toate aceste încercări de a înfățișa Banatul ca o țară germană nu rezistă unei cercetări obiective.

Intradevăr, examinarea statisticilor privitoare la populația din Banat, departe de a confirma teza germană, pledează pentru teza „Banatului românesc”.

După Griselini, prima statistică demografică privitoare la Banat din 1740, constată următoarea situație :

Români	181.639
Sârbi	78.780

Bulgari	8.683
Țigani	5.272
Germani, Italieni și Francezi . .	43.201
Alte naționalități	1.811 ¹⁾

Pe baza statisticii maghiare din 1910, situația naționalităților în Banatul întreg era următoarea :

Români	592.049
Germani	387.545
Unguri	242.152
Sârbi	284.329
Croați	4.872
Slovaci	21.131
Ruteni	2.392
Alte naționalități	46.663 ²⁾

iar în conformitate cu recensământul românesc din 1930, situația în Banatul românesc propriu zis era următoarea :

Români	511.083
Germani	223.167
Unguri	97.839
Sârbi, Croați și Sloveni	40.503
Alte naționalități	67.366

Dar nu numai numărul atât de precumpănitor al populației românești față de cea germană, ci și cunoscuta lipsă a unei conștiințe naționale a elementului șvăbesc din Banat face ca încercarea de a înfățișa această provincie ca un pământ german să nu aibă nicio justificare.

Această lipsă a unei conștiințe naționale treze și puternice se explică fără îndoială prin faptul că ei au fost aduși în Banat din regiuni foarte diferite și într'un timp când particularismul statelor germane era în floare, iar ideea pangermană nu-și făcuse încă drum. Pe de altă parte, fiind colonizați în Banat în primul rând în vederea sporirii resurselor fiscale ale cancelariei austriace, ei nu erau purtătorii unui ideal național, ci aveau exclusiv o misiune de ordin economic. În această ordine de idei, Nik. Hans Hockl spune despre Șvabi următoarele : „Ei veniseră în noua patrie fără nicio voință politică și fără coeziune. Ceea ce îi mănase să emigreze nu fusese voința lor politică și etnică de viață și de dezvoltare. Ei căutau pâine și libertate socială. Ei fugeau în fața turburărilor politice din vechea patrie și în fața șicanelor su-

¹⁾ Cf. H. Herrschaft, *op. cit.*, pag. 120.

²⁾ Cifrele recensământului maghiar din 1910 le dăm mai mult cu titlu informativ, ele fiind în bună parte falsificate în scopuri politice.

veranilor lor.”¹⁾ Astfel, în loc de a se ridica la o adevărată conștiință națională, — conștiință care nu se poate forma decât în neîntrerupte lupte pentru dobândirea de drepturi și libertăți sau pentru apărarea pământului strămoșesc, — populația șvăbească, căreia i s’au asigurat dela început importante privilegii față de elementul băștinaș, a fost tot mai mult pătrunsă de un materialism sterp și de un oportunism interesat.

De altfel, această lipsă a unei conștiințe naționale treze este caracteristică pentru toate momentele mai însemnate din viața acestui popor, dela colonizarea lui în Banat și până în timpurile recente.

Astfel, când în 1778 Maria Terezia a hotărât, în semn de recunoștință pentru ajutorul primit din partea Ungurilor în războiul dintre Prusia și Austria, încorporarea Banatului la Ungaria, această alipire s’a făcut fără niciun gest de protest din partea Șvabilor, care au devenit repede prada ușoară a politicei de maghiarizare a Guvernului dela Budapesta. Insuși Herrschaft recunoaște că: „Sentimentul pământului, care umplea în întregime conștiința Șvabilor, nu a putut să se ridice până la conștiința de spațiu și la simțământul național, astfel încât valul de maghiarizare a putut izbuti să copleșească nepoliticul popor șvăbesc”.²⁾

Dar, nici mai târziu, în 1849, când germanismul, reprezentat prin Casa de Habsburg ajunge în conflict cu ideea națională maghiară, Șvabii nu reacționează ca un popor inzestrat cu o conștiință politică unitară și însuflețit de același ideal național. La această răscruce a istoriei, numai puțini Șvabi au rămas credincioși Vienei, în timp ce majoritatea lor, amăgiți de promisiunile de reformă socială ale kossuthiștilor unguri, au luptat alături de aceștia.³⁾ Pe de altă parte, anul 1848, care a adus o puternică mișcare de rededeptare la toate popoarele europene, nu a fost decât un trecător episod în viața Șvabilor,⁴⁾ care nici după aceasta nu au fost capabili să reziste în mod eficace politicii de maghiarizare a guvernului din Budapesta. Mai mult, această politică de maghiarizare s’a bucurat de un puternic sprijin din partea părții intelectuale șvăbești⁵⁾, astfel încât ziarul „Nemzet” al Guvernului din

¹⁾ Nic. Hans Hockl, *op. cit.*, pag. 18.

²⁾ H. Herrschaft, *op. cit.*, pag. 92.

³⁾ H. Herrschaft, *op. cit.*, pag. 86 și F. Basch, *op. cit.*, pag. 30.

⁴⁾ Este adevărat că, prin petiția dela Bogoroș (1849), s’a cerut transformarea Banatului în voevodat german (Grafschaft), dar această petiție nu a fost semnată decât de reprezentanții a 13 comune. Mai mult, la Hatzfeld a fost alcătuită o contra-petiție, care se împotriva constituirii „Grafschaft”-ului german al Banatului (cf. Nic. H. Hockl, *op. cit.*, pag. 23—24).

⁵⁾ Herrschaft, *op. cit.*, pag. 93 și Hans Walter Röhring, *Die Geschichte der deutsch-evangelischen Gemeinden*, Leipzig, 1940, pag. 15.

Budapesta putea scrie la 21 Iulie 1883: „Germanii din Ungaria nu formează o naționalitate. Limba lor este încă precumpănit germană, dar inima lor este maghiară”.¹⁾ Nici în 1918 redeşeptarea națională a Șvabilor nu se desăvârșise încă.²⁾ Deși prin înființarea așa numitului „Ungarländische deutsche Volkspartei” și prin acțiunea de solidarizare a Sașilor la această mișcare, o oarecare reacțiune contra maghiarismului începuse, totuși o bună parte a Șvabilor, în frunte cu prelatul Blaskovics Ferencz a continuat să rămână pe linia anațională tradițională. A fost de aceea nevoie, cum recunosc și unii autori germani, de o acțiune de Stat românească, pentru ca Șvabii să fie treziți la o adevărată și unitară conștiință națională. În această privință, Hermann Ullman scrie: „Numai prin trecerea teritoriului din mâni ungurești în mâni noi, „Șvabii” au primit o pătură intelectuală și conducătoare”.³⁾

III

Cum am arătat, ideile examinate mai sus formează patrimoniul comun aproape al tuturor lucrărilor germane mai noi privitoare la Banat. Numai în mod cu totul excepțional, găsim câteva lucrare recentă, care păstrează o atitudine mai obiectivă, cum este, de pildă, cartea Lottei Busshoff, intitulată: *Wandlungen im Landschafts- und Siedlungsbild der Banater Schwäbischen Heide* (München, 1938).

Literatura germană privitoare la Banat nu înfățișează însă aceeași uniformitate atunci când este vorba să se formuleze propuneri concrete de organizare politică a minorității șvabești din această provincie.

Din acest punct de vedere, lucrările cu caracter politic privitoare la Banat pot fi împărțite în trei categorii principale, substanțial deosebite între ele:

1. Într'o primă categorie se încadrează broșura lui Dr. Michael Kausch: *Neue Rechtsgrundsätze durch die Karlsburger Beschlüsse* (Timișoara, 1940), potrivit căreia revendicările Șvabilor ar trebui să aibă ca obiect recunoașterea dreptului de a se organiza pe bazele unei autonomii naționale.

2. Într'o altă categorie se grupează lucrarea lui Hermann Müller: *Das autonome Siebenbürgen* (Sibiu, 1926), după care Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul ar trebui să obțină, pentru un timp de tranziție, autonomie în cadrul Statului român.

¹⁾ H. Herrschaft, *op. cit.*, pag. 94.

²⁾ V. Michael Kausch, *Schicksalswende im Leben des Banater deutschen Volkes*, I, Timișoara, 1939, pag. 5.

³⁾ H. Ullmann, *op. cit.*, pag. 63.

3. În sfârșit, o a treia tendință este reprezentată de lucrarea lui Nik. Hans Hockl: *Das deutsche Banat* (Timișoara, 1940), care, scrisă în spiritul ideilor pan-germane, preconizează o nouă ordine europeană, în care Banatul să fie încorporat într'un mare Reich german.

Vom examina pe rând în cele ce urmează, aceste trei tendințe manifestate de literatura politică germană privitoare la Banat.

1. După Michael Kausch, soluția problemei Germanilor din România și, deci, a Șvabilor, nu poate fi găsită decât în cadrul unei organizații bazate pe principiul autonomiei naționale. Cu alte cuvinte, el nu cere să se acorde Sașilor și Șvabilor dreptul de a se organiza într'o grupare investită cu un drept de comandă asupra unei porțiuni anumite din teritoriul țării și cu o largă independență față de Stat (*autonomie teritorială*), ci preconizează o reunire, într'o organizație comună, dotată cu personalitate juridică și cu întinse atribuții asupra membrilor ei, a tuturor cetățenilor aparținând minorității germane, indiferent de locul unde își au reședința și fără ca aceste largi atribuții să implice recunoașterea unei competențe de ordin teritorial (*autonomie personală sau națională*). Această autonomie națională trebuie însă să fie foarte largă, reprezentând, după părerea lui Kausch, o adevărată organizație separată a poporului german în cadrul Statului român. În această privință, Kausch este foarte limpede. El spune: „Un popor în Stat, care este organizat ca popor, formează în mod natural un corpus separatum, un corp despărțit“.¹⁾

În concepția lui M. Kausch, soluția *autonomiei teritoriale* nu ar fi potrivită pentru Grupul etnic german din următoarele motive :

„1. pentrucă noi năzuim, — spune el, — spre unitate națională și chiar din principiu nu putem prefera autonomiei naționale una teritorială.

„2. pentrucă comunele și circumscripțiile noastre nu sunt despărțite și de aceea o limitare națională a teritoriilor administrative ar fi necompletă.

„3. pentrucă noi nu avem nicio poftă de putere și trebuie să refuzăm în mod hotărît de a administra alte popoare și de a ne amesteca în viața proprie a altor națiuni,

„4. pentrucă noi vrem să cuprindem, fără considerație de locul de colonizare, și pe cel mai izolat conațional și numai pe conațional“.²⁾

Autonomia națională preconizată de Kausch are, în linii mari, următoarea înfățișare :

1) M. Kausch, *op. cit.*, pag. 12.

2) M. Kausch, *op. cit.*, pag. 13-14.

Baza autonomiei naționale trebuie să o formeze *comuna națională*, care trebuie să fie corporație de drept public și urmează să fie formată prin reunirea tuturor cetățenilor dintr'o comună politică, care aparțin unei anumite naționalități. Aceasta înseamnă că, spre deosebire de comuna politică, care cuprinde pe toți indivizii așezați pe teritoriul ei, indiferent de naționalitatea lor, comuna națională nu grupează decât pe aceia dintre ei care aparțin minorității germane, stabilirea originii etnice urmând să se facă pe baza unui cadastru național.¹⁾

Problema limbii oficiale este simplă atunci când este vorba de comune, a căror locuitori sunt exclusiv de naționalitate germană. În aceste comune este vădit că atât organele de conducere, cât și limba utilizată de autorități nu poate fi decât cea germană. În schimb în comunele cu o populație mixtă, toate naționalitățile a căror număr depășește 20%, din totalitatea locuitorilor, vor avea un necontestat drept de a fi administrate fiecare în limba ei proprie.²⁾

Naționalitățile din comunele mixte, întru cât ar avea o forță numerică aproximativ egală și ar dispune de mijloacele financiare necesare, ar fi indicat să se organizeze în birouri comunale distincte, fiecare din ele având serviciile ei proprii, conduse de funcționari proprii. Bine înțeles că, cel puțin la început, va fi necesar ca în comunele mixte să funcționeze comisii formate din reprezentanți ai tuturor naționalităților, în scopul de a se crea un organ capabil de a soluționa problemele de interes general, cum ar fi întreținerea și construirea drumurilor, a podurilor, canalizarea, etc.

În ce privește atribuțiile comunei naționale, Kausch este de părere să i se recunoască următoarele drepturi:

- „1. Ea alege organele ei comunale;
- „2. Ea poate să poseadă și să administreze averea ei proprie;
- „3. Ea înființează instituții culturale și școli populare și alege pe membrii corpului didactic sau îi propune pe aceștia unei autorități școlare naționale.
- „4. Ea poate să înființeze școli de grad secundar, dacă numărul locuitorilor se urcă la 4000.
- „5. Ea poate întemeia instituții sociale de orice fel.“³⁾

Corporația teritorială imediat superioară comunei ar fi circumscriptia, formată prin reunirea mai multor comune naționale. Circumscriptia are atribuții de tutelă și control administrativ asupra comunelor naționale de pe teritoriul ei. În plus, pe acest teritoriu ea exercită și

¹⁾ *Ibid.*, pag. 14—15.

²⁾ *Ibid.*, pag. 15—16.

³⁾ *Ibid.*, pag. 17—18.

anumite atribuții proprii, care sunt aceleași pe care comuna le posedă în sfera ei de competență.

Ca și comunele naționale aceste circumscripții nu vor reuni decât pe cetățenii de aceeași naționalitate aflați pe teritoriul lor și nu vor avea competența de a rezolva decât afacerile privitoare la această naționalitate, problemele de interes comun, pe care le implică conviețuirea în același spațiu a mai multor naționalități, urmând a fi rezolvate prin organe formate de funcționari reprezentând toate aceste naționalități.¹⁾

Diviziunea administrativă cea mai întinsă este comitatul, care înglobează toate comunele naționale dintr'un anumit teritoriu de colonizare. Comitatul are ca organ de conducere un sfat al comitatului.²⁾

În ce privește participarea minorității germane la funcționarea aparatului central al Statului, în ipoteza când s'ar recurge la un sistem în care ar exista o adunare legiuitoare comună, alegerile nu ar putea fi făcute în niciun caz pe bază de circumscripții teritoriale ca până acum, ci ele ar trebui să se facă pe bază de circumscripții naționale. Cu alte cuvinte, reprezentanții minorității germane, dacă s'ar adopta acest sistem, ar urma să fie aleși prin sufragiu universal, alegătorii fiind însă în prealabil repartizați în câteva colegii distincte după naționalitatea lor.³⁾

După părerea lui Kausch însă, chiar și o reprezentare în Parlament pe aceste baze nu ar prezenta pentru minoritatea germană decât un interes de ordin cu totul secundar. Este evident că motivul care îl îndeamnă să afirme acest lucru este faptul că nici măcar o reprezentare pe circumscripții naționale nu ar putea da Germanilor din România un număr mai mare de deputați decât au avut în trecut. De aceea el cere, în cazul adoptării acestui sistem, ca afacerile ce interesează și naționalitățile să fie rezolvate în comisii mixte, în care participarea fiecărei minorități să fie asigurată.

În plus, Kausch propune să se alcătuiască un sfat suprem al grupului etnic german, care să participe la guvernul țării printr'un organism comun, care ar putea fi un ministru sau un secretar de stat, numit de șeful Statului din sânul sfatului suprem și la propunerea acestuia din urmă. Sfatul suprem are în același timp în competența lui și o serie de atribuții administrative, ca, de pildă, organizarea și administrarea teatrelor, a școalelor superioare, conducerea presei, luarea de măsuri privitoare la viața economică a grupului etnic, la utilizarea limbii, etc.⁴⁾

¹⁾ *Ibid.*, pag. 18.

²⁾ *Ibid.*, pag. 18—19.

³⁾ *Ibid.*, pag. 19—20.

⁴⁾ *Ibid.*, pag. 20—21.

Un corolar necesar al acestei organizații administrative, impus după părerea lui Kausch, de art. III, pct. 1 al hotărîrilor dela Aibă Julia, care prevede că fiecare popor se va judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său, este dreptul pentru minoritatea germană de a avea *judecătorii germane*, în fruntea cărora să fie judecători de sânge german.

Dar ce sunt aceste judecătorii germane în concepția lui Kausch?

După părerea acestui autor, judecătoriile germane ar urma să fie organizate pe circumscripții, în sensul că un număr de comune naționale germane ar obține o judecătorie de ocol. Hotărîrile date de aceste judecătorii ar fi supuse apelului în fața unor instanțe superioare (tribunale), organizate și ele pe aceeași bază națională ca și judecătoriile germane. Aceste tribunale germane ar putea să-și aibă sediul la Timișoara, Arad și Lugoj, urmând ca o Curte de apel germană să fie înființată la Timișoara. Un fel de Curte de Casație, ar fi, în sfârșit, chemată să funcționeze pe lângă supremul stat al grupului etnic german din România.¹⁾

În afară de aceasta, Kausch cere să se recunoască Germanilor din România dreptul de a se adresa oricărei instanțe judecătorești în limba germană, fie în scris sau oral. Atât procesele-verbale ale ședințelor, cât și hotărîrile vor fi redactate în limba în care s'a ținut dezbaterile. Inscricțiunile în cartea funduară urmează să fie făcute în limba în care este redactată cererea părții și contractul, iar diferitele registre cerute de lege, cum sunt registrele persoanelor juridice, registrele firmelor comerciale, etc., vor fi refăcute, în ce privește persoanele juridice germane, în limba acestora.²⁾

Pentru organizarea armatei, Kausch propune două soluții:

„Una radicală, care constă în excluderea grupurilor etnice dela serviciul militar, și alta moderată, care dă grupurilor etnice formațiuni proprii“,³⁾ cum au avut Ungurii sau Croații în Austro-Ungaria. Autorul citează cere totodată ca plângerile Germanilor privitoare la tratamentul lor în armata română să fie rezolvate, în comandamentele supreme, de ofițeri de naționalitate germană.⁴⁾

În ce privește școala, Kausch nu se mulțumește ca școlile germane să aibă un personal didactic de origine etnică germană, ci cere în același timp, pentru a asigura o educație a tineretului scutită de orice influențe străine, ca și revizorii și inspectorii să aparțină grupului

¹⁾ *Ibid.*, pag. 46.

²⁾ *Ibid.*, pag. 47—48.

³⁾ *Ibid.*, pag. 31.

⁴⁾ *Ibid.*, pag. 32.

etnic german, iar, în administrația centrală, acesta să aibă referenții proprii pentru toate chestiunile sale școlare.¹⁾ Deoarece noua școală germană trebuie să aibă un caracter prin excelență național, școlile germane nu pot depinde nici de biserică, nici de Stat, ci trebuie să fie create și susținute de însuși grupul etnic german.²⁾ În plus, cărțile vor trebui să fie aprobate de funcționari școlari de naționalitate germană, iar bibliotecile organizate fără vreo imixtiune din partea Statului.³⁾ Grupul etnic german va putea deschide oricâte școli, în proporție cu numărul și nevoile lui culturale.⁴⁾ Pe de altă parte, „orice comunitate națională, care justifică în cadastrul ei național 250.000 de suflete, are dreptul de a primi o școală superioară”.⁵⁾

Dar, atât crearea unei administrații proprii, cât și dreptul de a avea judecătorii și învățământ propriu, presupune existența unor importante resurse financiare.

De aici necesitatea, după Kausch, de a se recunoaște grupului etnic german dreptul de a-și reglementa și administra singur finanțele sale.

Recunoașterea acestui drept ar însemna că toți cetățenii români de origine etnică germană nu vor mai fi impuși de administrațiile financiare românești, ci de birourile fiscale ale minorității germane. Veniturile astfel realizate vor fi puse în parte la dispoziția comunelor naționale germane, în parte date sfaturilor comitatelor și, în sfârșit, o a treia parte va fi administrată de sfatul suprem al poporului, „care administrează și contribuția pentru interesele generale ale Statului”.⁶⁾

Numai astfel, — ne spune M. Kausch, — banul german nu va fi utilizat pentru a asigura confortul și bunăstarea altor naționalități și se va putea evita ca Germanii să fie mai greu impuși decât alți cetățeni, făcându-se posibilă în același timp o dreaptă și cinstită utilizare a resurselor financiare germane.

Acestea sunt, în linii mari, ideile principale ale lui M. Kausch cu privire la organizarea politică a minorității germane din România.

După părerea lui, larga autonomie, pe care o preconizează pe seama minorității germane, ar fi garantată acesteia prin hotărârile dela Alba-Iulia. Hotărârile dela Alba-Iulia, — spune el, — prin faptul că au garantat „deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare”

¹⁾ *Ibid.*, pag. 38.

²⁾ *Ibid.*, pag. 36 -38.

³⁾ *Ibid.*, pag. 40—41.

⁴⁾ *Ibid.*, pag. 41.

⁵⁾ *Ibid.*, pag. 42.

⁶⁾ *Ibid.*, pag. 28.

și dreptul pentru fiecare popor de „a se instrui, administra și judeca în limba sa proprie, prin indivizi din sânul său” au asigurat minorităților germane nu numai o autonomie școlară, dar și o autonomie administrativă și judecătorească.¹⁾

Trebue observat însă că adevăratul sens al paragrafului III, pct. 1 și 2 din hotărârile dela Alba-Iulia nu este acela pe care i-l atribuie M. Kausch și, în general, cercurile germane din România.

Intr'adevăr, nicăeri în textul paragrafului III nu se prevede obligațiunea pentru Statul român de a recunoaște naționalitățile din România ca entități autonome, inzestrate cu personalitate juridică și, în această calitate, cu competența de a instrui, judeca și administra prin organele lor pe cetățenii români aparținând minorității respective. Tot ceea ce aceste hotărâri garantează popoarelor conlocuitoare este dreptul de a se instrui, administra și judeca prin indivizi din sânul lor și în limbă proprie. Astfel, în practică enunțările acestui paragraf s'ar găsi în întregime satisfăcute și fără o recunoaștere a minorităților etnice ca persoane juridice, cu singura condițiune ca, prin măsuri legislative potrivite, să se prevadă că, în localitățile și județele, în care cetățenii minoritari ar depăși un anumit procent, instanțele judecătorești vor fi formate proporțional cu acest procent, din magistrați aparținând minorității respective, iar școlile vor avea un personal didactic recrutat după aceleași principii. De asemenea, în aceste localități și județe, ar fi necesar să se prevadă că organele comunale și, eventual, cele județene vor fi alese în mod liber și în proporția cuvenită, de membrii naționalității respective, stabilindu-se totodată obligațiunea pentru acești funcționari, fie administrativi, judecătorești sau școlari, de a proceda în raporturile lor cu minoritarii în limba acestora. Dacă la aceste măsuri s'ar adăuga o lege electorală, care să asigure minorităților o reprezentare în Adunările legiuitoare în proporție cu numărul lor, prevederile hotărârilor dela Alba-Iulia ar fi fără îndoială respectate atât în litera, cât și în spiritul lor.

Dar, sistemul de autonomie națională preconizat de Kausch este profund criticabil și pentru că, în loc de a duce la o armonioasă colaborare între minoritatea germană și Statul român, ar determina o tot mai pronunțată izolare a acesteia în cadrul realităților românești și transformarea ei într'un corp străin în sânul Statului român.

Această izolare ne apare ca o consecință inevitabilă a adoptării sistemului autonomiei naționale mai ales atunci când privim rezultatele la care a dus aplicarea decretului-lege din 21 Noemvrie 1940 pentru

¹⁾ *Ibid.*, pag. 4 și urm., 12 și urm. și 45 și urm.

constituirea grupului etnic german din România. Deși acest decret-lege nu acorda grupului etnic german o autonomie națională atât de largă ca aceea preconizată de Kausch, totuși el a determinat, în practică, adoptarea de către conducătorii grupului etnic german a unei politici, care a adus o grea atingere suveranității Statului român.

Astfel, grupul etnic german, după ce la început și-a asumat un rol de mijlocitor între poporul român și cel german,¹⁾ adică o misiune de ordin internațional, s'a declarat fățiș, prin reprezentanții săi autorizați, un instrument politic al Reich-ului pe teritoriul României. În prefața publicației oficiale „Jahrbuch 1942 der deutschen Volksgruppe in Rumänien“, Andreas Schmidt, scria :

„Membrii comunității populare au fost educați pentru a recunoaște că noi trebuie să ne îndeplinim astfel datoriile și sarcinile noastre, cum aceasta este necesar pentru politica europeană a Reich-ului. Numai dacă, prin urmare, ne-am făcut pe noi înșine un instrument al Reich-ului, putem spune despre noi că împlinim o misiune germană în acest spațiu“.

Aceasta nu este o afirmațiune izolată. În broșura sa: „Ein Jahr Partei“, Walter May, fostul șef al biroului de presă și propagandă al Grupului etnic, scria :

„A venit timpul ca coloniștii germani dinafara granițelor Germaniei să nu-și mai îndeplinească misiunea după îndemnul inimii lor fierbinți, ci să o primească indicată din Reich. În ei posedă Reich-ul instrumente ale scopurilor lui europene, ale politicii externe, ale economiei și ale ideologiei sale“.²⁾

Mai mult, diferitele organizațiuni cu caracter economic ale Grupului etnic nu-și propuneau ca scop nici promovarea intereselor profesionale ale membrilor lor, nici dezvoltarea economică a țării, ci în primul rând servirea intereselor Reich-ului german. Astfel, de ex., după Walter May, organizația „Landesbauernschaft“ avea ca prim scop mărirea producției, în vederea aprovizionării cu alimente nu a României, ci a Reich-ului.³⁾

Pentru a se vedea și mai limpede că, în urma aplicării decretului-lege din 21 Noemvrie 1940, grupul etnic german a devenit un adevărat corp străin în sânul Statului român, pot fi citate de asemenea următoarele cuvinte ale lui Andreas Schmidt :

1) Vezi articolul lui Andreas Schmidt, *Die Deutsche Volksgruppe als Mitler*, în „Südost-deutsche Tageszeitung“, ed. Sibiu, din 19 Martie 1941.

2) Walter May, *Ein Jahr Partei*, pag. 15—16.

3) Vezi articolul lui Walter May, *Deutsche Volksgruppe an der Arbeit*, publicat în „Südost-deutsche Tageszeitung“, ed. Sibiu, din 19 Martie 1941.

„Raportul nostru cu Statul este raportul Germaniei față de România”.¹⁾

De altfel, acest rezultat nu face decât să confirme temerea autorilor tratatelor minorităților din anii 1919—1920, care au refuzat să organizeze minoritățile naționale ca grupări inzestrate cu personalitate juridică, tocmai pentru că voiau să evite de a promova prin aceste tendințele separatiste ale minorităților.²⁾ Este de menționat, de asemenea, că numeroși autori moderni, constatând că un asemenea sistem de organizare a minorităților naționale, promovează în mod inevitabil tendințele separatiste ale acestora, insistă asupra caracterului lui periculos pentru unitatea Statului.³⁾

Dar, dacă sistemul preconizat de M. Kausch nu poate fi acceptat în principiile sale, propunerile de amănunt ale acestui autor nu sunt mai puțin criticabile.

Astfel, după cum am arătat mai sus, Kausch cere ca organele de legătură între sfatul suprem al grupului etnic german și guvernul țării să fie un ministru sau un secretar de Stat, numit din sânul sfatului suprem, de către șeful Statului. Aplicând consecvent această măsură, ar însemna să se creeze câte un minister pentru fiecare minoritate mai importantă din România, fapt care ar duce nu numai la o înmulțire excesivă a ministerelor, dar ar face în același timp imposibilă o politică unitară a Guvernului în această materie. M. Kausch nu este însă preocupat de această latură a problemei și aceasta, probabil, pentru că, în concepția lui, numai minoritatea germană are dreptul la o largă autonomie în cadrul Statului român. În acest sens se exprimă cel puțin acest autor la pag. 5 a broșurii sale: „Celelalte grupuri etnice, — spune el, — nu ar trebui să obțină auto-administrație în aceeași măsură ca și grupul etnic german. Rușii, Bulgarii și Ungurii au însă avantajul că pot să se transfere în țara mamă fără dificultăți și în condițiuni avantajoase. Germanii noii României nu au această posibilitate.”⁴⁾ (?!). Ori, dacă o asemenea concepție, care face o discriminare între grupurile etnice germane și celelalte minorități, este destul de

¹⁾ Citat de Walter May, *Ein Jahr Partei*, pag. 2.

²⁾ G. Sofronie, *Protecția minorităților de rasă, limbă și de religie sub regimul Societății Națiunilor*, Oradea, 1930, pag. 65.

³⁾ Ch. Seignobes, *Les aspirations autonomistes en Europe*, Leçons faites à l'École des Hautes Etudes sociales par J. Aulneau, etc., Paris, 1913 și Josef Chmelar, *Les minorités nationales en Europe centrale*, Praga, 1937; v. de asemenea: S. Friedman, *Le problème des minorités ethniques et sa solution par l'autonomie et la personification*, Paris, 1927, pag. 31—32.

⁴⁾ M. Kausch, *op. cit.*, pag. 5.

răspândită în cercurile germane, ea nu a fost și nu poate fi însușită de Statul român, ale cărui guverne au practicat întotdeauna o politică inspirată de principiul unei egale protecțiuni pentru toate minoritățile.

Dar obiecțiuni tot atât de serioase ridică și propunerea lui M. Kausch de a se constitui comune naționale germane. Într'adevăr, cum în România nu există aproape nicio așezare, care să aibă populația exclusiv germană, adoptarea sistemului preconizat de Kausch ar însemna că, în numeroase localități, să se creeze cel puțin două autorități comunale naționale distincte, care să-și împartă între ele administrația respectivei comune. Este evident însă că numai una din aceste autorități comunale ar putea fi înzestrată cu toate atribuțiile recunoscute în mod obișnuit unei comune, căci cele mai importante activități desfășurate de un astfel de serviciu public nu sunt susceptibile de a fi individualizate într'o persoană anumită, ci creiază bunuri care stau la dispoziția oricui, indiferent de naționalitatea celui ce le folosește, cum sunt drumurile, podurile, trotoarele, târgurile, etc., astfel încât, satisfăcând un interes general, ele nu pot fi organizate pe baze naționale. Dar chiar și acele servicii publice, care pot fi individualizate într'o persoană determinată, cum ar fi de pildă tratamentul medical, care se face avându-se în vedere un anumit individ, ar fi greu de organizat în comunele mixte în sensul ca fiecare naționalitate din comună să aibă serviciile sale aparte, administrate de autoritatea comunală proprie. Aceasta pentru că ar fi mult prea costisitor, mai ales în comunele mai mici, să existe două sau trei servicii sanitare, două sau trei uzine electrice, etc., organizate pe naționalități. Astfel, este limpede că, în toate localitățile cu populație mixtă, comunele naționale ar putea avea cel mult atribuția de a se îngriji de școli, de biserici și instituții culturale, adică o competență cu totul redusă față de aceea a comunelor politice.

În aceste condițiuni, propunerea lui Kausch de a se încredința exclusiv organelor minorității naționale atribuția de a stabili, percepe și administra impozitele, apare absolut lipsită de justificare, dat fiind că până și într'un sistem ca acela preconizat de Kausch, comunele politice ar trebui să-și păstreze aproape toate atribuțiile din trecut și, prin urmare, tot lor ar trebui să le revină și dreptul de a-și asigura resursele fiscale necesare pentru asigurarea funcționării serviciilor lor.

Pe de altă parte, Statul, județul și comuna politică nu ar putea renunța în favoarea organelor minorității etnice la dreptul de a stabili, percepe și administra impozitele și pentru motivul că singure ele își cunosc nevoile și, prin urmare, numai ele sunt apte de a proceda la stabilirea veniturilor lor și la administrarea acestora. De asemenea,

numai organele Statului sunt în măsură, prin organizarea lor unitară și prin posibilitatea pe care o are centrul de a da funcționarilor săi instrucțiuni cu aplicațiuni pe întregul teritoriu al Statului, de a asigura o egală repartiție a sarcinilor publice între cetățeni. Dacă stabilirea impozitelor ar fi lăsată în sarcina organelor minorității etnice, acest sistem ar duce fără îndoială, dat fiind șovinismul minorităților noastre, la consecința că acestea ar plăti impozite mult mai mici decât Românii.

La tot atâtea dificultăți ar da naștere aplicarea practică a propunerii lui Kausch de a se crea „judecătorii germane”. Fără a discuta în amănunte consecințele la care ar duce realizarea acestei propuneri, vom constata numai că ea ar aduce atingere principiului, consacrat de toate Constituțiile noastre în scopul asigurării unității de jurisprudență, că pentru întreg Statul român există o singură Curte de Casație. Dacă alături de ordinea de jurisdicțiuni pe care o formează judecătoriile, tribunalele, Curțile de apel și Curtea de Casație ar exista o altă ordine de jurisdicțiuni germane, unitatea de jurisprudență nu ar mai fi asigurată și ar exista primejdia ca aceleași măsuri legislative să fie aplicate în chip diferit, după naționalitatea justițiabililor. Acest pericol s’ar găsi și mai mult accentuat în cazul când și celelalte minorități din România ar revendica o asemenea ordine de jurisdicțiuni naționale, paralelă și separată de justiția Statului.

De altfel, aplicarea sistemului propus de Kausch nu ar putea face ca populația de origine etnică germană din România să fie întotdeauna judecată de instanțe judecătorești germane, căci aceste instanțe ar putea avea cel mult competența de a judeca litigiile dintre justițiabilii de origine etnică germană, dar nu cele intervenite între germani și justițiabilii aparținând altor naționalități. Pe de altă parte, procesele penale în niciun caz nu ar putea fi de competența acestor judecătorii germane, căci, în aceste procese, Statul însuși apare ca parte. Or, Statul nu ar putea admite să fie judecat de organe, care nu ar fi numite de el.

În sfârșit, un asemenea sistem ar aduce nesfârșite complicații de ordin juridic, în măsura în care instanțelor judecătorești li s’ar pune problema de a ști când trebuie să țină seama în determinarea competenței de regulele procedurale care fac apel la criteriul domiciliului păritului, al situației imobilului, al locului de săvârșire a infracțiunii, etc., și când va fi cazul să se orienteze după naționalitatea imprecinaților.

2. După cum am arătat mai sus, într’o altă categorie decât lucrarea lui Dr. M. Kausch se încadrează broșura lui Dr. Hermann Müller : „Die autonome Siebenbürgen”.

În această lucrare mai veche (ea a apărut în 1926), autorul nu revendică nici autonomie națională, nici teritorială pentru minoritatea

germană din România, ci se mărginește a cere ca teritoriul format de Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș să i se acorde o largă autonomie în cadrul Statului român pentru o perioadă de cel puțin 25 de ani, timp în care deosebirile profunde de ordin cultural, economic și administrativ, care separă Transilvania de Vechiul Regat, ar putea să se niveleze și, pe această cale, să se ajungă la o adevărată unire a acestor părți de țară. „Transilvania și părțile mărginașe ale fostului imperiu dunărean, — spune H. Müller, — ar urma, în perioada de tranziție, să se auto-administreze în cadrul legilor Statului elaborate de Parlamentul din București, să împartă justiția și să edicteze prin dietele lor provinciale proprii, pe teritoriul lor, ordonanțe obligatorii. Fără a aduce atingere suveranității Regelui, unității politice a Statului român și a poporului alcătuitor de Stat, și celelalte minorități ale țării așezate aici din străbuni trebuie să se bucure de aceleași drepturi și să aibă de îndeplinit aceleași obligațiuni, fără considerare de deosebiri de limbă și religie.”¹⁾ În cadrul acestui nou sistem de organizare a Statului român, ar trebui să se acorde autonomie nu numai comunelor, orașelor și județelor, dar și fiecărei provincii în parte.²⁾

Argumentarea autorului citat, în sprijinul acestei propuneri pleacă dela afirmațiunea că administrația românească prin abuzurile, incapacitatea și prea accentuata ei centralizare, a dus la o nemulțumire „fără margini” nu numai în sânul cetățenilor sași și unguri, dar chiar printre Româniii băștinași din Ardeal.³⁾ Această situație generatoare de atât de grave nemulțumiri nu poate fi îmbunătățită printr'o simplă schimbare de guvern, ci numai prin instaurarea unui nou sistem, căci nu numai mentalitatea și sistemul administrativ după model francez a Vechiului Regat, dar și obiceiurile patriarhal-oligarhice de guvernare de acolo sunt fundamental diferite de realitățile din Ardeal, care s'au dezvoltat sub semnul unei covârșitoare influențe germane.⁴⁾ Pentru ca această schimbare de sistem să devină o realitate, ar fi necesară formarea unui guvern de concentrare de lungă durată, sprijinit pe marea majoritate a opiniei publice. În plus ar fi necesar ca, până la realizarea unei veritabile unități între diferitele provincii, acestora să li se acorde „deplină libertate de a-și trăi viața în modul obișnuit până acum”,⁵⁾ în cadrul Statului român. O astfel de autonomie, după părerea lui H. Müller, nu ar prezenta niciun pericol pentru Statul român, căci po-

¹⁾ H. Müller, *op. cit.*, pag. 26.

²⁾ *Ibid.*, pag. 26.

³⁾ *Ibid.*, pag. 26.

⁴⁾ *Ibid.*, pag. 23—24.

⁵⁾ *Ibid.*, pag. 20.

pulația Transilvaniei fiind în majoritate românească, această provincie ar continua să aibă caracter dominant românesc și în cazul organizării pe baze autonome.

În concepția lui Müller, prin urmare, această soluție este singura logică, dat fiind că diferențele dintre Vechiul Regat și Transilvania sunt atât de profunde, încât organizarea acestei din urmă provincii pe baze autonome este singura cale, care ar putea duce la o calmare a nemulțumirilor și la o atenuare a conflictelor existente.

Fără îndoială, în momentul Unirii Transilvaniei cu patria-mamă între locuitorii diferitelor provincii existau oarecari deosebiri de mentalitate, culturale și economice. Aceste deosebiri însă erau departe de a fi atât de însemnate cum vrea să le înfățișeze H. Müller. Mai mult, ele nu erau rezultatul unor realități naturale date, ci se înfățișau ca produse artificiale ale împrejurărilor istorice diferite în care s'au dezvoltat diferitele provincii românești, fiind astfel condamnate să dispară odată cu aceste împrejurări. Din acest motiv, ele s'au atenuat treptat atât de mult, încât astăzi, în special la generațiile tinere, apar cu desăvârșire nivelate. În orice caz, ideea lui Müller că s'ar putea ajunge la o completă unificare a provinciilor românești cu ajutorul largi autonomii ce li s'ar acorda acestora, este destul de bizară, dar fiind că un asemenea sistem ar fi mai propriu a menține deosebirile existente între Vechiul Regat și Transilvania, decât să le înlăture.

De altfel, expunerea lui Müller este adeseori lipsită de obiectivitate și cuprinde numeroase inexactități și generalizări pripite.

Astfel, pentru a da numai câteva exemple, acest autor afirmă că, după Unirea din 1918, întregul Ardeal a fost tratat din punct de vedere economic de către organele centrale dela București mai rău chiar decât odinioară de Ungaria, căile ferate neglijate, iar legile fiscale aplicate mult mai strict decât în Vechiul Regat.¹⁾ De asemenea, Müller pretinde că, în conversațiile lor particulare, chiar Românii ardeleni recunosc că situația s'a înrăutățit foarte mult în Transilvania față de trecut.²⁾ Ceva mai departe, același autor spune că situația Ungurilor din România este și mai grea decât a Sașilor, școlile lor fiind „zilnic” închise, funcționarii lor concediați, etc.³⁾ iar cu un alt prilej descrie în modul următor situația în Transilvania în anul 1926: „Astăzi situația este astfel pentru întregul Ardeal și părțile învecinate ale Banatului și ale teritoriilor celor trei Crișuri, Satumare și Maramureș, încât ne-

¹⁾ *Ibid.*, pag. 20.

²⁾ *Ibid.*, pag. 20.

³⁾ *Ibid.*, pag. 22.

mulțumirea generală a tuturor celor trei popoare băștinașe este fără margine și sporește zilnic".¹⁾ (? !).

3. O tendință stăpânită de un șovinism provocator și inspirată de o periculoasă doctrină imperialistă reprezintă cartea lui Nik. Hans Hockl: „Das deutsche Banat“.

Publicată la Timișoara în 1940 și purtând semnătura unuia din foștii conducători hitleriști ai minorității germane din România, această lucrare își întemeiază concluziile politice pe următoarele afirmațiuni:

„Banatul este, — declară lucrarea, — o țară de graniță a bazinului dunărean mijlociu în sens geografic, istoric și politic. Și învecinatul Ardeal este o țară de graniță a acestui bazin“.²⁾ Situația geografică a Banatului, care face din el o poartă deschisă în toate direcțiile, a contribuit ca el să fie încorporat în cursul istoriei lui, în trei imperii: imperiul roman, imperiul turcesc și cel habsburgic. Dar atât imperiul român, cât și cel turcesc erau din punct de vedere spațial străine de această regiune. În schimb, spune Hockl, — „prin cucerirea bazinului carpatic și a Banatului de către armata germană (?!) la începutul secolului al 18-lea, Banatul a ieșit din încopcierea lui într'un spațiu străin și a fost cuprins într'o nouă alcătuire de mare putere, în cea germană“.³⁾ Dar, din cauză că poporul german nu ajunsese încă la conștiința trează a unității lui, el nu a putut consolida complet unitatea spațiului cucerit și asigura întinderea mai departe a spațiului său vital.⁴⁾ Din cauza acestei slăbiciuni, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și al XIX-lea, Ungurii au căutat să profite de situație, formulând mitul „sacrei coroane a Sfântului Ștefan“, potrivit căruia țările bazinului carpatic formează, prin însăși voința divină, o unitate politică. Realitatea însă arată că țările din cotul Carpaților sunt departe de a alcătui o unitate, așa cum pretinde mitul coroanei ungare. Dimpotrivă, — declară Hockl, — cotul Carpaților este „de lungi secole înlănțuit, prin istoria și structura sa geografică, de marele spațiu central-european!“⁵⁾

„În acest spațiu, — continuă Hockl, — trăiesc aproximativ 21 de milioane de oameni⁶⁾ (printre care peste 2 milioane de Germani), care

¹⁾ *Ibid.*, pag. 23.

²⁾ Nik. Hans Hockl, *Das deutsche Banat*, pag. 64.

³⁾ *Ibid.*, pag. 67.

⁴⁾ *Ibid.*, pag. 67.

⁵⁾ *Ibid.*, pag. 68.

⁶⁾ Aici, Hockl dă în notă cifrele recensământului maghiar din 1910, conform căruia din numărul total al locuitorilor Ungariei de 20.886.487, 10.050.575 erau Unguri, 2.940.000 Români, 2.037.435 Germani, etc. El ține să precizeze totodată că această numărătoare a fost falsificată în ce privește populația germană, uitând însă să arate că același lucru s'a întâmplat și cu celelalte minorități.

aparțin la zece și chiar la mai multe popoare. Nici măcar unul din ele nu are majoritate absolută. Rasele străbat de-a-curmezișul popoarele. Rasele europene s'au amestecat, în popoarele negermane, cu ramuri rasiale tocmai din centrul Asiei și din regiunile pre-asiatice, și cu sânge hunic, avar, cuman, peceneg, cu sânge din Asia Mică și din regiunile pre-asiatice. Pătrunderile rasiale dintre Unguri și Jidani se mai adaugă la aceasta. Deasupra întregului spațiu zace un foarte puternic strat de sânge german. Germanii înșiși, adică aceia care azi se mărturisesc ca Germani, numără în realitate 2,5 până la 3 milioane și sunt împărțiți în grupe de colonizare închise în adevăr pe întreg spațiul...

„Prin această dezordine etnică și rasială a acestui spațiu și prin apartenența lui naturală în marele spațiu european central, noile linii de ordine sunt deja date. Ordinea politică, economică, socială și culturală nu poate pleca decât dela un factor, care, în virtutea puterii și valorii sale, stă pe un plan mai înalt decât forțele parțiale contradictorii și care este el însuși factorul hotărâtor al spațiului. În această nouă ordine există și posibilitatea de dezvoltare a tuturor popoarelor incluse în acest spațiu. Grupele de colonizare germane din Banat, ca și din întregul bazin al Carpaților sunt garanții și reazimul noii ordine.”¹⁾

Mai menționăm că, într'un alt pasagiu al cărții sale, același autor scrie :

„După cum înainte cu 200 de ani cucerirea și colonizarea spațiului carpatic intern a fost o necesitate derivând din situația poporului german și din dezvoltarea spațială a regiunii dunărene, tot astfel și formarea și ordonarea lui viitoare este o problemă germană. De aceea, Banatul, ca parte a spațiului mai mare, a devenit german din necesitățile geopolitice ale spațiului.”²⁾

Mai mult, acest autor alături la sfârșitul lucrării sale o hartă, în care Banatul este înfățișat ca un teritoriu locuit aproape în întregime de Germani, un teritoriu care, despărțit de Germanii din Bacika printr'un foarte îngust coridor, se continuă mai departe cu regiunea de populație germană a Oldenburgului, astfel încât este evidentă încercarea lui de a se face să se creadă că Șvabiă din Banat și cei din Satu-Mare se leagă organic de Germania.

Astfel, în fraze întortochiate, dar suficient de clare, Hoelzl nu face altceva decât să susțină teza încorporării întregului bazin carpatic, inclusiv partea interioară a cotului Carpaților, într'un mare Reich german !

¹⁾ *Ibid.*, pag. 68—69.

²⁾ *Ibid.*, pag. 63.

Această teză este sprijinită pe așa zise argumente geopolitice și pe falșă afirmațiune că naționalitățile din spațiul dunărean mijlociu se întrepătrund, fără a forma grupe de populație compacte și închise.

Netemeinicia acestor argumente este atât de vădită, încât ele nici nu merită a fi discutate.

Ne mărginim de aceea să ne întrebăm, parafrazând câteva expresive rânduri din lucrarea lui G. Vălsan intitulată „Les Carpathes dans la Roumanie actuelle” (Bucarest, 1942): De ce tocmai Dunărea și Carpații trebuie să fie granițele spațiului vital germanic? De ce Carpații și nu Marea Neagră sau Mediterana, căci „un râu mare este o frontieră foarte bună, și marea este încă și mai bună” (v. Vălsan, *op. cit.*, pag. 7). „Nu este vorba deci de geografie și de frontiere hărăzite de Dumnezeu, ci de oameni, de dorințele lor și de puterea lor. Și dacă este vorba de oameni, Dumnezeu n'a făcut numai pe Unguri (noi adăugăm: și pe Germani). Noi încă suntem aici. Și ne simțim foarte bine pe unul și pe celalalt versant al Carpaților” (*Ibid.*, pag. 8).

În acest pământ al Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului, Românii nu sunt o populație sporadică, grupată în insule fără legătură între ele, așa cum încearcă să afirme Hockl, ci formează pretutindeni masa compactă a populației băștinașe, posedând o puternică majoritate față de diferitele neamuri străine, care s'au infiltrat în sânul ei.¹⁾ Astfel, planul lui Nik. Hans Hockl de a sfâșia în două corpul națiunii române, pentru a da satisfacție unor pretinse considerații „geopolitice”, poate constitui cel mult o dovadă a felului cum unul din foștii conducători hitleriști ai minorității germane din România înțelegea să-și manifeste „fidelitatea” și „bunele” lui intenții față de țara care-l adăpostea. El arată în același timp că acești conducători minoritari germani, cetățeni ai Statului român, nu erau în realitate decât simple instrumente ale imperialismului pan-german al celui de al III-lea Reich.

TUDOR DRĂGANU

¹⁾ Vezi în special: Silviu Dragomir, *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*, Bucarest, 1934.

OCTAVIAN SMIGELSKI DESENATOR

Octavian Smigelschi (1866—1912), născut dintr'un tată polonez, refugiat în Ardeal în 1850, după revoluția din 1848, și dintr'o mamă din Macedonia, este incontestabil cel mai însemnat pictor ieșit dintre Transilvănenii, dela finele secolului trecut. ¹⁾ Venit între noi din dragoste, complet asimilat, el și-a legat cea mai mare parte a carierei sale de aspirațiile și de nevoile noastre, le-a servit cu toată convingerea și cu resursele unui talent remarcabil, deși cu totul diferit de cel al contemporanilor lui din Muntenia, Grigorescu, Andreescu și Luchian.

Diferența venea din temperament și poate din însușirile ancestrale ce aducea cu sine dela nația sa de origine, dar și din formația sa intelectuală și profesională, într'un centru cu care cei de dincolo de Carpați nu mai aveau de multă vreme niciun fel de atingere, în Budapesta, această sucursală a Vienei. Studiile în școala de profesori de desen din capitala Ungariei sunt completate mai târziu cu vizite prin diferite orașe germane, München, unde el face cunoștința cu arta lui Böcklin, Dresda și, bine înțeles, Viena.

Încă din școală el este atras cu putere de desen, pe care-l practică cu pasiune și prin care ajunge să se exprime, atunci și de atunci încoace, în chip excepțional. Desenul era, de altminteri, considerat ca ceva esențial pentru formarea unui pictor de tendințe clasice, așa cum îl concepea Academia din Viena și, după ea, școalele surori din Budapesta, desenul și știința compoziției. Sărguitor, preocupat încă de atunci de stilul marilor decorații murale, inclinat în chip natural spre o artă calmă, făcută să vorbească de departe ochilor și minții, Smi-

---

¹⁾ Datele biografice sunt luate din lucrarea d-lui Virgil Vătășianu: *Pictorul Octavian Smigelschi*, Sibiu, 1936. Comentariile ce voi face cu privire la desene se raportă la cele din colecția „Astra”, din care sunt reproduse și cele ce figurează ca planșe în lucrarea d-lui Vătășianu.

gelschi își imaginează cariera sa de pictor în serviciul bisericii Românilor din Ardeal, compatrioții săi. Va încerca și peisajul — desene luate în fața cine știe cărui colț de natură, direct, sincer, arată că el n'ar fi fost inferior confrăților săi din restul țării —, se va inspira alteori dela viața satelor noastre, cu ceva anecdotic în subiect, după cum obicinuiam Germanii din acea vreme; operele însă prin care el își înscrie numele în istoria picturii românești și cele care, în desen, le preced, ca studii ajutătoare, sunt toate de inspirație religioasă, destinate să acopere vaste suprafețe murale. În vederea lor el vizitează Veneția (1898—1899), Ravenna și Florența, unde se găseau atâtea neprețuite comori de pictură și de mozaic religios, dela care putea să învețe multe, apoi, în 1904, bisericile muntene, oltenești și cele bucovinene, pentru ca să-și dea seama de regulile la care se supuseră autorii decorației lor, pictorii acelor admirabile fresci, de tehnica de care ei se serviseră, așa încât, după sute de ani, ele prea puțin pierduseră din splendoarea frumuseții lor inițiale, abia atinsă de vreme.

1904 este tocmai anul ce precede execuția picturii din Mitropolia din Sibiu, opera capitală a lui Smigelschi, cea în care nu numai crezul său artistic, dar și posibilitățile sale de executant apar cu toată evidența.

Din anii săi de învățătură el rămăsese cu o mare admirație pentru geniile mari ale artei. I se pare că a se sustrage influenței lor ar echivala cu un sacrilegiu. Pe de altă parte, el își dă perfect seama, mai ales după vizitele în Italia și la noi, dincoace de munți, că biserica românească este rebelă la orice încercare de a introduce un realism cras pe zidurile ei. Cel puțin aceasta era tradiția ce rezulta din atâtea sute de ani de practică neîntreruptă, oricare ar fi fost atunci tendințele unui Lecca, ale unui Tăttărescu sau ale imitatorilor lor, mari și mici. Consideră că o fuziune a celor două stiluri nu e imposibilă și încearcă să ajungă la ea. Este drept că amintirea trecutului occidental este mai tare în oricare din scenele ce se desfășoară pe zidurile bisericilor, destul de numeroase, zugrăvite de el; că evidența vieții învinge hieratismul oriental; că fiecare detaliu este studiat pornind dela realitate. Dar, în același timp, un aer solemn, o simplitate și o nevoie de stilizare în gesturi, în draperii, nu se pot nici ele nega. Iar toate aceste ultime însușiri îi vin dela pictura noastră veche.

Greșeala sa, dacă o putem numi astfel, a fost să introducă în decorația bisericii și un al treilea element, acela împrumutat dela scoarțele și broderiile naționale. În chipul acesta motive nepotrivite de a figura ca rame și chenare pentru încadrarea scenelor religioase, în colori strigătoare, care nu se armonizează cu cele ale picturilor propriu

zine, pun o notă de vulgaritate într'un ansamblu destul de nobil. Smigela și i uitase că, deși artele își împrumută uneori motivele și aspectele una alteia, și deși sunt cazuri când unei tehnici făcute să fie realizată într'o materie i se substituie o altă materie cu totul deosebită, — piatra sculptată ca și cum ar fi o bucată de lemn, lemnul și stucul colorate ca să dea impresia metalului smălțuit și ornat cu pietre rare, de pildă, — motivele din chilimurile noastre și coloritul lor sunt prea legate de tehnica țesutului și de aspectul lănei, pentru ca acestora să li se substituie pictura pe un perete, fie ea și în frescă, cu atât mai puțin în ulei, cum va fi adesea cazul la imitatorii lui Smigelschi.

Curând, curând, această bizară inovație se răspândește, ajunge până la zidurile patriarhiei din București, fără să mai vorbim de nenumăratele biserici de sat, unde preoți ignoranți într'ale artei și lipsiți de gust au făcut să intre pretutindeni astfel de motive, realizate de artiști provinciali, care nu aveau, ca să le tempereze îndrăsneala, nici măcar tactul lui Smigelschi. Considerând că fac o acțiune națională în chipul acesta, ei uitau că vechile ornamente florale, așa de ingenioase și de delicate, infinit variate ca forme și prin colorit, de o bogăție impresionantă, din nenumăratele noastre biserici, nu erau cu nimic mai puțin „naționale” ca motivele din textile.

Totuși, cu toate rezervele noastre, trebuie să mărturisim că pictura în frescă din Mitropolia din Sibiu se prezintă în condiții superioare oricărei alte opere similare de dincolo de munți, executate cam în aceeași vreme. Luchian a pictat și el biserici, lamentabil. E mai bine să nu mai vorbim de ele. Iar catedrala din Constanța, opera lui Mirea, din preajma lui 1890, este tocmai una din acele greșeli de om inteligent, care apar în viața unor artiști. Sentimentul religios fiind pretutindeni absent din această lucrare, ne-am mulțumi și cu o frumoasă pictură. Dar, din nefericire, totul este atât de lipsit de distincție, atât de superficial și de convențional, încât ne minunăm azi că oameni cu pricepere, ca Take Ionescu și mai ales Alex. Odobescu, au putut s'o admită și s'o apere. Fără să mai amintim că, de multă vreme, după numai treizeci, patruzeci de ani de existență, suprafața pictată s'a înnegrit, s'a cojit, s'a dezacordat, a luat un aspect mizerabil, ceea ce probează puțină grijă ce pusese Mirea în prepararea colorilor.

Nimic din toate acestea nu se poate obiecta operei lui Smigela și. În vederea ei și a celorlalte opere religioase ce întreprinde el efectuează mare parte din desenele sale, ca studii în vederea compozițiilor, a expresiei figurilor și, în deosebi, a draperiilor ce le acoperă. Întâmplarea face ca mai tot ce a rămas dela dânsul, pictură și desen, să fie azi strâns la un loc, în Muzeul Astei din Sibiu, unde poate fi cu ușurință studiat.

Smigelschi este un desenator inegal, de sigur, și o bună parte din lucrările sale nu corespund bunei idei ce se cuvine să ne facem despre arta sa. Sunt mai ales cele în care el îți aduce aminte că a fost profesor de desen, cele pe cari le dorește complete, terminate, și în care vine și revine cu creionul de nenumărate ori, până ce le obosește, le îngreuiază, le banalizează. Așa sunt câteva portrete ori studii pentru tinele opere cu subiect romantic, Ielele, de pildă, în care apar surprinzătoare greșeli de anatomie — capetele, absolut în disproporție cu trupul —, ori cele pentru compoziția atât de naivă, intitulată Quartetul. Chiar și studiile pentru Portița, ceva mai interesante, au în ele nu știu ce tendință de a rivaliza cu exactitatea fotografiei, care displace. Ceva mai bune cele pentru Strana, capete și atitudini bine observate, veridice, mai simple ca cele precedente, dar cari tot nu se ridică peste „capetele de expresie”, așa de cunoscute din lumea atelierelor.

Cu totul altfel se prezintă desenele fără pretenții, cele care constituiau, probabil, note personale, luate în fugă: o vale între dealuri, lângă Tâlmăcel, din 1886, adică datând printre primele lucrări de acest fel ale artistului; un copil de țaran în iarbă, din același an. În trăsături sigure, cu un creion moale care-i permite să varieze intensitatea liniilor, după nevoile perspectivei și cele ale raportului de valori, totul este redat cu simplitate, dar și cu o energie impresionantă.

Cât de preocupat era Smigelschi să nu păcătuiască contra adevărului, se vede din nenumăratele notări pentru poziția mâinilor pe diversele instrumente de muzică, în vederea tabloului Quartetul, poate de inspirație germană, în genul celor ale lui Hans Thoma.

Dar nu în astfel de opere trebuie căutat adevăratul Smigelschi, dacă vrem să ne dăm seama de importanța lui ca desenator, ci în studiile în vederea compozițiilor religioase. Imaginația sa leneșe și lipsită de originalitate în tablourile cu subiecte romantice, era în largul ei imediat ce era vorba de o scenă sau de un personaj sacru. Poate că ereditatea sa poloneză, de puternic credincios, să ne explice întru câtva transfigurarea talentului său, îndată ce pășește pe terenul, solid pentru dânsul, al religiei. Fapt este că oricare din studiile în negru pentru o scenă sau alta de pe pereții bisericii este infinit superior capetelor sale de expresie. •

Ce ne izbește mai întâiu, este perfecțiunea, amploarea și noblețea studiilor de draperie. Leonardo, după cum știm, și Rafael ne lasaseră exemple prodigioase în acest gen. Smigelschi le-a cunoscut, de sigur, și-a dat osteneala să se pătrundă de lecția primită dela aceste prestigioase modele, le-a studiat de aproape și, în cele din urmă, a

reuşit şi dănsul să îmbrace în chip demn figurile sale toate, Ingerii, Fecioara, Sfinţii şi Sintele, în acele stofe mlădioase şi bogate, căzând în sute de cute armonioase în jurul lor. Degas, printre moderni, şi cam în aceeaşi vreme, avea cam aceleaşi preocupări. Toţi cunoaştem studiile de draperii faimoase, ieşite din creionul său. Smigelschi râvneşte tot aşa de sus. Studiile anterioare şi spiritul său viril îl susţin în această luptă zilnică cu dificultăţile teribile, pe care numai adepţii sinceri şi adevăraţi ai clasicismului le cunosc. Studiul pentru Răstignirea, în care tot primul plan este ritmat ca undele melodioase ale unei ape. Fecioarele Cumini şi Fecioarele Nebune, care par desenate după cine ştie ce fragment de friză a Partenonului, iată cu adevărat opere, cu care se poate mândri un artist. Ele ni se par cu atât mai remarcabile, cu cât în acest gen niciun alt pictor dela noi nu se încercase. Ceva din nobila melancolie a stilului lui Feuerbach, de sigur familiar compatriotului nostru, străbate toată această serie de studii, expresia supremă a artei lui Smigelschi.

G. OPRESCU

ÎNCEPUTURILE HERBARTIENE ALE ESTETICEI LUI TITU MAIORESCU

Formația intelectuală a lui Titu Maiorescu e o confluență a felurite curente și sisteme de gândire moderne și antice. Chiar din opusculul său din 1860, *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form*, tânărul de douăzeci de ani dovedea o serioasă inițiere filosofică, deși rămânea mai tot timpul un entusiast discipol al gândirii herbartiene, în spiritul și chiar litera maestrului.

Gândirea lui Maiorescu, atât de bogat alimentată de spiritul altora, se pare a nu fi nutrit nici mai târziu ambiția de a urca treptele unor speculațiuni personale, marele îndrumător socotindu-și istovită chemarea în cunoscuta-i operă de practician, întreprinsă în ogorul culturii naționale. Lipsa aceasta a unui sistem propriu de gândire pare însă a jena pe unii admiratori — animați și de năzuința de a fi continuatori — ai lui Maiorescu. Așa pentru d-l Ion Petrovici, T. Maiorescu ar fi expresia unei categorii aparte de genii: ar fi un geniu al armoniei desăvârșite, căci „de ce ar exista genialitate numai în domeniul conținutului cunoașterii” (al descoperirilor personale) „și nu și în acela al formei sale?”¹⁾ Nu știu însă, dacă armonia „conținutului” cu „forma” — arbitrar separate în citat — *n'ar trebui* (ca să rămânem la forma problematică a citatului) socotită ca definitorie pentru însăși noțiunea de geniu?!

Cu mai mare independență privește activitatea lui Maiorescu d-l Dan A. Bădăreanu: pentru d-sa „îndrumătorul „Junimi” este mai de grabă un critic filosofic isteț decât un creator de noi adevăruri. Scopul pe care l-a urmat toată viața, pare să fi fost de a occiden-

---

¹⁾ Titu Maiorescu, Biblioteca pentru toți, pag. 128.

taliza România... El n'a popularizat însă o filosofie anumită, o mișcare filosofică hotărâtă: el a popularizat filosofia în genere, filosofia europeană..."²⁾

Dacă trecem acum la teoria estetică a lui Maiorescu — aceasta interesându-ne aici — trebuie să admitem o evoluție în gândirea sa, incontestabile schimbări de poziție, ba chiar și lipsa unor logice articulații interne, concepția sa fiind uneori viciată de atitudini de circumstanță, situație menită să știrbească acea imagine, devenită de rigoare, a unei premature și definitiv cristalizate personalități. Primejdii ce pasc pe orice practician, dar mai ușor de evitat pentru un teoretician, preocupat de înlănțuirea ideilor în sfera abstracției lor pure. Practicienii operează cu un mănunchiu de idei; ei folosesc instrumentul și scapă uneori din vedere armatura lor logică, sistemul.

Deși în polemica cu Gherea,³⁾ Maiorescu afirma că „acele câteva fraze presărate în articolele noastre... erau numai niște semne de recunoaștere pentru o teorie estetică completă și sistematizată... avant-garda unei întregi armate, cu care stau în legătură bine disciplinată“, privită pe toată întinderea ei, dela fragmentele respective din „Einiges Philosophische...“ până la ultimele sale articole, gândirea estetică a lui Maiorescu oferă, în mare, aspecte deosebite: începe ca herbartian, primește înrâuriri din sfera Hegel-Vischer, pentru a poposi în plin schopenhauerianism.

În estetică Maiorescu pornește dela Herbart, cu a cărui gândire face cunoștință în perioada școlarității vieneze și de care se atașază cu pasivitatea depersonalizantă a unui discipol acaparat de admirație pentru maestru.) Tot acel „Einiges Philosophische...“ în care sunt pre-

²⁾ O sută de ani de Naturalism în România, Iași 1930, pag. 133—134.

¹⁾ Critice, vol. III, ed. 1930, pag. 107, 108.

³⁾ Însemnările zilnice ni-l arată spre sfârșitul anului 1857 absorbit de Herbart: la 9 Decembrie „prelucrez acum în românește Logica lui Herbart“; la 18 Decembrie: „am tradus mult din Herbart“; iar la 31 Decembrie: încă prelucrează *Introducerea în filosofie* a lui Herbart. Ultimei însemnări îi acordăm o însemnătate deosebită, fiindcă în această *Einleitung in die Philosophie* (ca și în *Kurze Encyklopedie*) aflăm preocupările de estetică ale lui Herbart. Esteticei îi consacră Herbart cap. III, pag. 124 și urm. din *Introducere în Filosofie* (*Einleitung in die Philosophie*), dar la aceste preocupări revine și în *Anhang* (pag. 341 și urm.) și în *Aphorismen zur Einleitung in die Philosophie* (pag. 575 și urm.). Raportările noastre nu se vor limita (cum s'a făcut până acum) la acel capitol special (al III-lea), ci se vor face și la textele respective din *Anhang* și *Aphorismen*; și intru cât intenția lui Maiorescu de „a prelucrea“ amintita lucrare herbartiană implică din parte-i o îndelungă preocupare cu textul respectiv, raportările noastre nu trebuie să pară uneori excesive, căci multe asemenea texte, socotite de un cititor grăbit ca fiind de o importanță secundară, au avut alt răsunset și deci putere de germinare în gândirea lui Maiorescu, intru cât acesta a meditat îndelung asupra lor.

sărate și câteva pagini de estetică, e plin de spiritul lui Herbart, de citate din acesta, de notițe apologetice. Unele infiltrații din 1861 și mai ales 1867 (puse în evidență de d-l Tudor Vianu în cunoscuta sa lucrare: *Influența lui Hegel în cultura română*) indică etapa următoare a gândirii sale.

D-l Mircea Florian, în studiul său despre *Inceputurile filosofice ale lui Titu Maiorescu*,¹⁾ crede că Maiorescu a rămas toată viața pe linia Herbart: „La Maiorescu, ideea herbartiană chiar dela început e numai un centru în jurul căruia se adună elemente felurite, însă niciodată eterogene inspirației inițiale... Secretul lui Maiorescu ni se pare a fi acesta: a porni dela Herbart, pentru a întocmi o concepție originală în spiritul aceluia”.²⁾ Anumite propozițiuni fundamentale pentru gândirea lui Maiorescu sunt însă de natură să ne ducă la încheieri deosebite.³⁾

Pentru Maiorescu de după 1867 (data studiului său din *Convorbiri Literare: Poezia română, O cercetare critică*), elementele constitutive ale frumosului sunt cuprinsul și forma, cuprinsul fiind *idee*. În articolul de polemică dela 1892 (*Contraziceri?*) acest conținut devine *idee platonice*⁴⁾ pe care artist și contemplator o intuesc dincolo de mărginirea obiectului individual, idee a cărei viziune o mijlocește opera de artă; așa că arta, ca și pentru Schopenhauer, e un mod mai adecvat de cunoaștere (prin intuiție intelectuală), are deci o funcție epistemologică. *Din această concepție* (asupra aspectului dual al frumosului), *Maiorescu și-a făcut și un instrument de lucru în cercetarea operelor literare.*

Cât despre studiul său din 1867, în care autorul definea cuprinsul artei când ca *idee* (în primul capitol), când ca *sentiment* (în partea a

¹⁾ Vezi *Convorbiri Literare* din 1937, pag. 132—155.

²⁾ Idem, pag. 133.

³⁾ La capitolul acesta al bibliografiei problemei de față (influența lui Herbart în estetica maioresciană), în afară de contribuția d-lui Mircea Florian, nu mai putem pomeni o altă. Soveja și d-l I. Petrovici năzuiesc către o prezentare sintetică a personalității lui Maiorescu; Bogdan-Duică în *Discursul său de recepție* se oprește la influențele vischeriene și schopenhaueriene; rămâne voluminosul studiu al lui E. Lovinescu, dela care suntem îndreptățiți să pretindem o adâncire a problemei. Lovinescu rămâne însă la materialul oferit de d-nii T. Vianu și M. Florian, fără efortul unei gândiri personale (când între cei doi există divergență, Lovinescu se mulțumește să juxta-pună pur și simplu tezele preopinienților). Neluându-și nici oboaseala să meargă direct la izvoare pentru a duce cercetările mai departe, autorul pare a se mulțumi cu o simplă prezentare a stadiului actual al problemei (*T. Maiorescu*, vol. I, cap. VII).

⁴⁾ *Critice*, III, pag. 103 și 106.

două), vom încerca în altă parte să împăcăm cele două poziții (una intelectualistă, alta afectivistă) printr'o explicare pe bază herbartiană.

Dar chiar în prima lucrare din 1860 (*Einige Philosophische*) vom afla unele încercări de evadare din formalismul herbartian. Astfel în cap. II (*Nähere Erklärungen*) spune despre însemnătatea filosofică a poeziei următoarele: „Nicht einmal Z. B. zur Würdigung der grossen Dichter, die Sie doch so oft lesen, werden Sie gelangen, wenn Sie nicht gerade in ihrem philosophischen Gehalt ihre Bedeutung aufzusuchen wissen. Ist doch wahres Dichtertum von der Philosophie unzertrennlich, denn die Poesie ist eben der Versuch des Menschen, das Einzelne zum Ganzen abzurunden...“¹⁾ Deci însemnătatea poezilor mari stă „în conținutul filosofic al operelor acestora“, și „adevărata fire a poeziei (Dichtertum) e inseparabilă de filosofie, poezia fiind încercarea omului de a întregi singularul prin întreg“.

Pentru Herbart însă, adevărata fire a poeziei (și a artei în genere) stă numai în relațiuni, în raporturi formale, conținutul fiind un element extraestetic. „Will Jemand Künstler werden: so muss er zuvor die Elemente des Schönen kennen, und seiner Phantasie höchst geülfüg machen.“²⁾

Sensurile (Deutung) sunt un element eterogen, ca ținând de conținut. Trimitem pentru dovedire la următoarele locuri: *Kurze Encyklopedie* (ed. 1841, Halle) pag. 115 și 117—118; *Einleitung in die Philosophie* pag. 146. Iată câteva citate din *Einleitung*: „Sollen aber irgend einmal die ästhetischen Elemente vollständig endekt, und damit eine allgemeine Aesthetik möglich gemacht werden; so muss man durchgängig das Schöne von dem Stoff, an welchem, und den Bedingungen, unter welchen es erscheint, genau unterscheiden. Die analytischen Betrachtungen über der bekannte Schöne müssen dabei bis auf die allerletzten Verhältnisse, an denen noch etwas Gefallendes oder Missfallendes wahrzunehmen ist, zurückgeführt werden... Die Metaphysik endlich muss ganz entfernt gehalten werden;“³⁾ ... în opera de artă (și aici e vorba de poezia homerică) nu interesează concepția (Meinung), „sondern die Mittel, die er in der Gewalt hat. Man soll nicht im Künstler den Philosophen suchen...“⁴⁾ Așa dar frumosul e independent și de materia în care se încorporează, și de condițiile în care apare, natura lui constând în raporturi. Metafizica e străină de esența poeziei, în

1) *Einiges Philosophische*, pag. 21—22.

2) *Einleitung in die Philosophie*, ed. 1850 G. Hartenstein, Leipzig, pag. 582.

3) *Einleitung in die Philosophie*, pag. 346).

4) *Idem*, pag. 580.

artist nu trebuie să căutăm pe filosof, căci în opera de artă nu interesează decât mijloacele de făurire pe care le stăpânește artistul.

Din prezenta confruntare reiese în chip convingător gândul lui Maiorescu de a depăși, chiar dela început, formalismul herbartian. Citatul folosit (din *Einiges Philosophische...*) prefigurează poziția sa viitoare, în care și cuprinsul devine un element constitutiv al artei.

. . .

După aceste preliminarii, să pășim mai în plin subiect. În 1860 tânărul doctor al Universității din Giessen își strângea într'un opuscul (*Einiges Philosophische*) câteva conferințe ținute în Germania, în care, pe linia herbartiană, mărturisea o concepție despre lume, o concepție științifică și raționalistă în care își căuta un echilibru sufletec după pierderea credinței religioase, criză sufletească mărturisită, nu fără accente de patetism, în câteva pagini din *Insemnările zilnice*. Echilibrul sufletec îl caută în filosofie, însă o filosofie realistă, care oprește orice sbor al firii noastre emotivo-volitve (din care atâtea alte filosofii își trag seva). În conștiința *despre* și în conformare *la* legalitatea (*Gesetz-mässigkeit*) și necesitatea naturii, sufletul își află „neturburata liniște” ca și „sfântul impuls către știință și conștiință morală (*Wissen und Gewissen*)”. Nu există un *Dumnezeu* transcendent, El e numai aceea ce omul are mai nobil în suflet; *nemurirea* nu aparține indivizilor, ci adevărului; prima virtute umană e *toleranța*. Deci o filosofie a luminii fără căldură (e personalitatea lui „rece și distantă” pe care și-a pregătit-o de pe acum). Și totuși, în entuziasmul lui și pentru aceste idei reci, se trădează un elan de tinerețe.

Prima parte a lucrării e dedicată disciplinelor filosofice: Filosofia propriu zisă, Logica, Psihologia, Estetica, Etica. Preocuparea de Estetică nu se limitează numai la locul rezervat ei (*der dritte Theil der Philosophie*), ci revine și în paginile consacrate Psihologiei, legătură ce trebuie avută în vedere la lămurirea unor aspecte ale teoriei sale estetice.

Herbart, după modelul anticilor, adoptase împărțirea disciplinelor filosofice în trei clase: Logica, Fizica, Estetica.¹⁾ Logica e o disciplină introductivă, având de îndeplinit o operație formală de determinare a noțiunilor, de stabilire a raporturilor lor în judecăți etc. . . . Partea a doua, Metafizica, se referă la natură (*φύσις*, de unde denumirea de „Fizică”) și are a prelucra noțiunile despre natură, îndepărtând contradicțiile experienței, pentru a face experiența inteligibilă.²⁾ Partea a

¹⁾ Vezi: *Kurze Encyklopedie*, pag. 4.

²⁾ „Metaphysik ist die Wissenschaft von der Begreiflichkeit der Erfahrung”.

treia, Estetica, se referă la acele reprezentări care provoacă în gândirea noastră o judecată de aprobare sau dezaprobare. Pe când în domeniul „Fizicei” avem de a face cu un proces de prelucrare a noțiunilor, gândirea întreprinzând o operație de lămurire logică a experienței, aici în domeniul Esteticei reprezentările se întovărășesc de un adaos, care constă într'o judecată de aprobare sau dezaprobare.¹⁾ Deci Estetica privește acele reprezentări (prin *repräsentare*, *Vorstellung*, Herbart înțelege și percepția obiectelor, nu numai reprezentarea lor în memorie²⁾ ce se referă la reacțiunile sensibilității (*αισθησις*) noastre în sensul aprobării sau dezaprobării (*Beifall* oder *Missfallen*), laudei sau blamului (*Lob* oder *Tadel*).

Estetica se împarte în Estetica propriu zisă și Etică. Pe când cea din urmă privește raporturi speciale ale voinței (Herbart stabilește cinci feluri de asemenea raporturi care devin modelele acțiunii umane, *Musterbegriffe*: raportul voinței cu rațiunea, raporturi între voințele individuale etc.), Estetica propriu zisă privește raporturi în genere, care plac (de idei, colori, sunete etc.).

Dela aceeași clasificare dihotomică: Fizica și Estetica — Logica fiind numai o disciplină pregătitoare — pornește și Maiorescu. Definiția obiectului Esteticei începe la acesta cu un citat din *Kurze Encyklopedie* și cu o raportare la *Einleitung in die Philosophie*. Redăm textul mai simplificat: Estetica se ocupă cu frumosul. Anumite reprezentări se însoțesc în gândirea noastră de un adaos (*Zusatz*) care constă într'o judecată de aprobare sau dezaprobare. Fără această judecată de aprobare sau dezaprobare, reprezentarea rămâne teoretică, iar obiectul indiferent; adaosul (*vorzüglich* oder *verwerflich*) dă obiectului un predicat. Unirea dintre subiect și predicat constituie o judecată. În cazul de față avem o judecată estetică.³⁾

Frumos e deci și pentru discipolul român, obiectul care se întovărășește în judecata estetică (judecată nemijlocită și involuntară) de acest predicat al plăcerii. Deci și pentru Maiorescu, ca și pentru Herbart, *frumosul e un obiect al judecății*.

1) *Einleitung*, pag. 49: „... bei ihnen das Denken nicht bei blosser logischer Verdeutlichung still stehn kann; die sich aber dadurch unterscheiden, dass sie nicht ... eine Veränderung nothwendig machen, wohl aber einen Zusatz in unserem Vorstellen herbeiführen, der in einem Urtheile des Beifalls oder Missfallens besteht”.

2) P. P. Negulescu: *Istoria Filosofiei contemporane*, vol. III, pag. 124.

3) *Einiges Philosophische*, pag. 34. Maiorescu citează din *Kurze Encyklopedie*, pag. 74 (în ediția ce o avem noi la îndemână, citatul se află la pag. 73); pe lângă citatul de față, Maiorescu trimite și la textul din *Einleitung i. d. Philosophie*, dela pag. 49, reprodus de noi mai sus.

Mai departe, după această delimitare a obiectului Esteticii, urmează, de asemenea după Herbart, împărțirea Esteticii în Estetica propriu zisă și Etica sau Filosofia morală: „Das Schöne ist doppelter Art: das sinnlich Schöne und das moralisch Schöne. Darnach wird auch die Aesthetik eingetheilt in die Aesthetik der Kunstwerke (gewöhnlich kurzweg Aesthetik genannt) und in die Ethik (von ἔθος, Sitte) oder Moralphilosophie“.¹⁾

În continuare avem determinarea celor două valori: frumosul și binele (das sinnlich Schöne, das moralisch Schöne). Frumosul prezintă două aspecte, unul sensorial și altul rațional, formal, sau judecata estetică de aprobare care rezultă din relațiunile elementelor sensoriale și raportarea lor la rațiune.²⁾

Pentru situarea mai precisă a frumosului, Maiorescu face o comparație între frumos, plăcut, bine (das Schöne, das Angenehme, das Gute). Expunerea urmează deci paralel pe Herbart³⁾ în care aflăm delimitări între: frumos, folositor, bine, plăcut. Pentru Herbart, *folositorul* (das Nützliche) are un scop extrinsec; *plăcutul* privește satisfacerea dorințelor, poftelor (Begierde), el e subiectiv fiind o simplă emoție (Gefühl), de aceea e momentan, schimbător; *binele* (das Sittliche) privește însăși valoarea necondiționată a persoanei. *Frumosul* e nemijlocit, e obiectiv, legat de un obiect, e durabil, de aceea trebuie deosebit de afectivitate („Die Reihe der Erregungen muss abgesondert werden“).

Pentru hotărnicirea frumosului Maiorescu recurge însă la definierea mai simplă și mai pregnantă a lui Schiller, din *Zerstreute Betrachtungen über verschiedene Gegenstände*, din care citează câteva frânturi de paginii. Pentru Schiller, *frumosul* se caracterizează, spre deosebire de plăcut și bine, prin îndoitul său aspect: sensorial și rațional. *Plăcutul* nu se invrednicește de demnitatea artei, căci el e numai sensorial, n'are formă, el afectează numai sensorialitatea (die materielle Empfindung), el e subiectiv, nu obiectează nimic („bringt gar kein Erkenntniss seines Objekts hervor und gründet sich auch auf keines... sein Begriff verschwindet gänzlich, sobald wir uns die Affektibilität der Sinne hinwegdenken oder sie auch nur verändern“;⁴⁾ de aceea e schimbător. *Binele*

¹⁾ *Einiges Philosophische*, pag. 35. Și terminologia e herbartiană: *Einleitung i. d. Philosophie*, pag. 49: „das so genannte sinnlich Schöne...“

²⁾ *Einiges Philosophische*, pag. 35: „1. die sinnliche Auffassung, 2. dass aus den Verhältnissen dieses Sinnlichen (seiner Form) und ihren Beziehungen zu unserem sonstigen Denken und Schliessen (der Vernunft) sich ergebende Urtheil des Beifalls“.

³⁾ *Einleitung i. d. Philosophie*, pag. 125—129.

⁴⁾ *Zerstreute Betrachtungen*, ed. Reclam jun. Leipzig, vol. XI. pag. 248.

e numai rațional (gefällt durch die blosse vernunftgemässe Form), e gândit, obiectiv, neschimbător.

Poziția *frumosului* e intermediară: e sensibil și rațional totodată, e materie și formă; prin materie e intuitiv (anschaulich), prin formă e rațional (vernunftähnlich). El e contemplat (betrachtet), spre deosebire de *bine* care e gândit și de *plăcut* care afectează simțirea materială. E obiectiv și ca atare invariabil. Frumosul place prin materie și formă. „Das Schöne gefällt... durch das Medium der Sinne, wodurch es sich vom Guten unterscheidet; aber es gefällt durch seine Form der Vernunft, wodurch es sich vom Angenehmen unterscheidet... Es gefällt zwar dem vernünftigen Subject blos, insofern dasselbe zugleich sinnlich ist; aber es gefällt dem Sinnlichen nur, insofern dasselbe zugleich vernünftig ist.“¹⁾

Din confruntarea celor de mai sus, se poate observa: pe de o parte asemănătoarea caracterizare dată, atât de Schiller cât și de Herbart, conceptelor de frumos, bine, plăcut, ele purcezând (cum spune și Maiorescu despre textele lui Schiller) din Kant; iar pe de altă parte că definiția lui Schiller potențează îndoitul aspect al frumosului, formă și materie. Preferința lui Maiorescu pentru textul celui din urmă²⁾ anticipă și pe această cale (vezi mai sus) concepția sa viitoare asupra aspectului dual al frumosului. De asemenea propozițiunea schilleriană că frumosul afectează deopotrivă simțurile și rațiunea, va facilita viitoarea sa concepție asupra raporturilor dintre artă și morală.³⁾

Ideea de mai sus, că frumosul constă din relațiuni (aus den Verhältnissen), e reluată de Maiorescu mai departe în capitolul închinat Psihologiei.⁴⁾ Aci Estetica se sprijină pe Psihologie, anume pe cea herbartiană. După Psihologia maioresciană înfățișată în *Einiges Philosophische*, fenomenele suleștești (memorie, sentiment, dorință, voință) izvorăsc din mecanica reprezentărilor, din raporturile lor: din colaborare sau opoziție (Einstimmigkeit oder Entgegensetzung). Emoția nu e altceva decât conștiința luptei reprezentărilor: „Das Bewusstsein des Kampfes der Vorstellungen gegen einander heisst Gefühl.“⁵⁾ Ne oprim

¹⁾ *Einiges Philosophische*, pag. 36. Textul e un citat din *Zerstreute Betrachtungen* de Schiller. Prezentarea noastră privitoare la Schiller, depășește citatele folosite de Maiorescu, dar acestea cuprind în esență notele indicate de noi.

²⁾ Despre acesta Maiorescu scria: „Vortrefflich sind manche aesthetische Gegenstände von Schiller behandelt worden“.

³⁾ Apropiere ce am făcut-o și în lucrarea noastră: *Idaile estetice ale ui Titu Maiorescu* (Ed. Dacia Traiană Sibiu, 1942).

⁴⁾ Pag. 61 și următoarele.

⁵⁾ *Einiges Philosophische*, pag. 111.

la această explicare a emoției, numai ca interesându-ne în cele ce urmează.

În raportul dintre reprezentări, și anume în lupta lor, rezidă în domeniul Esteticii acel element important al dramei, *pateticul*. El se măsoară după forța rezistenței care și-o opun reprezentările. Drama este imitarea unei acțiuni (spune Maiorescu în consonanță cu Herbart și amândoi cu Aristotel). Acțiunea izvorește din caracterul eroului. Aci stă deosebirea dintre roman și dramă: în roman eroul e determinat de împrejurări, în dramă însă e precumpănitor activ, determinând el împrejurările — idee pe care va relua-o cu mici amplificări mai târziu, în 1882,¹⁾ pentru a justifica inspirația națională în nuvelă și roman.

Se naște însă întrebarea: cum poate caracterul (care domină împrejurările) să se manifeste cu toată puterea lui transformatoare (in dieser seiner umgestaltenden Kraft zur Darstellung kommen)? Prin „caracter” înțelegem totalitatea (Inbegriff) principiilor acțiunii morale care, fiind de natură rațională, sunt în generalitatea lor (in ihrer Allgemeinheit) neschimbătoare. Individualizarea unui caracter se realizează prin înfățișarea lui în acțiune într'un caz concret. Pentru a manifesta această latură activă, e nevoie de o rezistență pe care caracterul trebuie s'o întâmpine, rezistență care dă naștere unei lupte, unei suferințe (să ne reamintim aici definiția pe care Maiorescu o da emoției), cu care prilej se afirmă independența și puterea caracterului, căci puterea se măsoară după rezistență. Trebuie să fie, așa dar, *potos* pentru manifestarea caracterului.²⁾

¹⁾ *Critice*, III, *Literatura română și străinătatea*.

²⁾ Întru cât traducerea noastră e destul de liberă, iar textul greu de procurat — dată fiind raritatea exemplarului — îl transcriem aci în întregime:

„Auf dem Satz, dass, sowie der Widerstand die Aeusserung einer Kraft ist, man auch wirklich die Kraft nun an der Grösse der Widerstandes misst, beruht auf dem Gebiet der Aesthetik die Untersuchung jenes wichtigsten Elementes des Dramatischen, welches man Pathos nennt.

Das Drama ist die Nachahmung einer Handlung. Aber die Handlung darf nicht etwa eine äussere sein, welche für den Helden anregend wird, sondern sie muss aus dessen Charakter naturgemäss ausfliessen, mit Nothwendigkeit sich ergeben. Darin unterscheidet sich das Drama vom Roman. Nun fragt es sich: wie kann der Charakter, welcher demnach massgebend einwirkt auf die Umstände, in dieser seiner umgestaltenden Kraft zur Darstellung kommen? Charakter ist Inbegriff allgemeiner Grundsätze des Handelns. Diese Vernunfturtheile sind in ihrer Allgemeinheit stets sich gleichbleibend. Die Individualisirung eines Charakters wird nur constituirt durch die Art und Weise, wie die allgemeinen Grundsätze in einem gegebenen Fall als kräftig und leitend sich offenbaren. Da wird denn ein Widerstand entgegengestellt, welcher einen Kampf, ein Leiden im Helden herbeiführt, durch dessen Unterdrückung sich die Unabhängigkeit und Stärke seiner allgemeinen Urtheile, des „freien Principis“ in ihm, bethätigt, denn am Widerstand nur wird die Kraft gemessen. Pathos muss also da sein, damit der Charakter sich offenbare“. *Einiges Philosophische*, pag. 61—63.

Urmează un citat din „*Ueber das Pathetische*“ de Schiller, care — spune Maiorescu — autorul german „a exprimat aceste idei cu măiestrită claritate“: „Scopul artei nu e să înfățișeze suferința ca suferință, ci numai ca un mijloc . . . Scopul ultim al artei este înfățișarea suprasensibilului. Dar principiul liber se face cunoscut prin rezistența pe care el o opune forței simțământului. Ființa sensorială (*das Sinnenwesen*) trebuie să sufere adânc, trebuie să existe patos, pentru ca ființa rațională să-și manifeste independența. Eroul tragic trebuie deci mai întâi să se legitimizeze ca o ființă sensibilă, pentru ca să putem crede în forța lui sufletească. Patosul e deci prima condiție, indispensabilă artistului, care poate înfățișa suferința în măsura în care aceasta nu vatămă libertății morale.“¹⁾ În privința caracterului dinamic al eroului, indicații în același sens, dar vagi, putea primi Maiorescu și de la Herbart: „Caracterele principale trebuie să aibă mișcare, altminteri avem de a face cu rigiditatea din teatrul francez, în care caracterele, în loc să acționeze, își debitează numai rolurile. Caracterele trebuie să fie indivizi, nu concepte generale; poetul trebuie să fie un bun psiholog, pentru a-și da seama de mișcările interne sufletești.“²⁾ Și Herbart cerea deci eroului luptă sufletească, mișcare. Cum Maiorescu „prelucra“ în 1857 *Introducerea în filosofie* a lui Herbart, el va fi meditat îndelung asupra implicațiilor textului de față, pe care le găsea apoi exprimate la Schiller „cu măiestrită claritate“ (mit meisterhafter Klarheit), cum va spune în al său „*Einiges Philosophische*“. De notat că tot la teatrul francez se referea și Herbart — sigur că la „vechea tragedie franceză“, căreia îi lipsește mișcarea, sau, cum va spune Maiorescu (după Schiller), patosul, fiindcă aici eroii „nur ihre Rolle aufsagen“ (Maiorescu va spune despre un asemenea erou: „er spricht nur kalt von seiner Ruhe“). Dar apropierea va deveni mai sensibilă în cele ce urmează.

Înfățișarea suferinței — spune Maiorescu — în scopul de a pune în evidență puterea caracterului, e sănătoasa cale de mijloc a operelor dramatice. Extremele posibile sunt următoarele: a) înfățișarea caracterelor cu puțin patos, în care caz opera cade în declamare rece, ea e lipsită de căldură, deoarece căldura se produce numai prin mișcare (aus Bewegung) și luptă. În cazul declamării reci eroul nu se „legiti-

¹⁾ *Ueber das Pathetische*, ed. citată mai sus, vol. XI, pag. 203—204. Maiorescu nu indică ediția și pagina.

²⁾ *Einleitung i. d. Philosophie*, pag. 578; cu cuvintele lui Herbart: „Die Hauptcharaktere müssen aber Bewegung haben, sonst giebt es französische Steifheit, bei welcher die Charaktere, was sie auch thun mögen, nur ihre Rolle aufsagen. Die Charaktere müssen in der Poesie Individuen sein, nicht allgemeine Begriffe; und der Dichter muss Psychologie genseu besitzen, um deren Beweglichkeit zu kennen.“

mează" ¹⁾ ca o ființă ce suferă, ci numai vorbește rece despre liniștea lui; răceala simțirii ne lasă însă reci. Ca model avem pe „Horace” al lui Corneille, operă executată în felul ei cu clasică consecvență ²⁾; b) cealaltă extremă este înfățișarea suferinței fără reacțiunea caracterului. Aci intră nesfârșitele drame ce etalează suferința (Rühr- und Leidengeschichte), ca exemplu avem *Ugolino Gerrhardesca* de Gerstenberg.

Aceeași situație o aflăm în *domeniul muzicii*. Și aci putem descoperi cele două elemente, corespunzătoare caracterului rațional (dem überlegten Charakter) și suferinței sensoriale (dem sinnlichen Leiden); în consecință vom afla o cale de mijloc, precum și cele două extreme. *Armonia* corespunde principiului rațional, caracterului (der Charakterüberlegung), în timp ce *melodia* reprezintă sensorialul, pateticul. O extremă este armonia cu puțină melodie (*Richard Wagner* și școala sa). Acestui drum greșit în muzică, îi corespunde în teatru drama franceză din perioada clasică.

Cealaltă extremă este melodia cu puțină armonie (muzica italiană mai nouă, cu excepția lui *Rossini*), căreia în domeniul dramei îi corespund piesele în care abundă duioșia și suferința.

Între aceste extreme, în veșnică tinerețe și de o neumbrită frumusețe, stă calea de mijloc, „aurea mediocritas”, a muzicii clasice a măștrilor germani, și exemplul ni-l oferă neegalata *Uvertură la Don Juan* de Mozart. ³⁾

La scurt timp după apariția acestor considerații asupra pateticului, atât de tributare lui *Schiller*, dar încadrate în matca herbartianismului, Maiorescu își ține (la 10 Martie 1861, în Berlin) conferința sa despre „*Vechea tragedie franceză și muzica lui Wagner*”. Un rezumat al acestei conferințe se publică în revista hegeliană *Der Gedanke* din 27 Aprilie 1861 (textul ni-l pune la îndemână, în limba germană și în traducere românească, d-l T. Vianu în lucrarea d-sale citată mai sus). Conferințarea ideile asupra pateticului expuse în „*Einiges Philosophische*”, de astă dată încercând să le transpună pe portativ hegelian, să le impace cu definiția hegeliană a frumosului ca „deplină întrepătrundere a ideii cu aparența sensibilă”. În ce măsură va putea să se mai mențină pe vechea poziție, vom vedea mai jos. Purtând în sine virtualitățile practicianului de mai târziu, Maiorescu nu se va fi arătat prea incomodat.

¹⁾ „Legitimirt” e termen schillerian și arătat ca atare de Maiorescu, prin punerea lui între ghilimele.

²⁾ Herbart în *Einleitung i. d. Philosophie* (pag. 161—162), în legătură cu întocmirea unei drame, folosea același exemplu; Maiorescu îl citează pe larg în Anexă (pag. 235—236).

³⁾ *Einiges Philosophische*, pag. 64—67.

de nuanțele sistemelor de filosofare. Cu atât mai bine dacă instrumentul său de lucru se făcea dintr'un aliaj ce găsea credit la mai multe tabere de gânditori. Felul său de a gândi avea să se supună la o nouă verificare și să-și dovedească o mai mare aplicabilitate.

În tragedie — spune conferențiarul Maiorescu — avem lupta principiilor (caracterului) cu inclinațiile, sentimentele opuse; avem deci momentul logic, ideal și sensibilitatea. Frumosul rezultă dintr'o întrepătrundere a lor: „Din punct de vedere dramatic caracterul devine frumos, atunci când principiile și inclinațiile se întrepătrund pe deplin și odată cu aceasta lupta dintre ele se aplanează”.¹⁾ Lupta însăși devine o condiție a frumosului dramatic. După exemplul lui Schiller, Maiorescu o numește *patetismul* tragediei²⁾.

Când momentul ideal, principiile, se valorifică în dauna elementului sensibil, opera e sublimă, dar nu frumoasă, ex. *Horace* al lui Corneille; în cazul contrar (preponderența sensibilului), avem fermecătorul.³⁾ La fel în muzică: *armonia* corespunde elementului logic, ideal; melodia, celui sensibil. Contopirea celor două momente realizează frumosul muzical (Beethoven); valorificarea unilaterală a melodiei produce fermecătorul sensual (muzica operelor italiene mai nouă) și dimpotrivă valorificarea unilaterală a armoniei conduce la sublim (operele lui Wagner).

Din obiecțiunile ce i se fac cu prilejul acestei conferințe, reținem numai pe aceea a lui Lanson, care-l învinuiește că n'ar fi dat „o potrivită întrebuintare definiției hegeliene a frumosului. Este cu neputință — obiectează acesta — a concepe ideea, care trebuie să apară în formă sensibilă, drept o cugetare abstractă, ci ca principiul intern și organic al obiectului devenit operă de artă... elementul logic n'are în artă niciun loc sau cel mult în tehnica externă și în consecințele ei”.⁴⁾ Cărei obiecțiuni Maiorescu îi răspunde: „Obiecțiunile împotriva concepției mele despre logic m'au surprins tocmai în această adunare”. Elementul logic al artei în tehnică se justifică numai din punctul de

¹⁾ Concepția aceasta, după care arta e un teren de aplanare, de împăcare a sensibilității cu rațiunea, e pe deantregul schilleriană și e punctul de vedere pe care Schiller îl opunea lui Kant care, în etică, pune a adevărată prăpastie între sensibilitate și rațiune.

²⁾ În traducerea d-lui T. Vianu, pag. 65.

³⁾ Însăși eliminarea aceasta, din câmpul esteticei, a *fermecătorului* (das Reizende) și *sublimului* (das Erhabene), e herbartiană. Pentru filosoful german ele sunt în funcție de afecte și păstrează numai relații subiective cu frumosul, care prin natura lui e obiectiv (*Einleitung*, pag. 133). Sublimul e fără formă (formlos) și legat de emoții: „Hiebei wird aber sogleich eingeräumt, dass mit der Auffassung des Erhabenen eine Gemüthsbewegung verbunden sei...” (idem, pag. 132).

⁴⁾ Apud Vianu, pag. 67—68.

vedere herbartian, dar nu în cercul părerilor hegeliene. „Pe de altă parte nu sunt conștient de a fi întrebuințat cuvântul „logic” într'un alt sens, decât în acela de unitatea esenței. Numai că reclamându-mă dela cuvintele lui *Goethe* :

Ce-ar fi aparența, căreia i-ar lipsi esența ?

Ce-ar fi esența, dacă n'ar apărea ?

am opus esenței aparența sensibilă, cu aplicație analogică la armonie și melodie“.)

Este evident, în acest pasagiu, că Maiorescu s'a îndepărtat de formalismul herbartian, evoluând pe linia idealismului (arta exprimă un conținut ideal) în estetică. Am ocolit, din textul citat, expresia „nüchterne Auffassung” prin care Maiorescu califica formalismul herbartian, care expresie e acum obiect de dispută între d-nii: *Tudor Vianu* și *M. Florian*, primul traducând-o prin „concepție seacă”, celălalt prin „concepție sobră”. Termenul german se traduce și într'un fel și într'altul, sensul putându-i-se scoate din context, iar în context pare mai îndreptățită traducerea d-lui Vianu. D-l M. Florian, care n'admite o îndepărtare a lui Maiorescu de temele herbartiene, vede în răspunsul conferențiarului „o abilitate” prin care se ocolește însăși esența problemei puse (ceea ce sună ca o acuzare, deși aceasta nu stă în intenția d-lui Florian . . . ba dimpotrivă !) Credem însă că Maiorescu naviga șovăitor spre ape hegeliene.

. . .

Cunoscutul său studiu: *Poezia română, O cercetare critică*, sub egida căruia în Martie 1867 *Convorbirile Literare* porneau la drum, construiește pe o temelie hegeliano-vischeriană: „frumosul cuprinde idei manifestate în formă sensibilă“¹⁾ fără însă a fi afectat și de implicațiile metafizice ale acestei concepții. Când mai târziu (la 1892, în articolul de polemică cu *Gherea*) își va înălța privirea spre asemenea orizonturi, el va descoperi — cu *Schopenhauer* — cerul ideilor platonice, ca acordându-se mai bine cu viziunea sa clasică despre artă.

Va deosebi la această dată (1867) cele două aspecte ale frumosului, unul ideal, altul material, fixând norme privitoare la fiecare din aceste aspecte. Cele două capitole ale studiului par însă a nu se ra-

¹⁾ *Idem*, pag. 70.

²⁾ T. Maiorescu, *Critice*, I; la Hegel: *Das sinnliche Scheinen der Idee*; la hegelianul Fr. Th. Vischer: *Das Schöne ist die Idee in der Form begrenzter Erscheinung*.

corda, căci în primul definește frumosul ca „idee învălită și încorporată în formă sensibilă”,¹⁾ iar în cel următor: „simțământ sau pasiune, manifestate în formă estetică”.²⁾ Ceea ce a trezit nedumerirea: ce e arta pentru Maiorescu: idee sau sentiment? Întrebarea și-o pune și d-
Tudor Vianu în *Arta și Frumosul*. E totuși greu de presupus ca Maiorescu, în cuprinsul aceluiași studiu, să se fi făcut vinovat de o asemenea... inadvertență. Dacă e totuși un neajuns aci, e acela de a nu fi destul de explicit. O încercare de racordare a celor două capitole s'ar putea face pe baza *psihologiei herbartiene*. O propunem în cele următoare. Cu câteva pagini mai sus arătam că în Psihologia maioreșciană (care e herbartiană) elementele originare ale vieții sufletești sunt reprezentările, iar celelalte fenomene, sentimentele, voința etc.... derivă din acelea, izvorăsc din mecanica, din raporturile lor. (Das Bewusstsein des Kampfes der Vorstellungen heisst Gefühl). Sentimentele derivă deci din idei. Cuprinsul (fondul, elementul ideal) al poeziei este un cuprins de idei care au virtutea de a declanșa sentimente (sunt și acestea un fel de „Zusatz” de care vorbea în „Einiges Philosophische”...). Vorbind de poezia lui Eminescu, criticul va spune mai târziu (la 1889) că ceea ce face pe poet e „ideea emoțională” înfățișată „în forma frumosului”.³⁾

În urmărirea filiațiunii maioreșciene, ne-am angajat până acum pe făgașul principal al problemei. Mai sunt și alte aspecte care, de asemenea, credem că trebuie semnalate.

Fiindcă în studiul din 1867, ca și în articolele următoare, conținutul poeziei îl constituie „un simțământ, o pasiune”, se poate vorbi despre o direcție psihologistă în estetica maioreșciană, și mai ales pentru faptul că normele privitoare la „condiția ideală” a poeziei sunt deduse din înseși caracteristicile emoției (o mai mare repejune a mișcării ideilor... „o dezvoltare grabnică și crescândă spre o culminare finală” etc.).⁴⁾ E drept că mai târziu, transpunându-se pe plan metafizic, va spune că arta revelează „Idei”, totuși pentru Maiorescu emoția ce o produce arta e ceva pozitiv, pe când pentru Schopenhauer (pe care îl urmează), ea e numai un moment de înseninare, e calmul sufletului care în contemplare se eliberează de pintenii tiranicei Voințe.

¹⁾ *Critice*, I, ed. 1926, pag. 15.

²⁾ *Idem*, pag. 68.

³⁾ *Critice*, III, pag. 141.

⁴⁾ *Critice*, I, pag. 39—40.

Deși în acest punct Maiorescu se îndepărtează *esențial* de Herbart, care de repetate ori spune că „Die Reihe der Erregungen muss abgesondert werden“, totuși nici pentru Herbart afectivitatea nu e lipsită de orice însemnătate: Ce-i drept, emoția nu e judecata estetică, și sentimentalitatea nu constituie frumosul. Dar contemplatorul nu poate fi numai critic. El e un om întreg și ca atare critica nu trebuie să-l desguste de cuvenita emoție. Mai mult, lirismul poeziei și muzicii și-ar pierde adevăratul miez, care constă în comunicarea simțirii, deși nici poezia, nici muzica nu sunt simplu lirism.¹⁾ Aceste emoții dau operei de artă interes, favoare, culoare și fac sufletul mai dispus pentru receptarea estetică. Cu cuvintele lui Herbart: „Aber nicht bloss Unterhaltendes, sondern auch Reizendes, Theilnahme, Weckendes, Imponirendes, — Lächerliches, wird dem Schönen beigemischt, um dem Werke Gunst und Interesse zu schaffen. So erlangt das Schöne gleichsam verschiedene Farben; es wird anmuthig, prächtig, tragisch, komisch... Die Formen der Kunstwerke werden hiedurch vervielfältigt; und die verschiedenen Denkungsarten und Stimmungen zur Aufnahme des Schönen empfänglich gemacht.“²⁾ Reiese din cele de mai sus rolul accesoriu ce-l are afectivitatea în artă; afectivitatea trece însă la Maiorescu pe primul plan, ceea ce nu mai constituie o simplă deosebire de „accent“ (cum spune d-l M. Florian).

Vorbind despre *eternitatea frumosului*,³⁾ Herbart o întemeiază pe întocmirea formală a artei, adică pe elementul ei propriu, pe cel obiectiv („im Gebiete des objectiven Schönen“). Ceea ce aparține afectivității, interesantului, e efemer „erkaltet sehr bald“, pierde cu timpul favoarea de care s'a bucurat la început. Maiorescu întemeiază universalitatea artei (în studiul din 1867) pe emoții, care de când lumea sunt aceleași și vor rămâne ca atare, care sunt elementul comun tuturor oamenilor și deci capabil de a-i uni totdeauna.⁴⁾ În această considerație avem un motiv în plus de a ne separa de teza d-lui M. Florian.

1) *Kurze Encyklopedie*, pag. 127: „Zwar das Gefühl ist nicht das ästhetische Urtheil, und das Rührende ist nicht das Schöne. Aber der Zuschauer soll auch nicht blosser Kritiker sein. Er ist ein ganzer, ungetheilter Mensch, dem die Kritik sein richtiges Gefühl nicht misgönnen und verleiden darf. Darüber würde das Lyrische der Poesie und Musik seinen wahren Kern verlieren, welcher eben in der Mittheilung der Empfindung besteht, obgleich weder Poesie noch Musik blosses Lyrik ist.“

2) *Einleitung in die Philosophie*, pag. 162.

3) *Kurze Encyklopedie*, pag. 120; *Einleitung in die Philosophie*, pag. 162.

4) Altădată universalitatea artei e întemeiată pe „formă“ (în *Literatura română și străinătatea*, în *Critice*, III); un al treilea fundament poate fi „Idea platonice“, a cărei viziune o mijlocește arta.

Mai poate fi amintit și faptul că fenomenul de *catharsis*, pe care arta îl produce asupra contemplatorului, are explicații deosebite la Herbart și Maiorescu. La primul, catharsis-ul se datorește tocmai esenței formale a artei, autonomiei sale față de afectivitate, căci „zwischen Depression und Excitation steht der ruhige Ernst“.¹⁾ La Maiorescu, catharsis-ul are o temelie afectivă: în emoțiunea poetului regăsim emoția tuturor, ea îi rezumă pe toți, ea „are mai ales darul de a deschide mișcării sufletești cea mai clară expresie, așa încât glasul lui (poetului), deșteptând răsunetul în inima lor, le dă totodată cuvântul ce singuri nu l-ar fi găsit. Această scăpare a suferinței mute prin farmecul exprimării este binefacerea, ce o revarsă poetul de geniu asupra oamenilor ce-l ascultă...”²⁾

Altă consecință a amestecului afectivității în artă este și aceasta: opera *înaltă peste comun*, ea întrerupe cursul obișnuit al mecanismului psihic: „Jedes Werk... erhebt uns über das Gemeine; es unterbricht den gewöhnlichen Lauf des psychischen Mechanismus... durch Erregung von Affecten“;³⁾ ea eliberează de încordarea vieții de toate zilele, ne desleagă de griji, ne descătușază de mulțimea nevoilor, ea ajută omului să revină la sine însuși; de aci avântul nedefinit al inimii spre ceva mai înalt, mai bun, ceea ce se deosebește însă de speranțele obișnuite, fiindcă acestea ne coboară din nou spre robia grijilor.⁴⁾

Despre o asemenea „*înălțare peste sfera de toate zilele*”⁵⁾ și *întrerupere* a mecanismului psihic propriu activității intelectuale⁶⁾ ce face ca arta să fie „un liman de adăpost” ne vorbește și Maiorescu; această virtute a artei se datorește faptului că sentimentele „au o naștere și o terminare pronunțată... și sânt dar obiecte prezentabile sub forma limitată a frumosului”.⁷⁾

1) *Einleitung in die Philosophie*, pag. 131.

2) *Critice*, III, pag. 141—142.

3) *Einleitung in die Philosophie*, pag. 130.

4) *Idem*, pag. 581: „die Ausfüllung des Gemüths durch das Schöne nothwendig mit einem unbestimmter Gefühl von Befreiung aus der Spannung des täglichen Lebens zusammenhängt. Schon die Erweichung des Gemüths, die *Freude der Trauer* bei Ossian, bei Homer, in der Tragödie, löset die Sorgen, entfesselt die Banden des Bedürfnisses, verhilft dem Menschen, dass er zu sich selbst komme; daher nun auch der Aufschwung des Gemüths zu Ahnungen des Höheren, des durchgehends Besseren, was von bestimmten Hoffnungen sehr verschieden ist, weil diese immer auch bestimmte Sorgen zurückführen, die Menschen wieder einkerkern würden.“

5) *Critice*, I, pag. 59.

6) *Idem*, pag. 37—38.

7) *Idem*, pag. 38.

Arta este *eliberare*,¹⁾ contemplarea e *uitare*;²⁾ ea eliberează de interesele „din cauza cărora oamenii, datorită voinței lor, sunt dez-binați”; ea apropie deci pe oameni, „aceasta e binefacerea pe care arta o dovedește, fie ea poezie, muzică, plastică etc.”... De aceea receptivitatea (*Empfänglichkeit*) cere anumite condiții: contemplatorul să fie capabil de a se elibera de griji, pasiuni (*Liebhaberei*)... Aceasta nu o pot egoiștii...³⁾

Recunoaștem în aliniatul de mai sus idei maioreștiene care circulă prin atâtea din articolele sale. A se vedea, în deosebi, în *Critice III: Comediile d-lui Caragiale*. Nu pierdem din vedere că aceste idei s'au adâncit din contactul cu gândirea schopenhaueriană.

În privința „înălțării ideale”, suntem mai lămurii în privința lui Maiorescu. Arta inobilează, — spune el adeseori — ne transpune „într'o sferă mai distinsă”, ea „introduce o suflare de idealism în existența de toate zilele”.⁴⁾ Aceasta pe de o parte fiindcă arta revelează idei platonice, dar pe de altă și pe calea afectivității sub imboldul căreia poetul plăsmuiește o lume închipuită, superioară celei existente și în care domnește armonia de care e însetat sufletul poetului rănit de imperfecțiunea celei reale.

Și acum o ultimă apropiere. În lucrarea noastră „Ideile estetice ale lui Titu Maiorescu” deosebeam unele infiltrații romantice în estetica maioreșciană și — sub influența d-lui T. Vianu — numeam aci „caracterul sugestiv” al poeziei, caracter de care ne vorbește studiul lui Maiorescu din 1867. Cred că trebuie atenuată impresia de atunci. Acel caracter de „sugestibilitate”, așa cum îl înfățișează autorul acestui studiu, ar putea să derive, ca dintr'un izvor mai vechiu, tot din Herbart și, de fapt, să se reducă la factorul *apercepției* (cum spune Herbart), sau la acela al *asociației*, și aci e vorba de un fenomen intelectual, căci Maiorescu vorbește de o asociație de idei. Filosoful german recomandă poezilor lirici densitatea gândirii, adică poezia să fie scurtă, dar să

¹⁾ Herbart: *Einleitung in die Philosophie*, pag. 581.

²⁾ *Idem*, pag. 580: „alles Schöne existirt im Zuschauer. Es ist das Object, worin der Zuschauer sich vertift, folglich sich vergisst”.

³⁾ *Kurze Encyklopedie*, pag. 110: „das ästhetische Urtheil ist ein willenloses;... Es ist also frei von den Eigenheiten der Neigung und von der Spaltung der Interessen, wodurch die Menschen in ihrem Wollen getrennt sind;... Solche Werke stiften eine Gemeinschaft, wodurch die Einzelnen auf den höhern Standpunct einer allgemeinen Vernunft erhoben werden; das ist die Wohlthat, welche die Kunst ihnen erweist, ohne Unterschied zwischen Poesie, Musik, Plastik und so ferner. Hieraus ergiebt sich die allgemeine Bedingung der Empfänglichkeit. Der Zuschauer oder Zuhörer muss fähig sein abzulassen von seinem Wollen, fahren zu lassen Arbeit, Sorge und Liebhaberei; denn er soll sich hingeben. Das können die Egoisten nicht...”

⁴⁾ *Critice*, I, pag. 53, 54, 59.

spună mult; aci mai intervine, din partea contemplatorului, și procesul *apercepției* prin care, după dispozițiile proprii ale acestuia, cuprinsul poeziei iese mult îmbogățit. Iată textele: despre operele de artă „sie rechnen vielmehr oft selbst darauf, der Zuschauer werde vieles hinein-zudenken, vieles hineinlegen; hiemit überlassen sie manches seiner *Apperception*, welche gar mannigfaltig nach Individualitäten und Stimmungen auszufallen plegt;¹⁾ in altă parte: „In der *lyrischen Poesie* tritt die Sprache am meisten hervor; sie wirkt auf den Gedanken, den sie in der Ode eng zusammenpresst, so dass er in ihr nicht Raum zu haben scheint, sondern keck angedeutet, sprungweise fortschreiten, den Hörer ins Nachsinnen versetzt, und ihn diesem überlässt. Daher kann eine Ode nicht lang sein; sie wurde sonst betäuben“.²⁾

În *Poezia română* (1867) Maiorescu ține un limbaj asemănător „poezia să-ți fie scurtă”, dar „abundantă în idei”. Cum se împacă însă această abundență de idei cu scurtimea? „Dacă analizăm efectul ce ni-l produc, constatăm în noi o mulțime de *idei de ale noastre proprii, deșteptate cu prilejul cetirii și alătura de cuvintele poetului*. Nu numai ceea ce spune poezia, ne ocupă conștiința, ci ea se află... în atâtea raporturi cu alte cercuri de gândiri ale noastre, încât și aceste sânt reproduse în conștiință și însoțesc și ilustrează oarecum percepțiunea poetică“;³⁾ exemplificând cu o poezie de Goethe, spune mai departe: „poetul înțelept a dat numai un îndemn gândirii și a lăsat liber șirul reprezentărilor să se desvolte în conștiința cetitorului după propria sa individualitate“.⁴⁾

Cu puțin mai sus, în legătură cu *densitatea gândirii* pe care criticul o cere poetilor lirici, indicam ca „un izvor mai vechiu” pe Herbart; o influență mai nouă, care va întări pe cea veche, îi va veni lui Maiorescu dela Fr. Th. Vischer.⁵⁾ Textul lui Maiorescu stă mai aproape de cel vischerian. Dar despre aceasta, cu alt prilej.

Incheiem cu convingerea că în estetică Maiorescu pornește pe drumuri herbartiene, de care însă treptat se îndepărtează. Soluția herbartiană i s'a părut unilaterală și n'a putut prea mult să încâtușeze firea sa înclinată către perspective de mai cuprinzătoare armonie. Ii va rămâne din timpuria sa formație herbartiană acel gust pentru ideile limpezi, atât de prezent chiar și într'un domeniu cum e acela al poeziei.

Mai 1944

LICU POP

¹⁾ *Einleitung in die Philosophie*, pag. 135.

²⁾ *Idem*, pag. 584—585.

³⁾ *Critice*, I, pag. 47.

⁴⁾ *Idem*, pag. 49.

⁵⁾ *Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen*, Dritter Teil, Zweiter Abschnitt, Fünftes Heft.

LUPTĂTORUL MARAMUREȘAN

Dr. VASILE FILIPCIUC

Intre luptătorii pe cari i-a avut în trecut Maramureșul, un loc de frunte ocupă dr. Vasile Filipciuc (1885—1932), fost avocat, om politic și publicist. Numeroasele articole publicate în presa românească, din prilejul morții sale, au stăruit prea puțin asupra uriașei activități pe care a desfășurat-o în interesul binelui public, mărginindu-se mai mult la o caracterizare generală a personalității lui, din care se desprinde totuși o figură prominentă de luptător și de mare Român, vrednic de a fi cunoscut mai deaproape.

După afirmațiile făcute de articolele menționate mai sus, Vasile Filipciuc „a fost inzestrat dela natură cu o inteligență vie și pătrunzătoare, și cu o memorie extraordinară; el a acumulat în cursul anilor de studii cunoștințe vaste în toate domeniile preocupărilor intelectuale; nenumăratele sale studii și articole, risipite din nefericire în diferite publicații, sunt profund gândite și pline de miez; luptător idealist încă de pe băncile școlii, a avut o înrăurire binefăcătoare asupra generațiilor maramureșene, cari s'au format în timpul activității sale; el a fost reprezentantul credincios al tradițiilor voievodale, pe care le-a apărat cu dârzenia unui tribun roman; a fost cel mai mare orator, conferențiar și publicist al Maramureșului; după demnități și distincții n'a umblat, și cu toată înălțimea științei la care s'a ridicat, a rămas toată viața legat de sat și de țărani, ale căror interese au găsit în el pe cel mai desăvârșit cunoscător, tălmăcitor și apărător; caracter cinstit și intransigent, a fost dușmanul neîmpăcat al trădătorilor de neam, al renegaților și al afaceriștilor veroși, biciuindu-le păcatele neîncetat și fără menajamente; și-a păstrat totuși nealterată firea optimistă și veselă, gata oricând să spună o glumă nimerită, prin care și-a câștigat o mulțime de prieteni și simpatii în toată țara; în urma lui rămâne o

dără de lumină, care se va impune tot mai mult atenției viitoarelor generații”.

Personalitatea lui Vasile Filipciuc s'a format sub înrăurirea numeroaselor tradiții istorice, legate de numele antecesorilor săi, și de comuna fruntașă Petrova, unde s'a născut la 10 Martie 1885. Această comună, situată la confluența văii Frumușăua cu Vișeuul, a fost timp de mai multe veacuri centrul administrativ al unui vast domeniu nobiliar, de origine voevodală. Aici au rezidat neîntrerupt proprietarii întregului domeniu, cari au fost cu toții străbunii lui Filipciuc.

Acest domeniu, care se întinde de-a-lungul văii Vișeuului, dela revărsarea lui în Tisa și până lângă Vișeuul de Jos, iar la Nord până la granițele Galiției, era proprietatea lui Iuga, fratele lui Bogdan decălecătorul Moldovei. În anii 1353 și 1360 domeniul Petrovei se afla în proprietatea voevodului Ion de Rozavlea, fiul lui Iuga;¹⁾ dela care îl moșteni fiică-sa Rosalina, măritată cu Ioan de Dolha,²⁾ fiul voevodului Stanislau al Ungului,³⁾ nobil donatar din anul 1326⁴⁾ și proprietarul unor vaste domenii din Maramureș, Bereg și Ung.⁵⁾

Fiii lui Ioan de Dolha și ai Rosalinei de Rozavlea au ocupat funcțiuni înalte și anume: Gheorghe era curtean regal și castelan de Hust,⁶⁾ iar Stanislau vicecomite al Maramureșului.⁷⁾ Acest Stanislau era întemeietorul ilustrei familii Dolhay de Dolha, care a dat Maramureșului trei vicecomiți și un comite.⁸⁾ Bogdan, cel mai mic fiu al lui Ion de Dolha, era căsătorit cu o nepoată de a voevodului Dragoș din Bedeu, cu care primi ca zestre o parte însemnată din domeniul Dragoșizilor pe care au stăpânit-o multă vreme și urmașii lui Bogdan.⁹⁾ În 1437 Bogdan de Dolha renunță la competențele sale din domeniul Dolhei în schimbul competențelor fraților săi din moștenirea bunicului lor voevodul Ioan din Rozavlea, și ca urmare el se stabili definitiv în Petrova.¹⁰⁾ Unicul său fiu și moștenitor, Mihail-Bogdan, a adoptat numele familiar Petrovay de Dolha și Petrova, devenind astfel străbunul acestei familii, căreia i-a mai adaus titlul și privilegiile liber baron

¹⁾ Mihalyi Ioan, *Diplome maramureșene*, Sighet, 1900, p. 30 și 45.

²⁾ *ibidem*, p. 166, 168, 175.

³⁾ *ibidem*, p. 64.

⁴⁾ *Probuatio Nobilium*, A. 1752, p. 2.

⁵⁾ Mihalyi, p. 77, 94 etc.

⁶⁾ *ibidem*, p. 127, 189, 225.

⁷⁾ *ibidem*, p. 205, 206.

⁸⁾ Petrovay Gy. *A Dolhay család eredete, leszármazása és története*, (1366—1708), *Turul*, XI, 1893, p. 71 ș. u.

⁹⁾ Mihalyi, o. c., p. 375 și 13.

¹⁰⁾ *ibidem*, p. 271.

tului, „jure perpetue et hereditarie possidenda“, primate dela regele Matei Corvinul pentru meritele excepționale câștigate în luptele dela Baia Moldovei.¹⁾

Printre personalitățile mai însemnate pe care le-a dat Maramureșului familia Petrovay-Petrovanu menționăm pe vicecomiții Ioan (1508 și 1519), Paul (1544), Petru (1548—1558) și alt Ioan (1608—1639); pe pretorul Nicolae (1685), care în tinerețe a colecționat poezii populare românești,²⁾ pe Ștefan-Serafim (1711—1720), cel din urmă episcop ortodox canonic al Maramureșului;³⁾ care a luptat pentru unirea religioasă a Românilor din Maramureș cu Biserica Romei; pe Gavrilă supranumit Cavalerul Crăiesii, fost ofițer de gardă la curtea imperială din Viena în anii 1767—1776,⁴⁾ și pe colonelul Petrovanu, descendentul unei ramure emigrate în Moldova, unul din eroii din războiul independenței din 1877.⁵⁾ Un mare număr de membrii ai familiei au ocupat funcțiuni de pretori, judecători, protopopi și preoți, în districtul superior al Maramureșului, unde până în 1848 n'a putut să se așeze niciun funcționar străin. Familia a mai ctitorit în sec. XVII și două mănăstiri românești, pe cele din Roma de Jos și Bistra Petrovei, azi dispărute.⁶⁾

Țăranii descendenți ai voevozilor Stanislau de Ung și Ioan de Maramureș, în număr de mai multe mii, trăesc și azi pe moșiile străvechi ale familiei, în satele Petrova, Leordina, Rozavlea, Dragomirești și Bârsana. În decursul vremurilor diferiți membrii ai familiei au adoptat diferite porecle sau nume secundare, din nevoia de a se putea deosebi de rudele lor cu același nume de botez. Numele acestea secundare, luate după numele de botez ale străbunilor, au fost adoptate și de urmașii inițiatorilor acelora, întrebuintându-le numai în contactul particular. Incepând cu a doua jumătate a sec. XVIII poreclele figurează și în documente oficiale, precedate totdeauna de numele genuin Petrovay,⁷⁾ iar în a doua jumătate a sec. XIX ele au devenit nume familiare independente. Ca urmare, azi familia Petrovenilor se împarte

1) *ibidem*, p. 498.

2) Publicate de prof. Alexici, în *Rev. de Ist. și Filologie*, București 1913, p. 279—283.

3) N. Iorga, *Ist. Bis. Ort. Rom. I.*, București, 1900, Bunea A., *Vechile Episcopii Rom.*, Blaj, 1902 și *Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904, ș. a.

4) și 5) Mihalyi, o. ș., p. 227, la note.

6) Ștefan Meteș, *Istoria mănăstirilor românești din Trans. și Ungaria*, Sibiu, 1936.

7) *Clasificatio Personalistarum Anni 1763*, p. 193 și *Matricolele Parohiei din Petrova* pe anii 1828—1867.

În următoarele ramuri: Bilașcu, Filipciuc, Găborean, Ienciu, Ileaș, Ivanic, Mihalca, Nicorici, Pălcuș, Petrovay și Văsieș.¹⁾ Intemeietorii acestor ramuri familiare au fost frații Bilașcu și Filipașcu, fiii unui Filip; Gavrilă, Ion, Ilie, Ivănuș, Mihai, Nicoară și Vășuc, pomeniți în diferite documente din sec. XVII.²⁾

Din străvechea moșie familiară, părinții lui Vasile Filipciuc mă stăpâneau încă peste 2000 jug., păduri, pășunat, fânețe, arător, intravilane și o moară. Tatăl său Gavrilă (1862—1921), o figură masivă și impunătoare, cunoscut în tot ținutul sub numele de „boierul din Petrova”, absolvise Gimnaziul Piaristilor din Sighet, fiind coleg de clasă cu consăteanul său George Bilașcu (1862—1926), savantul stomatolog de mai târziu. A purtat toată viața costumul tradițional al țăranilor din Maramureș. A fost mai mulți ani primarul comunei și casierul composesoratului nobil, iar în 1912 a înființat Banca Petrovana, pe care a condus-o ca președinte al consiliului de administrație. Mamă-sa, Ioana Pârja, din Giulești (1867—1930), descendenta cneazului Giula,³⁾ era o gospodină harnică, știutoare de carte, o mamă foarte duioasă și de o bunătate proverbială.

O însemnată înrâurire asupra copilăriei lui Vasile Filipciuc va fi avut de sigur și tovărășia bunicului Gavrilă (1824—1899), un om înalt ca bradul și un fermecător povestitor din vremurile de altă dată. El era unul din ctitorii noiei biserici de piatră din Petrova, a casei parohiale și a școlii confesionale române. Fusesse câțiva ani, ca tânăr, judele nobililor din Petrova, iar în revoluția din 1848 a fost purtătorul steagului nobilimei române de pe valea Vișeuului, rămasă credincioasă Împăratului, care a luptat alături de colonelul Urban din Năsăud împotriva honvezilor lui Kossuth. Steagul a fost ros de molii în camera de alimente, unde era păstrat cu grijă de frica Ungurilor, dar ruda steagului a avut cinstea să fie împodobită în 1918 cu cel dintâi steag tricolor al Petrovei. După ștergerea privilegiilor nobiliare, el a fost cel dintâiu care și-a emancipat iobagii ruteni de pe moșiile sale din Bistra, Frumușaua, Ruscova, Repedea și Poenile de sub munte, cedându-le casele și parcelele de pământ convenite conform legii din străvechea moșie familiară. Foștilor iobagi ruteni din Frumușaua le-a mai dăruit un intravilan mare, precum și întregul material pentru biserica lor, al cărei ctitor este. O altă parcelă de pământ a dăruit-o Evreilor din Frumușaua, cari și-au zidit acolo o sinagogă. Bunica Iuliana Godja din

¹⁾ Mihalyi, o. c., p. 227, la note.

²⁾ *Petrovay Gy., A dolhay és petrovai Petrovay-ak története, 1450-től napjainkig; Turul, XV, 1897, p. 174 ș. u.*

³⁾ Mihalyi, o. c., p. 26, 28, 33, 35, 37, 40, 265, 461.

Oncești (1826—1922), descendenta cneazului Vănciuc,¹⁾ era o femeie mărunță, dar destul de energică să-și apere ca o leoaică nepoții împotriva asprimei fiului ei. Ea supraveghea pe nepoți să rostească cu evlavie rugăciunile de dimineață și de seară, iar în cursul verilor îi purta cu carul pe la mănăstirile Giulești, Moiseiu, Bicsad și Sf. Ioan din Suceava.

Fiind destinat unei cariere intelectuale, Vasile Filipciuc a fost trimis, în 1892, să învețe limba ungurească la școala primară din Ocna-Șugatag, de sub conducerea învățătorului Carol Steiner, ale cărui metode pedagogice le-au experimentat aproape toți fiii „boierului Gavrilă din Petrova”. Singurele amintiri plăcute din timpul celor patru ani petrecuți în acest mediu străin, au fost vizitele săptămânale făcute bunicii Ioana Pârja n. Pop (1843—1913) și verilor săi din Giulești, copiii unchiului Ilie Pârja și ai mătușei Irina Filipciuc. În 1896 a fost înscris la Gimnaziul piarist din Sighet și adăpostit în „Convictul Asociațiunii”, având ca purtător de grijă pe unchiul său Vasile Filipciuc (1856—1915), un burlac inimos și simpatic, funcționar la judecătoria din capitala Maramureșului. Ca elev de cl. II-a a fost premiat cu o carte de cătră Mitropolitul Dr. Victor Mihalyi din Blaj.

În lungile vacanțe de vară practica cu plăcere toate indeletnicirile gospodăriei țărănești, dar mai ales oieritul, petrecând o bună parte din vacanțe în aerul cu miros de brad din Carpați, de unde făcea excursii în Bucovina. Căuta cu o deosebită bucurie tovărășia lui Badea George Bilașcu, a cărui vieță puritană și plină de avânt idealist, i-a servit de îndreptar sigur în urmărirea idealurilor sale tinerești. În acest timp cunoscuse pe istoriograful Petrovay György, descendentul unei ramure înstrăinate a familiei de Petrova, stabilită în sec. XVII în județul Ung, unde a dat neamului cutropitor câțiva vicecomiți, diferiți funcționari înalți și ofițeri superiori.²⁾ Acesta venea adesea la Petrova, ca să adune materialul trebuincios pentru întocmirea genealogiei familiei de Petrova, publicată în 1897. Lucrarea aceasta plină de amintiri scumpe despre strămoșii lui și presupusa înrudire a aceloră cu familiile vevodale din Muntenia, au impresionat profund imaginația vie a tânărului elev, inspirându-i dorința de a cunoaște trecutul întregului popor român. Dorința aceasta i-a îndeplinit-o George Bilașcu, la Crăciunul din 1899, când i-a dăruit un manual de istorie a Românilor de Xenopol.

Incepând cu toamna anului 1900 a urmat cursul superior la Liceul „Samuil Vulcan” din Beiuș, unde activând cu însuflețire în

¹⁾ *Ibidem*, p. 41 și 156 nota.

²⁾ Petrovay Gy., o. c.

cadrele societății de lectură „Mihail Pavel”, și-a completat cunoștințele din domeniul literaturii și al istoriei române. După cum rezultă din scrisorile lăsate de el, la 25 Dec. 1900, împreună cu colegii lui de clasă: Vasile Berinde, Aurel Bran, Victor Ciplea, Romul Mioș, Constantin Dragoș, Aureliu Balint, Iuliu Papp, Corneliu Popovici și Patriciu Mureșan, înființează o societate secretă, obligându-se cu toții, pe cuvântul de onoare de fii ai lui Traian, că vor respecta statutele votate de ei; își vor cultiva limba prin citirea de cărți românești; cărți ungurești nu vor citi decât pe cele impuse de studiul limbii maghiare, precum și alte cărți dacă sunt traduceri din alte limbi; vor vorbi numai românește, afară de cazul când răspund la școală; vor scrie corespondența și însemnările școlare în limba română; vor evita cuvintele și expresiile indecente și incompatibile cu demnitatea de fil ai lui Traian; vor întreține între ei relații de solidaritate camaraderască și vor propaga principiile societății; vor supraveghea activitatea colegilor și-i vor îndruma la ordine pe cei care vorbesc sau citesc ungurește. Pentru abaterile dela statute se prevăd ca pedepse: avertismentul, un pumn în spate, amenda de 10 fileri și eliminarea din societate; din amenzi se vor cumpăra cărți românești, care vor fi citite de toți membrii societății, apoi vor fi dăruite societății de lectură „Mihail Pavel”. Probabil, în cadrul acestei societăți a întocmit elevul Sever Dan din cl. VII-a, viitorul ministru în România-Mare, „Vocabularul de cuvinte arhaice”, aflate printre scrisorile lui V. Filipciuc.

În anul școlar 1902/3, elevul V. Filipciuc din cl. VII-a inițiază o corespondență lungă cu elevul C. Roibănescu dela Liceul Traian din Turnu-Severin, care pare să fie distinsul profesor dela Școala Normală Superioară din București. Dela el au mai rămas patru scrisori de câte 16 pagini, în care dă informații interesante despre viața lor de elevi din țara liberă și expune pe larg, am putea zice academic, diferite probleme, puse în discuție de cătră colegul său din Beiuș; căruia îi zice: „Iubite frate”, „Iubite prietene”; și-l tutuiește confidențial, par’că s’ar fi cunoscut de un car de ani. Granița așezată de vitregia vremurilor pe mijloc de țară românească, nu putea să împiedece pe tânărul maramureșan dela poalele Carpaților Nordici, ca să se înțeleagă și înfrățească cu tânărul oltean de pe malul stâng al Dunării de jos.

În scrisoarea din 8 Iunie 1903, Roibănescu tratează „Istoricul chestiei rurale” și „Improprietățile țaranilor”; după ce mai întâi dă prietenului său câteva informații, din care reproducem următorul pasaj: „Se vede, că pricepeți mulți dintre voi, cei ce trăiți peste Carpați, lipsa de energie și de nepăsare de care e cuprinsă o parte din tinerimea Regatului România. Da, afirm și eu, că sunt mulți, care nu socotesc

de ceva nobil, ca să se îngrijească de un viitor mai fericit pentru un cerc mai mare, decât al interesului personal. Aceștia din nenorocire, pe lângă că nu caută decât să ducă o viață târtoare și mănjitoare pentru ei, — cum se întâmplă cu toți acei care n'au decât niște idealuri mici, care se reînnoiesc în fiecare zi, odată cu gusturile și poftele lumesti, — mai stau de-a-curmezișul celor ce nu gândesc la fel cu ei. Dar sunt și de cei contrari acestora în vederi și simțăminte, mai strănși la egoism, mai largi la idealuri și mai curați la inimă și suflet. Eu am onoarea să mă consider printre aceștia”.

În scrisoarea din 17 Iunie 1903, tratează „Secularizarea averilor mănăstirilor închinată”, după lucrarea lui Xenopol: „Domnia lui Cuza-Vodă”. La sfârșit dă informații despre colegul său Ionescu Gheorghe, „cel mai bun din prietenii mei, e cel mai bun elev la învățătură din tot liceul, e premiantul de onoare al liceului. El e din Șişești de Jos, plasa Ocolul, județul Mehedinți; e bursier în internat, tatăl său e preot”.¹⁾ Tot aici găsim următorul comentariu interesant, cu privire la cele comunicate de V. Filipciuc: „Am înțeles din ultimele tale două scrisori starea economică a Românilor maramureșeni. Multe îndură țărănul și aici, dar tot cred, din câte spui, că mai bine stă ca cel din regat, în raport cu situația lui în statul din care face parte. Ai noștri sunt într'un stat liber și ar trebui să fie altcumva, cu toate că au fost împiedecați de multe în luminarea lor, prin care să iasă din mizeria în care zac. Țărănul maramureșan în privința posesoriatului are să se îngrijească, și după cum spui, el e singurul izvor de trai pentru cei lipsiți de orice, afară de brațe; și că el s'ar pierde în mulțimea mare a străinilor, dacă s'ar desființa posesoriatul. Da e necesară o luminare, o organizare a populației, pentru a o împiedeca dela emigrare, în sensul de a o face să se alipească de puținul său pământ, prin aplicarea întregii științe în lucrarea lui. Căci nu trebuie să căutăm pământ mult, când avem puțin. Dar acest puțin, scoțând din el tot ceea ce poate da un pământ, fie prin cultivare, fie prin creștere de vite, face fericită o populație. Pentru asta trebuiesc oameni luminați, conștienți de adevărata fericire a unui popor, care să lucreze în mijlocul lui pământul”.

Scrisoarea a treia, lipsită de dată, începe astfel: „Imi scrii, că sunteți agitați în privința ortografiei și limbii. Cereți să avem o limbă înțeleasă de toată Românimea; să avem o ortografie simplă, care să ne dea voie, să ne exprimăm gândurile cu multă libertate, să nu ne

¹⁾ Profesorul universitar și fost ministru al agriculturii, Gheorghe Ionescu Șişești dela care păstrăm o fotografie cu următoarea dedicație: „16 Octobre 1885—16 Octobre 1904. Celui cu care m'a împrietenit unele din cele mai frumoase zile din viața-mi, lui Vasiliu Filipciuc. G. C. Ionescu.

facă să sacrificăm din idei, ținând seama de ea; căci trebuie să mărturisim întârzierea, ce o provoacă, în exprimarea ideilor noastre în scris, ortografia actuală. Fonetismul, pe care-l susțineți o parte din voi, e susținut și dorit de noi, de cea mai mare parte din scriitori și profesori". Urmează o tratare a evoluției ortografiei, în legătură cu „Școala ardelenască” și „Curentul etimologic”; apoi îi comunică vestea îmbucurătoare, că la congresul ținut la Iași, în luna Mai, de către profesorii școlilor secundare, „din 60 de membri, 58 au fost pentru fonetism și numai doi au fost pentru ortografia academică. Așa că putem felicita de pe acuma generațiile din urma noastră, că vor scăpa de tortura de a vedea toată flexiunea unui cuvânt și apoi să-l scrie pe hârtie”. La sfârșit, dă informații despre revista „Școala secundară”, care apare lunar, din inițiativa și sub direcția d-lui prof. Ștefan Nanu.

Scrisoarea din 27 Aprilie 1904 tratează despre neglijarea educației fizice în școala secundară, care duce fatal la imobilitate, care intră în intimitatea organismului, îl lăncezește, îl face să se miște cu silă și cu greutate”. În continuare, arată primejdia bolilor sexuale, care amenință tineretul din cauza tăcerii criminale a profesorilor și părinților. „Din cauza aceasta, fiecare generație, parcă ar fi ursită, să încerce ea însăși grozăvia boalelor sexuale, ca și cum ar fi ceva, care s'ar întâmpla pentru prima oară, ca și cum n'ar fi un flagel, care a bătuit pe rând toate generațiile precedente”. „Deși n'o să reformăm noi lumea, dar dacă este un rău, de ce să nu-l semnalăm; iar dacă este deja destul de cunoscut de multă lume, iarăși nu înseamnă că trebuie să ne plecăm cu toții capul, pe motivul numai, că dacă suferă majoritatea, să suferim și noi!” La sfârșit comunică, că a primit „Libertatea”, dar „cu regret, căci nu pot să iau parte la marea serbare dela 2 Iulie, fiindcă lipsesc mijloacele materiale pentru o excursie până 'n Bucovina”. Dacă s'ar fi păstrat întreaga corespondență dintre elevii Roibănescu și Filipciuc, am avea o icoană mult mai largă despre preocupările înalte și nobile ale tineretului român din școlile secundare, dela începutul acestui veac.

În Iunie 1904, Vasile Filipciuc și-a dat cu succes strălucit examenul de maturitate (baccalaureat), la liceul din Beiuș; iar ca răsplată, i s'a împlinit dorința de a participa la serbările jubulare dela Putna, închinată memoriei marelui voevod Ștefan cel Mare. În toamna anului 1904 își începe studiile juridice la universitatea din Budapesta. Aici face cunoștință și leagă prietenii cu tineri români din toate ținuturile de sub stăpânirea maghiară. Sub îndrumările înțelepte ale lui Badea George Bilașcu, pe care îl însoțește adesea în obișnuitele sale excursii, ajunge să cunoască problemele mari, sociale și politice, ale poporului.

român de dincoace de Carpați, precum și pe exponenții autorizați ai Românilor. Activează intens în cadrul societății „Petru Maior” și face parte din comitetul de conducere al acesteia. În 1906 participă la marea expoziție din București, unde dă frâu liber manifestării sentimentelor intime, împiedecată mereu de jandarmii cu pene de cocoși. Nu știm dacă pentru o culpă de care s'a făcut vinovat cu ocazia aceasta, sau pentru participare la alte mișcări interzise de regulamentul universitar, a fost silit în toamna anului 1906 să-și continue studiile la universitatea din Viena; unde a legat prietenii cu tineri din Bucovina și România. Totuși, examenele, inclusiv doctoratul în științele juridice, le-a trecut la universitatea din Budapesta, cu toată reaua voință a unora dintre profesori. Când s'a prezentat la examenul de drept roman, profesorul Vécesey, neputându-i descifra numele scris în index cu ortografie românească, l-a sfătuit părintește să-și schimbe numele cu altul mai acceptabil. Indignat de această propunere jignitoare, V. Filipciuc a replicat imediat, că refuză să-și schimbe numele, din trei motive: „Întâi, pentru că sunt Român; al doilea, pentru că sunt nobil; al treilea, pentru că sunt nobil mai vechiu decât domnul profesor!”¹⁾

Practica advocațională a făcut-o la diferiți advocați din Budapesta, afară de mici intervale petrecute în cancelariile advocaților Dr. Aurel Sabo din Vișeu de Sus, Dr. Aurel Nyilvan și Dr. Simion Buteanu din Șomcuta-Mare. A fost preocupat însă mai mult de activitatea ziaristică, pe care o începuse pe băncile școlii și căreia i-a rămas credincios până la ultima suflare, lăsând în urma lui un teanc de articole încă nepublicate. Articolele le semna de preferință cu numele anonim „Fița”, împrumutat dela un străbun al mamei sale, pretor al Maramureșului în sec. XV.²⁾

Pentru apărarea intereselor românești din Maramureș, a deschis o rubrică în „Foaia Poporului Român” din Arad, organul oficios al Partidului Național Român. La 21 Octomvrie 1911, avocatul Dr. Ioan Suciș, directorul foii și al Biroului Central al Part. N. Român, cu sediul în Arad, îi propune să ocupe postul de ajutor al său, post salariat cu 180 cor. lunar și diurne. „Înainte de toate — scrie viitorul ministru al Consiliului Dirigent — primește, Te rugăm, sincerile noastre mulțumiri, pentru sprijinul prețios ce-l dai Foii Poporului Român, care acum un avânt, ce trece peste toate așteptările, ne apropiem deja de a 5-a mie de abonați”. „Încât D-ta n'ici cum n'ai putea, ori n'ai voi, să ocupi acest post, Te rog, ca pe unul, care îți poți forma părerea, că

¹⁾ Informație dela d-l prof. univ. Petre Poruțiu.

²⁾ Mihalyi, o. c., p. 461.

ce post de încredere desăvârșită este acesta, să ai bunătatea a mă informa, oare află-se în Budapesta cineva altul, care să fie apt a-l în-deplini". V. Filipciuc n'a acceptat postul oferit, dar a colaborat și mai departe la „Foaia Poporului Român”.

În 1913 scrie prietenului său Aurel Drăgan din Șomcuta-Mare o scrisoare lungă, în care-i dă informații și amănunte despre frământările politice ale magnaților maghiari, amăgiți de felul cum s'a lichidat chestiunea balcanică. Scrisoarea, în care autorul face o însuflețită apologie a intereselor României, se termină astfel: „Două posibilități sunt: Oligarhiile unguri trebuie înfrânți, ori prin Împăratul, ori prin tine. Viitorul ne va arăta posibilitatea mai favorabilă nouă. Atâta știm, că viitorul avem și că trenul neamului românesc a sosit. Că trenul nostru va merge paralel cu al Sârbilor, ori al Italianilor, ori cu al Rușilor va decide soarta”.

Pentru apărarea țărănilor maramureșeni împotriva jăcănelilor practicate sistematic de către satrapii tiszaști, a luat contact cu scriitorii unguri mai luminați, împrietenindu-se cu cunoscutul publicist Aradi Victor. Într'o scrisoare din 24 Iunie 1914, scriitorul Aradi îi mulțumește pentru multele și interesante informații despre satrapia primpretorului Papp Simon din Vișeu. „Simon e în lucrare. Treaba nu poate să meargă atât de repede, cum ți-o imaginezi D-ta, dar de data aceasta excelența sa nu va scăpa. Îi public biografia în ziarul ceh „Lidove Novini”, care, după terminarea ciclului de articole, va apare la Viena în format de carte, în limba germană. Va apărea însă și în ungurește, după cum rezultă din articolul alăturat, căruia îi vor urma altele.”¹⁾

În momentul izbucnirii războiului mondial, Vasile Filipciuc era mobilizat ca sublocotenent de rezervă la Reg. 61 din Timișoara, de unde a fost trimis cu unitatea lui pe frontul rusesc. În lupta de la Lemberg, Sept. 1914, a fost atins de mai multe gloanțe de mitralieră, două din ele perforându-i umărul stâng. Trimis pentru vindecare la Timișoara, a poposit câteva zile la părinții lui din Petrova, de unde trebui să fugă cu ultimul tren, din cauza invaziei în Maramureș. Două vagoane din trenul cu care se refugia, au fost lovite de obuze rusești la Bocicoiul-Mare. În timpul convalescenței la Timișoara, fiind însărcinat cu rechiziționarea de cai pentru armată, el n'a rechiziționat decât caii aparținători magnaților unguri, inclusiv familiei conte Tisza. Ca pedeapsă, a fost trimis din nou pe frontul rusesc, deși încă incomplet vindecat, răspunzându-se la protestul lui, că ofițerul n'are nevoie de mână, ci de

¹⁾ Broșura în limba maghiară, scrisă de Aradi împotriva lui Papp Simon, a apărut în decursul războiului mondial.

cap. În 1915 este avansat locotenent, dar suferă degerături serioase la picioare, care împreună cu rănile primite în prima campanie, l-au provocat dureri reumatice, care l-au chinat toată viața. În timpul lungului tratament dela Băile Herculane, din cauza imobilității, s'a îngrășat foarte, devenind inapt pentru serviciul de front. Din 1916 a comandat un lagăr de prizoneri, cu care a construit poduri și șosele în Galiția. La sfârșitul lui August 1918 a adresat preotului din Petrova o ilustrată cu următorul cuprins: „Pomul speranțelor naționale înflorește zi de zi. Să ne ferim de declarații necugetate și de atitudini lașe, care ar putea să-i compromită roadele”.

Cu o săptămână înainte de izbucnirea revoluției, el sosi la Petrova în concediu însoțit de toate bagajele sale. În timpul revoluției a fost sufletul întregii mișcări naționale din Maramureș, dând o prețioasă contribuție la organizarea Sfaturilor Naționale și a Gărzilor Naționale. Principiile sale de organizare a stăpânirii românești în Maramureș, le găsim exprimate de avocatul dr. Titus Doroș din Sighet, într'o scrisoare din 16 Nov. 1918: „Frate Vasile! Mă bucur de solia ce mi-ai făcut, și cu privire la scop, sunt de acord. Cred, că la tot cazul avem să ținem înaintea ochilor unitatea acțiunii, ca toți Românii din Maramureș să fim un singur corp. Sper că așa vom produce aceea ce se așteaptă dela Românii din Maramureș. Imi place dacă chestiile sunt pe deplin clarificate. La fapte noi se cer oameni noi; deci cu oamenii cari în trecut au lucrat în altă brează, ba s'au expus pentru vederile lumii prăbușite, nu putem merge pe o cărare. Acestea sunt părerile mele, cu cari stau ori cad, și, pe cât sunt gata cu inimă caldă a munci pentru învingerea cauzei științe, nu sunt în stare tot atunci a ceda nimic, pentru vederi și oameni, cari numai se acomodează zilelor schimbate. Acestea se referă și la o seamă din cei ce au iscălit apelul. Sper, că suntem înțeleși și de acord.”

La 20 Dec. 1918 V. Filipciuc a fost incredințat de către Senatul Național din Maramureș, să reprezinte pe lângă Consiliul Dirigent din Sibiu interesele Maramureșului, amenințat de invazia trupelor ucrainiene. Datorită insistențelor depuse de el, armata română primi ordin să ocupe cu un ceas mai de vreme Maramureșul. La 16 Ianuarie 1919, Reg. 14 Roșiori din Roman trecu muntele Gutâi, iar în ziua următoare, cu sprijinul gărzilor naționale locale, Maramureșul a fost curățat de trupele străine.

V. Filipciuc a avut cuvânt hotărîtor la distribuirea demnităților administrative și politice din județ. Totuși, el s'a mulțumit cu funcțiunea modestă de primpretor al plasei Vișeu, pe care a ocupat-o cu gândul de a repara abuzurile fostei administrații maghiare. Lui i se datorează

Introducerea rapidă a limbii românești în administrație, stabilind dela început termenii tehnici administrativi și juridici, și textele corecte ale diferitelor formulare administrative. La intervențiile lui s'au înființat la Vișeu de Sus Gimnaziul Bogdan Vodă și Școala de Arte și Meserii. În anuarile din anii 1919—1921 ale Gimnaziului găsim încrestate următoarele: „Un merit neprețuit la susținerea școlii se atribuie d-lui Dr. V. Filipciuc, primpretor în loc, care a luptat cel mai mult pentru înființarea ei.” „Dr. V. Filipciuc și Dr. G. Iuga, distinși membri ai comitetului școlar, și-au oferit serviciile de profesori auxiliari, cedând pe seama școlii diurnele ce le competeau; au cutreerat satele, stârnind prin conferințe interesul și dragostea locuitorilor față de această școală.” „D-l primpretor Filipciuc casierul eforiei a adunat o fundație pentru ajutorarea elevilor săraci dela această școală, care astăzi dispune de 300.000 Lei, din venitul căreia, precum și din bursele primite, se susține internatul, care a adăpostit 23 de elevi. Numele d-sale va fi cuprins în rugăciunile de dimineață și de seară ale elevilor din acest internat.”

Insulețita activitate românească desfășurată de inimosul primpretor a fost răsplătită, în vara anului 1922, cu o suspendare din funcțiune, făcută la cererea renegaților și susținătorilor regimului unguresc prăbușit, cari fuseseră îmbrățișați de Partidul Liberal și investiți cu cele mai înalte funcțiuni și cu mandate de reprezentanți ai Românilor în Corpurile Legiuitoare din România Mare. Scârbit de neașteptata întorsătură politică, V. Filipciuc a părăsit cariera administrativă, ca să poată milita liber și independent pentru principiile de cari a fost călăuzit din prima lui tinerețe. Ca urmare, a acceptat însărcinarea de director al filialei din Vișeu a Băncii Maramureșana, apoi și-a deschis birou advocațional în Vișeu, iar după moartea lui dr. Gh. Bilașcu, (1926), a condus ca președinte Composesoratul Nobil din Petrova. La Vișeu și-a dat toată contribuția la înființarea „Băncii Vișeului”, la preluarea și organizarea românească a „Casinei Intelectualilor” și la reimpresărea forțelor de propagandă culturală ale Desp. Astrei din Vișeu; instituții inițiate și conduse de vechiul luptător naționalist și prieten din copilărie, avocatul dr. Gavrilă Iuga, fost organizator de voluntari români în Rusia și fost membru în delegația României la Conferința de Pace, mort la 4 Octomvrie 1940, în refugiul din Vatra-Dornei.

Urișa activitate publicistică a lui V. Filipciuc din timpul stăpânirii românești, a urmărit cinci obiective principale:

1. Regenerarea morală și națională a Maramureșului, prin combaterea fără milă a renegatismului și a jafului în averea publică.

2. Rectificarea graniței dinspre Cehoslovacia și Polonia, pentru a așeza sub stăpânire românească pe toți Românii maramureșeni și toate averile maramureșene. Problema aceasta a dezvoltat-o pe larg și documentat și într'o conferință publică, ținută cu ocazia congresului general al „Astrei” din 1921, care a avut loc la Sighet.

3. Inițierea unei episcopii române unite a Maramureșului, cu reședința la Sighet, conform hotărârii sinodului vicarial din 2 Dec. 1918, însușită în ziua următoare și de către Senatul Național al Maramureșului; drept răsplată singurei biserici românești din părțile nordice,¹⁾ care timp de două veacuri a apărat românismul, iar după revoluția din 1848, a creat prețioasele instituții²⁾ pentru regenerarea culturală și națională a Maramureșului.

4. Desăvârșirea reformei agrare, eludată mai ales de familia fostului primpretor S. Papp din Vișeu, proprietara unui teritoriu de peste 30.000 jugăre, rămas neexpropriat.

5. Exploatarea pădurilor Statului în regie proprie, și reorganizarea averilor composesorale; ca ele să devină izvoare de venituri reale pentru Stat și composesori, punându-se capăt sistemului de jaf, care se practică cu nerușinare în aceste bunuri naționale.³⁾

V. Filipciuc a fost cel mai temeinic cunoscător al problemei composesorale, cu care, după cum am văzut, se ocupa încă pe băncile școlii secundare. El a propovăduit ideia federalizării și exploatării în comun a tuturor composesoratelor din Maramureș, după modelul celor 44 de comune grănițerești din Năsăud. Pentru salvarea imenselor teritorii ajunse în proprietatea străinilor, — cu prețuri derizorii și prin exploatarea naivității țăranilor composesori, care nici nu știau ce posed —, a propovăduit principiul, că nu pot avea dreptul de proprietate în composesorate, decât descendenții întemeietorilor aceloră.⁴⁾ Principiile sale, menite să rezolve definitiv această importantă problemă, le-a concretizat într'un proiect de lege al composesoratelor, care din nefericire, n'a ajuns să fie votat de corpurile legiuitoare.

¹⁾ Până în 1904, când s'au inițiat două parohii ortodoxe, la Săcel și Dragomirești, toți Românii din Maramureș erau de religie greco-catolică. După recensământul oficial din 1930, la această dată existau în Maramureș 9133 de ortodocși față de 107.922 uniți sau greco-catolici.

²⁾ Vicariatul Român Unit cu consistor propriu, Reuniunea învățătorilor români greco-catolici și „Asociațiunea” pentru cultura poporului român din Maramureș, întemeiată în 1860.

³⁾ Cf. Dr. G. Iuga, *Spicuiuri din viața composesoratelor*, Sighet, 1936.

⁴⁾ Lozinca lui V. Filipciuc era: „Cine nu poate număra șapte strămoși români maramureșeni, nu poate avea niciun drept în averile composesorale nobile și vodale!”.

Timp de câțiva ani a purtat, împreună cu dr. G. Iuga, pe chel-tială proprie, un proces monstru împotriva baronului Groedl, un ne-gustor evreu pripășit și îmbogățit pe platurile voevodale. Încă în timpul stăpânirii străine, Groedl ceruse esirea din indiviziune, ca să-și poată exploata miile de hectare de pădure de brad, câștigate cu mijloacele cunoscute, din posesorul Românilor din Vișeu de Sus; dar instanțele justiției ungurești îi respinseră cererea. Încurajat de o seamă de afaceriști și de politicieni cu relații înalte, el reveni cu aceeași cere-re în fața instanțelor justiției românești: Sighet, Oradea și București, obținând dela toate trei sentințe favorabile. Totuși, lupta titanică dusă pentru apărarea drepturilor strămoșești cuvenite țăranilor maramureșeni, n'a fost zadarnică. Ea a provocat o energică interpelare din partea d-lui Iuliu Maniu, în fața căreia guvernul s'a văzut silit să suspende executarea sentinței definitive pronunțată în favoarea lui Groedl, a cărei executare ar fi însemnat sărăcirea totală a mai multor mii de țărani.

În politică Vasile Filipciuc a fost ostașul credincios al partidului național ardelenesc, pentru care a militat din timpul stăpânirii străine. În 1928—1931 a fost deputat, în care calitate a stărui mult pentru îmbunătățirea traiului țăranului maramureșan și a sprijinit cu toate puterile inițiativele inimoase ale prefectului Iuga și lupta acestuia pentru anularea unui contract foarte oneros pentru Stat, luptă care a dus la înființarea Caps-ului din Vișeu. În 1931, în urma unei neînțelegeri de ordin principial, avută cu conducerea centrală a partidului, s'a retras din viața politică, împreună cu tovarășii lui de luptă dr. G. Iuga, dr. V. Chindriș și Păr. S. Balea.

La 8 Iulie 1932 figura athletică a lui Vasile Filipciuc s'a prăbușit pe neașteptate, în plenitudinea forțelor sale fizice și intelectuale, ca un stejar lovit de trăsnet. El se afla din întâmplare la căminul părintesc, unde venise să se recreeze în tovarășia cărților și a țăranilor iubiți de el până la patimă. La mormânt a fost însoțit de mulțimea prietenilor și rudelor, de reprezentanții autorităților locale și județene și de lacrimile sincere ale obștei țăărănești maramureșene, care perdea în el pe apărătorul ei cel mai devotat. Rămășițele sale pământești au fost așezate spre odihnă veșnică în cimitirul bisericii din Petrova, lângă părinții săi, nu departe de mormântul lui Badea George Bilașcu, înțeleptul său îndrumător din tinerețe. Cu toată liniștea ce plutește deasupra acestui cimitir, generațiile maramureșene vor auzi mereu glasul chemător, însuflețitor și muștrător al titanului maramureșan dr. Vasile Filipciuc.

ROIRI SĂLIȘTENE

— PILDE DE SPIRIT ÎNTREPRINZĂTOR ȘI DĂRZĂ STĂRUIŢĂ —

II

Ceea ce a creat spiritul de inițiativă și dârza, neșovăitoarea persistență a Mărginenilor în atâtea domenii ale vieții noastre naționale, e încă, în mare parte, necunoscut nu numai mulțimii, ci chiar elitei noastre intelectuale. Abia în timpul din urmă s'au pus câteva condeie în serviciul evidențierii rolului de deschizători de drumuri și de înfăptuitori — mai ales pe teren economic, comercial, industrial — rol pe care l-au îndeplinit fiii Mărginimii, în deosebi în vechea „Țară”.

După cercetările și publicațiile d-lor I. Lupaș, Silviu Dragomir, Ștefan Meteș, Ion Moga ș. a., care ne-au înmulțit cunoștințele privitoare la trecutul acestei regiuni, punând în lumină strădaniile și luptele îndelungate purtate, uneori cu sacrificiul vieții, pentru păstrarea legii străbune și a drepturilor confiscate și monopolizate de stăpânirea străină sau de privilegiații ei, — trebuia scos la iveală aportul acestei Mărginimi și în ceea ce privește *românizarea* și, în atâtea cazuri *înființarea* unor industrii inexistente în regiunile în care se stabiliră fiii acestui ținut de Margine, la început folosindu-se de specialiști străini, mai târziu, după inițierea în cunoștințele fabricării produselor pe care le scoteau pe piață, independenți sau asociați cu cei de-un sânge cu ei.

Dinamismul caracteristic Românilor din Margine — mai ales al celor din Săliște — îl explică :

1. *Așezarea lor*, în contact mereu viu cu „Țara” și cu prea puțin pământ cultivabil care să le poată satisface necesitățile unui traiu tignit și care să-i lege permanent de glia lui hrănitore.

2. *Școala*, pe care înaintașii Săliștenilor de azi au înțeles să și-o întemeieze și susțină, cu mari jertfe, încă din anul 1616, — școala care le-a ținut mereu trează conștiința națională și ambiția de a nu se lăsa mai prejos de alții, de altă nație, din preajma lor.

3. *Tradiția multseculară* care le-a tonificat încontinuu puterea și rezistență în lupta, aproape fără întreruperi, cu adversarii care râvniseră și tindeau la robirea lor, tradiția apartinenței acestei „romanii” subcarpatice, a acestui „plaiu al Săliștei”, prin indeletnicirea oieritului transhumant, mai mult la Țara Românească decât la Transilvania.”)

Oameni cu ochii deschiși la ceea ce vedeau în jurul lor, cu frunzași care nu odată bătuseră drumurile Vienei de unde, pe lângă diplome întăritoare de drepturi — confiscate, prin abuz, de alții — aduceau și învățăminte, orizonturi mai largi în judecarea lucrurilor, îndemnuri spre propășire, spre desăvârșire, nu se complăceau în inerția „împăcării cu soarta”, ci căutau să se conformeze împrejurărilor schimbate. De aceea, când prin războiul vamal din 1886 se dădu lovitura de moarte oieritului, ei nu se lăsară pe tânjală, nici nu desnădăjduiră. Dimpotrivă. Cu voință neșovăitoare, ajutați de cunoștințele cu care-i înzestraseră școala lor, prinzând caii la căruțe, Săliștenii reimpopulează drumurile spre Țară, reluând comerțul ambulant pe care-l făceau altădată Sașii din Sibiu peste Turnu-Roșu spre Râmnicul Vâlcei, Slatina până la Dunăre.

Despre acești în cea mai mare parte foști oieri transformați în negustori — la început simpli intermediari între firmele orașelor de aici și mușterii satelor „de dincolo”, mai târziu plasatori ai propriilor lor produse — vrem să dăm câteva informații, culese pe indelete din conversațiile avute cu aproape octogenarul *Nicolae N. Simian*, a cărui viață cu ceea ce a realizat la capătul drumurilor bătute în anii tinerețelor, rezumă în bună parte pe a atâtor alți consăteni de ai săi, stabiliți dincolo de Carpați, în deosebi pe a *Simienilor*, cei mai numeroși dintre familiile trecute în „Țara” veche.)

Inceputul negoțului ambulant al Săliștenilor, care începe pe la mijlocul veacului trecut, pare a se lega de numele oierului *Nicolae Ghib Simian*, care-și avea târla în muntele *Mălăești*, lângă muntele *Șteflești*, proprietate săliștenească pe teritoriul vechii României. Acesta, observând că țărani de acolo poartă opinci din piele de porc neprelucrată — cu părul încă pe ea — de câte ori pornia de-acasă, lua în dăsași și câteva părechi de opinci din piei tăbăcite și lucrate siste-

¹) Vezi I. Moga: *Marginea, Ducatul Amlașului și Scaunul Săliștei*. (In vol. „Omăgiu lui Ioan Lupaș, la împlinirea vârstei de 60 ani”) Aug. 1940.

²) De notat că numele *Simian*, pe care-l poartă descendenții acestei familii, se datorește fostului notar al comunei Săliște, D. Florian, la a cărui propunere bătrânul *Ghib* — cum se numiau până atunci — au acceptat ca la acest patronimic, spre a se deosebi de omonimii lor sălișteni, să adauge numele *Simian*. Mai târziu, *Ghib Simienii* au abandonat vechiul patronimic, păstrând numai pe cel propus de Florian.

matic aici, pe care le vindea repede, fiind foarte căutate. Iar de acolo, la înapoiere, venia cu berbeci, porci și lână — de prin Vâlcea, Argeș, Olt — pentru mușterii de dincoace de Carpați. Berbecii îi aducea toamna, iar porcii iarna pentru sălămarii din Sibiu. Tovarăși la negoțul cu porcii îi avea pe Mitiu Roșca, Oașu Roșca și Roman (?).

Pilda lui Nicolae Ghib Simian n'a rămas fără imitatori. Din an în an, tot mai multe căruțe săliștenesti luau drumul care străbate Carpații de-a-lungul Oltului. Erau zile când porniau câte 60—70 de căruțe odată, — adevărate caravane. Până la Râmnicul-Vâlcea mergeau împreună, aci însă se despărțiau luând-o fiecare spre localitatea în care-și făcuse vad: unii spre Drăgășani, Slatina, Caracal, Roșiorii de Vede, alții spre Câmpulung, Pitești. Articolele cu care aprovizionau aceste regiuni erau: opinci, hamuri, curele și alte articole de piele, apoi: frânghii, ploști, clopote, foarfeci pentru tunsul oilor, fiare pentru împiedecatul cailor ș. a.

După așa numitul „războiu vamal“ din 1886 cu Austro-Ungaria, urcându-se exagerat taxele vamale, acest negoț a început să apună, cei care-l purtără stabilindu-se în localitățile cu care-și creiaseră legături.

Dăm în cele ce urmează numele negustorilor ambulanți de care-și aduce aminte nenea N. N. Simian, cu indicarea localităților în care-și desfăceau marfa sau în care se stabiliră apoi definitiv, deschizând prăvălii ori ateliere de meseriași, completând ici-colo această listă cu informații privitoare la urmașii lor.

La cei care nu sunt Sălișteni dar fac parte din grupul lor — fie prin căsătorie cu Săliștene, fie prin tovarășie cu Sălișteni — se va indica, în paranteză, comuna din care-și trag originea.

Aldea Dumitru (Str. Brata)	1905,	stabilit în Pitești.
Aldea D. Dumitru „ „	1915,	„ „ „
Aldea Ion „ „	1905,	„ „ „
Aldea D. Ion „ „	1920,	„ „ „
Aldea D. Nic. „ „	1919,	„ „ „
Aldea Oprea, neg. ambulant	1876,	. . . . . Câmpulung (Muscel).
Aldea Oprea, „ „	1882,	în regiunea Slatinei.
Aldea O. Ion, „ „	1884,	„ „ „
Aldea O. Oprea „ „	1885,	„ „ „
Apolzan Nic. („al moașei“), ...	1878,	stabilit în București.
Babă Popa D., neg. ambulant	1889,	. . . . . la Drăgășani.
Băncișor Dumitru, ...	1884,	. . . . . Slatina. ¹⁾

¹⁾ La început a făcut negoț ambulant la Slatina, pe urmă s'a stabilit în Curtea de Argeș, unde și-a cumpărat case în centrul orașului, deschizându-și o cărciumă. La bătrânețe s'a călugărit. E înmormântat la mănăstirea Turnu, împreună cu Ghib Dumitru agiul (Ghiboiu) cu care fusese și la Ierusalim în societatea episcopului de atunci al Argeșului.

Bărză Dumitru, neg. ambulant	1884, ...	la Pitești, puțin timp.
Bărgan Ion, " "	1878, ...	" Caracal.
Bărgan Ilie, " "	1878, ...	" Slatina.
Bloț D. Dumitru (Str. Vale)	1884, ...	stabilit la R. Vâlcea cuprăvălie.
Bloț P. Petru	1892, ...	" " " " "
Bloț P. Maniu	1893, ...	" " " " "
Bloț P. Dumitru, neg. ambulant	1894, ...	Călimănești, R. Vâlcea.
Bloț P. Nicolae, " "	1894, ...	" " "
Crintu Oprea " "	1878, ...	Slatina.
Ciupelea Stan " "	1878, ...	Pitești.
Cergău Dumitru, " "	1884, ...	Pitești, puțin timp.
Coșia Ion, " "	1885, ...	Caracal.
Coșia Vasile, ...	1885, ...	stabilit în Caracal.
Cruțu Bucur neg. ambulant	1878, ...	Drăgășani.
Cruțu B. Ion " "	1882, ...	Drăgășani.
Cruțu B. Dumitru " "	1886, ...	Drăgășani.
Cruțu N. " "	1878, ...	Drăgășani.
Dădărlat N. (Mitișoru), neg. ambulant	1878, ...	Pitești.
Dădărlat D. (fiul), neg. ambulant	1884, ...	Pitești. ¹⁾
Dădărlat D., neg. de fierărie	1885, ...	Pitești.
Dădărlat Ion, neg. ambulant	1894, ...	Drăgășani, Tg.-Jiu.
Dădărlat N. (Neaga), neg. ambulant	1878, ...	Drăgășani, Tg.-Jiu.
Dădărlat N. N., neg. ambulant	1892, ...	Drăgășani, Tg.-Jiu.
Dădărlat Savu " "	1878, ...	Călărași.
Dădărlat Ion " "	1878, ...	Călărași.
Dăian Dumitru	1885, ...	Pitești.
Dragomir Danil (Vălean)	1896, ...	Tg.-Jiu (soție sălișteană).
Ghib D. (Ghiboiu), neg. ambulant	1876, ...	Tg.-Jiu.
Ghib D. Dumitru	1888, ...	stabilit în Tg.-Jiu.
Ghib D. Nic.	1890, ...	" " Tg.-Jiu.
Ghib D. Ion	1892, ...	" " Tg.-Jiu.
Ghib D.	1898, ...	Drăgășani. ²⁾
Ghib D. Sima, neg. ambulant	1894, ...	Caracal.
Greavu Oprea " "	1876, ...	în regiunea Tg.-Jiu.
Greavu N. " "	1889, ...	în regiunea Tg.-Jiu.
Georgescu Nic.	1896, ...	stabilit în Pitești.
Goșia Ana neg. ambulant	1878, ...	Drăgășani.
Goșia Ion (Cergăuț), neg. ambulant	1890, ...	Slatina.
Hânsa Nic.	1890, ...	stabilit în Tg.-Jiu.
Hăra Comana n. Roman (a lui Friț)	1880, ...	neg. amb., Drăgășani.
Hăra Roșca Petru	1893, ...	" " Drăgășani.
Herța Irimie Petru	1884, ...	stabilit în R.-Vâlcea.

¹⁾ Un timp cu tatăl său, apoi stabilit ca negustor, în Podul Iloaiei, unde se măsoară și Săliștenii Domnariu Ion și Stănișor Const. (Dădărlat).

²⁾ Fiul lui Dumitru Ghibu, care umbla cu negoț prin Basarabia, împreună cu Oprea Borcia, și despre care scrisese fostul episcop al Ismailului, Dionisie Erhan, (în „România Nouă” din Chișinăul Basarabiei). După înapoiere, D. Ghibu s'a stabilit cu prăvălie în Drăgășani, după ce-și vânduse casa din Căciulata, clădită de el. Mai

Herța Ion (Chiparkă)	1876,	neg. amb., Pitești, R. Valcea.
Ivan Nic. Lețu	1876,	" " Pitești, ... ¹⁾
Jurca Nicolae, neg. ambulant	1890,	. . . . . Drăgășani.
Măgean Ilie " "	1876,	. . . . . Tg.-Jiu.
Măgean I. Ilie " "	1885,	. . . . . Tg.-Jiu.
Marcu Ion " "	1880,	. . . . . Caracal, Corabia.
și fiii: Marcu I. I.	1894,	stabilit în Corabia.
Marcu I. Danil	1898,	" " Corabia.
Moga Maniu	1878,	" " Pitești.
Moga M. Ion	1882,	stabilit la Corbeni, apoi la C. de Argeș, unde a și murit.
Moga M. Maniu	1888,	stabilit la Pitești.
Moga Nic., neg. ambulant	1892,	în regiunea Drăgășani.
Mosora Ion (Undița)	1882,	neg. amb., Pitești.
Munteanu Ion, neg. ambulant	1888,	în regiunea Slatina.
Nanu Ion " "	1894,	stabilit la Drăgășani,
Peligrad D. " "	1878,	Slatina, Roșiorii de Vede.
Peligrad D. D. " "	1882,	Slatina, Roșiorii de Vede. ²⁾
Peligrad D. " "	1908,	Slatina.
Peligrad D. " "	1909.	. . . . .
Peligrad D. " "	1910.	. . . . .
Peligrad D. Const. " "	1884,	Slatina, Roșiorii de Vede. ³⁾
Peligrad D. Iacob " "	1882,	Slatina, Roșiorii de Vede. ⁴⁾

târziu se stabili la Râmnic. O. Borgia a revenit la Săliște, unde și-a deschis prăvălie, fabricând și sifon. A decedat în anul 1940, 25 Oct.

Alți Sălișteni care făceau negoț ambulant în Basarabia (cu clopote pentru oi, foarfeci de tuns, ploști, cărți . . . .), au mai fost:

Coșa Ion Negovanu,

Herța Ion (Tuca),

Herța Petru (Tuca),

Herța Oprea (Tuca),

Roșca S. Savu,

Tâmpănariu Ion.

Peligrad Ilie, neg. amb. . . . . 1876. Incepuse cu o teleagă cu două roate, la care era prins un cal înșeuat. El ședea pe cal și băiatul în teleagă. Abia mai târziu poate să mâne și el doi cai la o căruță.

Peligrad I. D-tru, neg. amb. . . . . 1888. Trei fii ai săi, toți negustori, cu proprietăți, sunt stabiliți în Pitești.

¹⁾ Un băiat al său, Constantin, s'a stabilit în Pitești, în a cărui piață centrală are o prăvălie de fier.

²⁾ Fiul său s'a stabilit la Șerbănești (jud. Olt), unde are prăvălie și moșie.

³⁾ Mort în Săliște. Fiii săi, negustori, sunt stabiliți: unul în Alexandria, altul în Roșiorii de Vede, al treilea în Câmpina.

⁴⁾ Are un băiat stabilit la Stolnici (jud. Argeș) și altul la Pitești.

Peligrad I. Ion, neg. amb.	1888.	Mort de tîmpîr.
Peligrad I. Oprea, neg. amb.	1888.	Mai târziu, stabilit în Pitești, deschide o mare prăvălie de pielărie. De meserie fugese celerar.
Peligrad N. (Grozav)	1882.	Stabilit în Pitești.
Popa Nic., neg. amb.	1892.	Pitești. E ginerele lui Ivan Nic. Lețu. Mai târziu, stabilit într-o comună din jud. Muscel, deschise o prăvălie de articole de piele. Nu mai trăiește. Are o fată măritată în Câmpulung.
Popa Toma (al Bușii Nuții), neg. amb.	1878.	Pitești.
Pușchila Stan, neg. amb.	1884,	Pitești, — puțin timp.
Roman Vasile " "	1882.	Pitești. Stabilit R.-Vâlcea. ¹⁾
Roșca Achim, neg. amb.	1882,	Tg. Jiu.
Roșca Petru, neg. amb.	1884,	Tg. Jiu. Ambii, fii ai lui:
Roșca Dumitru, neg. amb.	1876,	Tg. Jiu.
Roșca Achim Nic., neg. amb.	1890,	Tg. Jiu. Fiul lui R. Achim.
Roșca Dumitru, neg. amb.	1882,	Tg. Jiu.
Roșca D. D-tru (Tocană) neg. amb. . .	1894,	în regiunea Caracal.
Roșca P. D-tru, neg. amb.	1882,	" " "
Roșca N. (Tocăniță), neg. amb.	1876,	Tg. Jiu.
Roșca I. (str. Vale) " "	1876,	" "
Roșca I. (str. Ștează) " "	1878,	Siatina.
Roșca I. Ion, neg. amb.	1882.	Urmașii stabiliți în Caracal ca negustori.
Roșca P. Petru (Tocană), neg. amb. . .	1882,	în regiunea Caracal.
Roșca S. Ana, neg. amb.	1878,	Drăgășani.
Roșca Savu, neg. amb.	1887,	Pitești, R. Vâlcea. ²⁾
Șandru I. (Frit), neg. amb.	1880,	Drăgășani.
Schitea Nic., neg. amb.	1878,	Drăgășani.
Schitea Ilie, " "	1885,	Drăgășani.
Simian Ghib Ion	1876.	Stabilit în Pitești cu prăvălie de pielărie și frângherie. Mort în Săliște. Fiii săi: Dumitru, Ion, Nicolae și Oprea au trecut în 1887 la R. Vâlcea, înființând o fabrică de frângherie, căreia i-au adăugat mai târziu și una de tăbăcărie. După câțiva ani s'au separat, având fiecare angajați cca 15 lucrători.

Ce dezvoltare au luat unele, se poate vedea dintr'o corespondență din R. Vâlcea, publicată nu de mult în Universul, în care se spune că singură firma Oprea I. Simian și Fiii are în serviciul întreprinderii sale cca 600 de angajați.

¹⁾ Are trei băteji, stabiliți la Cernavoda.

²⁾ Prin 1886 umblase prin Basarabia cu negoț ambulant, în anul următor îl continuă la Pitești cu marfă dusă de aici. E cumnatul lui Simian N. Nic.

Simian Ghib Nic., neg. amb.	1876,	Pitești, R. Vâlcea. ¹⁾
Simian I. Ion, neg. amb.	1882,	Pitești, R. Vâlcea. ²⁾ Stabilit mai apoi în ultima localitate.
Simian I. Dumitru, neg. amb.	1882,	Pitești, R. Vâlcea. ³⁾ Stabilit mai apoi în ultima localitate.
Simian N. Dumitru, neg. amb., ...	1876,	Pitești, R. Vâlcea. ⁴⁾ Stabilit mai apoi în ultima localitate.
Simian I. Nic., neg. amb.	1884,	Pitești, R. Vâlcea. ⁵⁾ Stabilit mai apoi în ultima localitate.
Simian I. Oprea, neg. amb.	1884,	Pitești, R. Vâlcea. ⁶⁾ Stabilit mai apoi în ultima localitate.
Simian N. Ion, neg. amb.	1892,	Pitești, R. Vâlcea. ⁷⁾ Stabilit mai apoi în ultima localitate.

¹⁾ Mort în 15 Nov. 1899. Soția: Ana Achim Dragomir († 1917 în R. Vâlcea).

²⁾ Căsătorit cu Maria Cristiu. A lăsat două fete: una, Mărioara, măritată după Sălișteanul stabilit la R. Vâlcea ca exploatator de păduri Nic. Hociotă; alta, Ana, măritată după Alemănuț (†), tot Săliștean, fost comerciant de coloniale în Tg. Jiu.

³⁾ Fiul lui Simian Ghib Ion. Căsătorit cu Paraschiva Ion Șteflea. A lăsat urmași patru băieți și trei fete: Dinu, avocat, fost rezident regal; Dumitru (Mitică), absolvent al școlii sup. de comerț din Brașov, proprietar al unei fabrici de tăbăcării în R. Vâlcea, azi închiriată pentru trebuințele armatei; Iacob, medic în București; Traian, proprietar în R. Vâlcea; Nae, inginer, mort de tânăr în cursul anului în care-și făcea studiul militar; Cornelia, soția prof. Gr. Forțu; Aurelia, profesoară și inspectoră; Paraschiva, măritată după arhitectul Alex. Referendaru dela Monumentele Istorice.

⁴⁾ Fiul lui Simian Ghib Nicolae. Exploatator de păduri. A înființat, în tovărășie cu; un Francez, Găiac (din Stoiceni, jud. Romanși), Maxim și Nic. Albu (ultimii doi din Roman) societatea pentru exploatare de păduri „Oltul”. După războiul trecut, „Oltul” a fuzionat cu Soc. „Lotru” sub numele „Carpatina”, existentă și azi.

A mai avut întreprinderi forestiere la Turnu-Măgurele și Craiova (aici cu două linii de garaj). Cea dela T. Măgurele a rămas „Carpatinei”. Moștenitori: 2 băieți și 4 fete: Ion, expl. de păduri, mai în urmă la Sebeș (Alba); fost deputat și senator de Sibiu. De prezent în Craiova, unde împreună cu fratele său Dumitru (Mitică) are o fabrică de cherestea. Fetele: Mărioara, măritată G. Nedovicesnu (†), fost dir. la B-ca de Scont, sucursala Sibiu; Paraschiva, măr. I. Niculescu, fost prefect, dir. B-cii de Scont, suc. R. Vâlcea; Ana, măr. Gogu Ștefănescu, avocat, fost primar și senator, director la „Carpatina”; Lucia, fostă soție a Dr.-ului Mircea, Craiova.

⁵⁾ Căsătorit cu Maria N. Lupaș. Fiul său, unicul, Nicolae, trăiește în București, unde are o prăvălie de articole pentru instalații electrice.

⁶⁾ Căsătorit cu Maria Țintea. Decedat. Copiii: Ion, inginer, se ocupă cu exploatarea de păduri la Pitești; Nae și Aurel, ultimul inginer chimic, continuă tăbăcăria din R. Vâlcea a tatălui lor; Romulus, e moșier la Sărăcinești (j. Vâlcea). Moșia e cumpărată dela Derussi, care o moștenise dela C. Disescu; Fata, Eugenia, e măritată după Tică Ștefănescu, primarul orașului R. Vâlcea.

⁷⁾ Părăsind negoțul din Pitești, trecu la R. Vâlcea, unde se apucă și el de exploatarea de păduri. Una a exploatat-o la Ionești, unde a stat vreo 3—4 ani; alta, în tovărășie cu Simian I. Nicolae, la Budești (jud. Argeș), luată dela un Lahovari. După aceasta, a intrat ca tovarăș la tăbăcăria lui Simian I. Nic. († 1914).

Simian N. Nic., neg. amb.	1888,	Pitești, R. Vâlcea. ¹⁾ Stabilit mai apoi în ultima localitate.
Soreacu Stan, neg. amb.	1892,	Drăgășani.
Stănilă Ion (Vălean), neg. amb.	1898,	Tg. Jiu. ²⁾
Stănișor D. (Lețu), neg. amb.	1876,	Pitești, Roșiorii de Vede. ³⁾
Stănișor D-tru, ...	1920,	stabilit la Pitești.
Stănișor D. D-tru, neg. amb.	1898,	Pitești. ⁴⁾
Stănișor D. Oprea	1897,	sunt fiii celui dintâi.
Țața D-tru, neg. amb.	1886,	Drăgășani.
Tunariu Nic., neg. amb.	1878,	Caracal.
Țrâncbe Ion, neg. amb.	1894,	Pitești. ⁴⁾
Vâlcoiu Ion, neg. amb.	1876,	Tg. Jiu.
Zelic Marina, neg. amb.	1878,	Drăgășani.

Amintisem că un înaintaș al Simienilor, Simian Ghib Nicolae, începuse să facă negoț în V. Regat cu *opinca*. A fost primul articol ce-l desfăcea un Săliștean acolo. *Opinca* a deschis apoi calea și altor produse ale industriilor din Ardeal.

Că s'a început cu opinca, nu e de mirare. O impusese firește, *cererea* de acolo, dar o *îmbia* și *oferta* de aici, destul de bogată. Căci numai în Săliște erau, într'o vreme, vreo 20 de inși care se ocupau cu opincăria. Ii dăm cu numele :

Cergău Petru,
Comă Mitiu (Dumitru),
Comă Nicolae,
Comă Oașu Rusu,
Hanciu P. Const.,
Hanciu P. Dumitru.

Frații : Hanciu D-tru, Nicolae și Petru. Ultimul stabilit în Câmpulung cu prăvălie de pielărie.

Hanciu Petru, agiul,
Mărcosu Ion,
Păvăluț Ion,
Păvăluț Dumitru,
Picu Goșia Oprea (str. Brata). Primul opințar în Săliște,
Popa D. Constantin,
Popa Mitiu,
Pușchila Stan,
Răsoiu Dumitru (Nita),
Roșca Iordachie (Căpitanu).

¹⁾ Vezi capitolul separat, mai detaliat.

²⁾ Vălean, soția însă Sălișteană.

³⁾ Stabilit mai târziu în Roșiorii de Vede ca negustor de pielărie și frângherie. După moartea lui s'a desființat prăvălia. E înmormântat la Săliște.

⁴⁾ Are un băiat stabilit, ca negustor, la Pitești.

⁵⁾ Vălean. Ginerel Sălișteanului Ivan Nic. (Lețu). Mort de tânăr.

Și toți aceștia voiau să desfacă cât mai multă marfă. De aci și fluxul ei spre regiunile lipsite de *calitatea* mării pe care o oferia negustorul ambulant săliștean.¹⁾

Rentabilitatea acestui articol a determinat, de sigur, pe atâți locuitori ai acestei comune să se dedice acestui negoț, iar pe unii, mai întreprinzători, să caute ca, prin întemeiere de tăbăcării proprii, să se emancipeze de sub tutela străinilor, care cu osteneală mai puțină realizau câștiguri mai mari decât ei, cei ce băteau drumurile prin ploi și zloată, departe de căminurile lor.

Socoteala era limpede și ușoară. O marfă trecută prin prea multe mâni, nu poate fi ieftină, fiindcă fiecare intermediar trebuie să câștige la ea. În cazul nostru, câștigă și vânzătorul pieilor brute, și cefereul sau cărașul care le transportă la fabrică, și fabricantul, și angrosistul, și detailistul. Prelucrând însă pieile în fabrica proprie, pe lângă că se dă pâne atâtor *Români* angajați în serviciul fabricii, se reduce simțitor și costul produselor fabricate, evitându-se atâtea cheltuieli fără rost și eliminându-se câștigurile intermediare, care le urcă prețul. Aceasta a și fost rațiunea întemeierii tăbăcărilor săliștenești în V. Regat, — cele mai multe fiind în R. Vâlcea, spre care gravitară în deosebi Săliștenii.

Cel dintâi Săliștean trecut la R. Vâlcea a fost I. Martin (Martinescu) Pinteș . . . ., la început ca băiat de prăvălie, apoi independent, cu comerț de băcănie.

Deodată cu el, a trecut Carpații și Dumitrescu Nic., stabilindu-se la Bujoreni, unde și-a deschis o cârciumă și unde a și murit.²⁾

După aceștia au urmat Hanciu Ion și Nicolae, angajați în prăvălia lui Pinteș. Nicolae a fost și moștenitorul prăvăliei acestuia care, la bătrânețe, se călugări la mănăstirea Stănișoara (j. Argeș), unde e și înmormântat. Hanciu Ion, după trecerea prăvăliei în proprietatea fratelui său, s'a lăsat de negoț luând în arendă o moșie la Căzănești (j. Vâlcea), continuând de aci incolo cu exploatările de păduri, uneori singur, alteori în tovărășie cu Simian N. Dumitru, realizând frumoase câștiguri. Dar dornic de a cunoaște lumea, toate aceste câștiguri le-a irosit pasiunea călătoriilor. A fost prin Italia, Franța, Anglia, Africa, Indii. A murit înainte de izbucnirea războiului în Cluj, unde avea pe fiică-sa, Foca, măritată după funcționarul de bancă Neagoș, iar după moartea acestuia, după Ionel Crișan, prof. la Acad. de Muzică.

1) Marfa și-o procurau parte dela tăbăcării Lascu Andraș și Bucişan din Săliște, parte o aduceau din Brașov, Odorheiu, Mediaș și Sibiu, — mai ales prin zarafatul srbian Kabdebo.

2) Căcătorit cu Sălișteana Beju Lina.

La 1886, mai trecură frontiera doi frați ai Hănțeștilor: Dumitru (cel mai mare) și Constantin (cel mai mic dintre frați), înființând în Râmnic *prima tăbăcărie* având de tovarăș specialist pe Moritz Schlandt din Brașov. Tovărășia a durat până la izbucnirea războiului trecut, când Schlandt s'a retras la Brașov, rămânând cu fabrica numai frații Hanciu, care, mai târziu, încă s'au separat, tăbăcăria rămânând lui Constantin — ai cărui moștenitori o continuă și azi — iar Dumitru¹⁾ preluând fabrica de cherestea a fratelui său Ion, — întreprindere care funcționează și azi, condusă de urmașii săi.

Succesele acestora au deșteptat și afățat apoi alte și alte energii care se cereau valorificate. Așa se încălzesc ambițiile și așa intră în arena emulației: Simienii, Roman Vasile, Răcuciul Ion, Hertia Petru, Șteflea Nic. (ultimii doi veniți dela Pitești cu meseria curelăriei) și Lojniță Nicolae (tot curelar, venit la Săliște din părțile Abrudului), Lupăș Nicolae.²⁾

Magnetul pildei cuceritoare ademeneste în curând spre capitala Valcii și pe Bloț Petru, Dumitru, Maniu și Nic. care se indeletniciau cu confecționarea de brăne, flanele, „bete“, abagii... angajând la lucru fete din Săliște și jur (la tăbăcării erau vreo 20 de băieți sălișteni angajați ca ucenici), creînd în felul acesta și altor consăteni ai lor posibilități de câștig și de un traiu mai omenesc.

Și tot atras de reușita Săliștenilor stabiliți aci a trecut la Râmnic și Popa Const., care înființă o nouă fabrică de tăbăcărie, în tovărășia Sasului din Sibiu Kleinrath Friedrich, de care despărțindu-se mai târziu, a preluat băcănia lui Hanciu Nic., iar după moartea moștenitorului lui Kleinrath, tăbăcăria acestuia.

Primii curelari: Șteflea Nic., Hertia Petru, Predovici Alexandru din Amnaș, Krefel Iosif, un German românizat, Abrudeanul Almășan Nic. (care avea de soție pe Sălișteanca Măgeanu Maria), au învățat meseria la Abrud — la sfatul lui Șaguna — curelarii sași din Sibiu nevoind să-i primească ucenici, ca să nu le poată face mai târziu concurență. Materialul necesar meseriei lor și-l luau dela Simieni și Hănțești.

1) Un băiat al lui, Mircea, e inginer.

2) După vreo 3—4 ani, Lojniță s'a retras la Săliște. Răcuciul a murit, rămânând cu tăbăcăria numai Șteflea Nic., care și-a luat apoi de asociat pe Nicolae Lupăș, care-i devenise ginere. După moartea lui Șteflea Nic., tăbăcăria a moștenit-o fiul său Constantin (Costică), care după câțiva ani a lichidat-o. Iar Lupăș Nicolae și-a înființat o fabrică nouă, pe care o conduce și azi.

NICOLAE N. SIMIAN

E singurul bărbat supraviețuitor al Săliștenilor negustori care acum 60—70 de ani trecuseră Carpații cu căruțele încărcate de marfă ca, după câțiva ani de negoț ambulant, să se stabilească în capitala județului Vâlcea, unde aveau să-și dea măsura spiritului întreprinzător a energiei și capabilității lor. De aci și informațiile mai bogate relativ la întreprinderile și realizările acestui membru al numeroasei familii Simian, el fiind nu numai martorul ocular, ci un factor activ în crearea și dezvoltarea industriilor legate de numele Săliștenilor.

N. N. Simian ¹⁾ fusese inițiat în negustoria ambulantă încă la vârsta de 12 ani, când tatăl său, Nic. Ghib Simian, care nu știa carte, începuse să-l ia cu sine în drumurile sale prin „Țară”, ca să-i poarte socotelile. Piața de desfacere era mai ales Pitești, iar marfa pe care o duceau de aici acolo consta din: ploști și articole de frângherie și pielărie. Acest negoț ambulant îl continuă până în anul 1890, când tânărul Nicolae Simian se stabili la Râmnic Vâlcea, unde, împreună cu fratele său mai mare Dumitru, înființară o *fabrică de ploști*, existentă și azi, aducând ca specialiști trei frați Wermesch din Reghin, care au și rămas definitiv în Râmnic. Dela aceștia au învățat apoi meseria și câțiva țărani din jur.

Prin 1902, fabrica, rămasă unui urmaș al fraților Wermesch, a fost predată lui Fritz Bendig din Brașov, (un fin al noului proprietar), care se căsătorise cu o Româncă și care continuă s'o țină în funcțiune.

După ce se retrase din afacerea aceasta, înființată, angajând ca specialist pe Gavril Szenei din Vinț, o *cuștărie* pe care însă, după vreo patru ani, nerentând, a lichidat-o întemeind în locul ei o *pieptenărie*, având ca specialiști trei frați Lenghel de pe la Turda.

Noua afacere mergând bine, a continuat-o vreo 15 ani, putând să acopere din câștigul ei și deficitul cu care s'a soldat fabrica de cuște.

Concomitent cu aceste întreprinderi, prin 1904 a deschis și o *fabrică de pălării*, angajând ca oameni de meserie pe Fritz Gosch cu doi băieți și câțiva lucrători sași, toți din Făgăraș. După vreo doi-trei ani însă toți aceștia au fost înlocuiți cu Români, sub conducerea lui Gheorghe Balteș din Ocna Sibiului, care învățase meseria la pălărierul Tischler din Săliște. Unul dintre tinerii țărani angajați atunci ca lucrători, Alexandru Stanca din Bujoreni, practică și azi meseria.

„Cloșurile” (materialul alb, neprelucrat) le aduceau din Monza (Italia), Periamos (Banat), Praga (firma Fluss), Viena (Brüder Boehm) de unde aduceau, prin firma I. Comșa și Fiu din Săliște și panglicele pălăriilor. Făcea și potcapii.

1) În 18 Aug. a. c. a implinit 78 de ani.

Rentabilitatea acestei întreprinderi se poate deduce din cantitatea pâlăriiilor pe care le desfăcea: cam 50.000 bucăți anual, dintre care circa 40.000 se treceau în sărbătorile Paștilor, sezonul principal. Se trimiteau: la Curtea de Argeș, Pitești, Câmpulung, Horez, Drăgășani, Caracal, Călărași, Tg. Jiu, Medgidia, — chiar prin Moldova aveau mușterii. Se dedia de lucru unui personal de vreo 15 inși, între care 5 specialiști.

Din această întreprindere N. N. Simian s'a retras în 1916, la intrarea României în războiul mondial.

Prin 1908, în tovărășie cu Ion Al. Șteflea, tot Săliștean, s'a apucat apoi de *tăbăcărie*, Tovărășia a durat vreo 14 ani.

Calitatea produselor ieșite din atelierele „*Fabricei de tăbăcărie, opincărie și pălării de păslă*” Nic. N. Simian și Comp. R. Vâlcea, — o atestă un „preț curent” care-mi căzu în mână și care are imprimate pe el următoarele distincții:

Medalia de aur dela Expoziția din Craiova, 1898.

Medalia de bronz dela Expoziția din Paris, 1900.

Mențiune onorabilă dela Expoziția agrară din 1904 și

Diploma de colabr. cu plachetă dela Expoziția gen. Română din 1906.

În „prețul curent” se specifică următoarele articole: Opinci nefăcute, diferite calități,

Piei tovale,

Piei blanculețe; piei blancuri, negre și galbene, pentru curelărie,

Opinci făcute pe calapoade încrețite, vârjovite sau cu ținte,

Opinci făcute pe calapoade naționale, căptușite cu postav,

Curele albe (nojițe) și negre pentru cai și pentru boi,

Pălării ordinare de mițe pentru copii.

Pălării de păslă fină, model Sibiu.

Intensificarea activității tăbăcăriilor reclamând pentru necesitățile tăbăcitului pieilor tot mai multă coaje de brad, se face tot mai apreciată, fiind tot mai necesară, o altă foarte rentabilă îndeletnicire: exploatarea bradului. Așa se explică multe arendări și exploatari de păduri din partea Săliștenilor.

Pe Nic. N. Simian îl găsim încă din anul 1891 îndeletnicindu-se și cu această ocupațiune. La început în asociație cu fratele său, mai târziu singur.

Prima pădure exploatată de ei, în curs de trei ani, a fost cea din *Vlădești* (j. Vâlcea) a lui Ghiță Vlădescu. A urmat apoi, în 1893,

pădurea lui Nicolae Temelie din *Bujoreni* (Vâlcea), arendată pe 10 ani. A treia pădure exploatată în tovărășie cu fratele său a fost cea din *Genuneni* (Vâlcea), luată 1/2 de el înainte de războiu cu 55.000, iar a doua 1/2 luată de fratele său, după războiu, cu 250.000 de Lei.

În asociație cu consăteanul său Const. Hanciu a exploatat pădurile: lui Oromolu din *Slăvitești* (Vâlcea), a lui Mih. Melinescu din *Bercioiu* (Argeș) și a lui Ion Popescu, tot din *Bercioiu*.

Singur, fără asociat, pădurile lui Ion Roșca și Gh. Stroia din cătunul *Troian* (Vâlcea), a lui Gh. Stănescu din *Ocele Mari* (Vâlcea), a lui Iorgu Olănescu și Gh. Stroia din *Păușești-Sărăcinești* (fostă a lui C. Disescu, dela care o moștenise ginere-său Derusi), a avocatului Tănăsescu-Govora din comuna *Bunești* (Vâlcea), a lui C. Disescu din *Orlești* (Vâlcea). Apoi o pădure din *Creminari*, alta, dela Stat, din *Fedeleşoiu* și a treia din *Sărătrucel*, a unuia Greu (toate trei în jud. Argeș).

A mai finanțat apoi exploatarea pădurilor comunelor *Roșia Săsească*, *Daia* și *Vurpăr* (toate în jud. Sibiu), având ca oameni de încredere și tovarăși pe Dumitru Sârbu și Văleanul Ion Salomie.

Concomitent cu aceste exploatari, înființă și o fabrică de tâmplărie, în Sibiu, str. Șaguna, existentă și azi și condusă de unul din tovarășii inițiatori: Ion Baci. (Ceilalți tovarăși fuseseră: D. Sârbu, D. Hertia și Văleanul I. Salomie-Hălmaciu).

. . .

Azi, N. N. Simian a revenit de unde a plecat. Dintre toți Simienii plecați în ultimele decenii ale veacului trecut peste vechea frontieră, el e singurul care a ținut ca zilele bătrânețelor să și le trăiască „acasă”, în Săliștea căpălăriei și tinerețelor sale, punând zel și mult suflet — chiar la vârsta sa înaintată — nu numai în însărcinările care i se dau din partea comunei, ci și, din proprie inițiativă, pentru îndreptarea celor ce se cer îndreptate: a stricăciunilor, lipsurilor sau defectelor estetice care supără ochiul în cuprinsul comunei sale natale. Zic, pune suflet în toate lucrările sale, fiindcă ceea ce face, nu face pentru vreo remunerație, ci pentru mulțumirea sa sufletească, din îndemnul omului de bine, care ar dori să-și vadă comuna de naștere mereu progresând, nu regresând.

Indemnul de a pune umărul unde simte că ar putea fi de folos, s'a vădit de altfel și în alte ocazii, când nu s'a mărginit numai la ajutorul contribuției priceperii și experienței sale, ci s'a tradus în jertfe bănești considerabile. Astfel, în anul 1921, după moartea fiului său în

prilegia din Moldova, în timpul războiului trecut, face o donație de 10.000 lei Despărțământului „Astra” din Sighet, despre care vorbesc următoarea adresă de mulțumită, primită dela Comitetul central al „Astri” :

Asociațiunea pentru lit. rom. și cultura pop. rom.

Nr. 1095/1921

Sibiu, 21 Octombrie 1921

Mult Stimate Domnule,

Avem onoare a Vă face cunoscut, că adunarea generală a „Asociațiunii”, ținută în Sighetul Maramureșului, la 28 și 29 August s. c., a luat act cu o deosebită mulțumire de frumosul gest, făcut de D-voastră prin donația de lei 10.000, destinată pentru înființarea unei biblioteci regionale în numitul oraș dela granița nordică a României.

Adunarea generală a hotărât ca Biblioteca aceasta să poarte numele iubitului D-voastră fiu Valer, mort în refugiul din Moldova, în anul 1917 și să se administreze după un regulament special de către despărțământul Sighet al instituțiunii noastre.

Aproape toate cărțile pe seama acestei biblioteci sunt procurate și transpuse la destinație. Restul lor, până la epuizarea întregii sume ce ați dăruit, se va procura în timp apropiat, completându-se și cu cărți din editura „Asociațiunii”.

Frumoasa D-voastră donație este, prin nobila destinațiune ce i-ați dat, una dintre jertfele cele mai plăcute lui D-zeu, aduse pe altarul culturii Neamului nostru, în părțile cele mai expuse influințelor străine.

Ea va păzi sufletul tinerelor noastre generații de primejdia înstrăinării, le va da neîntrerupt hrană aleasă sufletească și prin aceasta, amintirea iubitului D-voastră fiu Valer va fi perpetuată pentru toți vecii.

Exprimându-Vă deodată cu mulțumirea adunării generale, și mulțumita comitetului nostru central, semnăm, asigurându-Vă de deosebita stimă și considerația noastră.

(ss) BĂRSEANU
prezident.

L. S.

(ss) ROMUL SIMU
secretar.

D-sale Domnului

Nicolae N. Simian, proprietar

R. Vâlcea

La doi ani după această donație, în 1923, un alt dar se adaugă celui precedent, de astădată pe seama comunei sale natale, pentru înzestrarea cu un nou altar — în valoare de 45.000 lei — a bisericii „Foltea”, — altar pictat de pictorul Dumitru N. Cabadaieff.

Iar după alți doi ani, la 1925, dăruiește și Bisericii mari din centrul comunei un *amvon* nou.

Sunt fapte care ies din comun și care, împreună cu meritele câștigate prin creșterea sau românișarea industriilor pe care le-a condus,

caracterizează sufletul *omului de bine și de ispravă* N. N. Simian, tipic reprezentant al vechilor Sălișteni, care au creiat faima și numele bun al comunei dela poalele Foltei, — al generației care, abandonând oieritul, cu o stăruință de admirat, a infiripat și dus la o înflorire nesperată negoțul, meseriile și atâtea industrii, făcând urmașilor posibilă îmbrățișarea carierelor intelectuale, ilustrate mai apoi de atâtea valori *câte nu a dat nicio altă comună rurală din cuprinsul teritoriilor locuite de Români.*

Săliște, Iulie 1944.

AXENTE BANCIU

CRONICI

LA CATAFALCUL PROFESORULUI PETRE GRIMM

Intristată adunare,

Ne-am adunat, rude și prieteni, colegi și elevi, în jurul acestui catafalc ce se ridică, acoperit de florile recunoștinții și dragostei, printre lumânări de jertfe și în fumul prinosului de tămâie; ne-am adunat cu sufletele innecate în amar ca să privim, pentru cea din urmă dată, spre cel ce zace „fără glas și fără suflare” înaintea ochilor noștri împăinjeniți de lacrimi, spre cel care a fost Profesorul Petre Grimm.

Ne-am strâns din nou, în tinda acestui templu al culturii, profesori și studenți, ca să ne luăm rămas bun pentru totdeauna dela cel pe care ne obișnuisem să-l credem de-a-pururi între noi, dela „Tata Grimm”. În numele Facultății de Litere, din care el a făcut parte, în numele institutelor de cercetări științifice la care a colaborat, și talmăcind simțămintele de adânc regret ale colegilor, colaboratorilor, prietenilor și admiratorilor săi, neputinciosul meu glas încearcă să rostească aici acea „laudatio funebris” care — după obicei — întovărășește din partea celor rămași pe cel care se duce în lumea umbrelor.

Vai, simt cât de zădarnică încercare e să cuprinzi în cuvinte, oricât de sincere, oricât de simțite ar fi ele, ceea ce nu se poate niciodată reda: durerea adâncă a celor ce rămân la marginea mormântului și copleșitoarea măreție umană a celui care a apucat calea cea fără de întoarcere.

Ce vorbe alese și meștesugit îmbinate ar putea zugrăvi aievea amarnica noastră tristețe și sbuciumul neputincios al sufletelor noastre în fața nemiloasei ursite? Decât orice cuvântare, glasul înmărmurit pe buze va putea striga mai tare spre ceruri cumplita noastră desnađejde.

Și ce cuvânt ar putea fi vrednic de viața, faptele și caracterul profesorului și prietenului pe care-l deplângem?

Născut la 22 Febr. 1881, în București, Petre Grimm a fost nu numai după locul de naștere ci și cu sufletul *Român*. Cu o educație aleasă primită în sânul familiei și în școala românească, el a iubit sincer și adânc neamul românesc. A iubit acest neam cu toate virtuțile și scăderile lui, integrându-se într'insul prin dulcii ani de copilărie la țară,

petrecuți între frumoci și bunii țărani ai acestui pământ, prin duioasele și trainicele prietenii încheiate pe băncile școlii, în liceu și universitate.

Ca bărbat, și-a închinat viața învățământului românesc. Era și firesc la dânsul care ardea de dorința de a se instrui și instrui pe alții.

Cine n'a rămas fermecat de vraja învățăturilor lui, împărtășite atât de simplu, atât de natural? Cine n'a fost vrăjit de farmecul povestirilor lui ce purtau pecetea scripitoarei lui inteligențe?

Profesor la liceele din Tg.-Jiu, T.-Severin, Târgoviște și Mănăstirea Dealului, la începutul carierii sale didactice, prin cultura sa vastă și temeinică în domeniul limbilor și literaturilor occidentale, Petre Grimm se desemnează, apoi, singur ca cel mai potrivit profesor de limba și literatura engleză la Universitatea noastră românească din Cluj. A fost o mândrie a Facultății noastre. Generații de studenți, studente și de intelectuali, din Cluj și Sibiu, l-au avut ca maestru și animator. Bogatele lui cunoștințe, minunatul său dar de a intui esența lucrurilor, subtilul său simț de literat l-au ajutat să dea culturii românești neprețuite contribuții la înțelegerea și pătrunderea fenomenului literar. Petre Grimm a fost, însă, și un nesecat izvor de informație în câmpul atât de vast al filologiei și literaturii comparate. Conducătorii Muzeului și Dicționarului Limbii Române vedeau într-ânsul pe cel mai bun și sigur sfătuitor. Dar care dintre noi, student sau coleg, mai tânăr sau mai în vârstă, n'a simțit, în nenumărate rânduri, nevoia să alerge, în probleme de limbă și stil, la sfatul lui totdeauna prețios și lămuritor? Așa a fost Petre Grimm învățatul și profesorul. Dar neîntrecutul profesor a fost întrecut de om.

Ca om, el a intrunit idealul de umanitate. Dacă am vrea să-l asemănăm cuiva, gândul nu ne poate duce decât la Grecii antici — armonioasă sinteză a caracterului nordic cu temperamentul sudic — despre care bătrânul preot egiptean se exprimase atât de plastic și atât de nimerit: „Voi, Grecilor, sunteți veșnic copii“. Bunătatea senină a lui Petre Grimm se îmbina fericit cu firea lui mereu iscoditoare. Sincer și modest, sobru și fără pretenții, prietenul și colegul nostru ascundea sub haina nepăsării o comoară sufletească. Grijiile și ideile îl frământau în tăcere — dar nu pentru sine, ci pentru ceilalți: familie, elevi, prieteni. Spiritual și de un humor autentic, întreaga lui ființă insenina pe toți, făcându-i mai buni, mai umani.

Durerile lui — și a avut destule! — le ținea ascunse în tainele sufletului. Acest suflet a știut, mai presus de toate să iubească. Petre Grimm și-a risipit sufletul în iubire pentru tot ce era bun și frumos. A iubit și a fost iubit.

A cultivat prietenia ca nimeni altul, prețuind acest atotputernic sentiment uman ca un suprem dar dăruit oamenilor de zei. A reușit să păstreze prietenii în orice împrejurări, fără a jigni sau nedreptăți pe alții. N'a urât pe nimeni, cel mult a disprețuit, iertând, pe cei netrebniți. A osândit, în schimb, fățărnicia, minciuna și falsele podoabe. Sobrietatea și modestia lui Petre Grimm ajunseseră proverbiale. Nimic din ceea ce era de prisos sau vorbărie goală nu putea să-i facă plăcere.

A dorit tot timpul să nu fie spre povara nimănui, cerând dela soartă o trecere din viață fără suferințe pentru sine, dar mai ales

pentru cei din jurul lui. Și zeii au ascultat ruga acestui olimpic ospăț al lor: trecerea Styxului i-au făcut-o ușoară și scurtă, lăsându-i, totuși, ca unui filosof antic, să-și vadă și îmbrățișeze în preajma despărțirii supreme pe unii dintre prieteni.

Destinul, însă, care e mai presus de zei, nu i-a îngăduit să vadă pe toți cei dragi — căci dacă la căpătâiul lui a veghiat, împreună cu prietenele, cea mai iubitoare soție, totuși, ochii lui, deschizându-se pentru ultima oară, au regretat de-a nu vedea pe cineva, pe cea mai dragă dintre ființe. *Sic erat in fati...*

Să sfârșim, întristată adunare, închinându-ne memoriei acestei neuitat prieten al nostru care „s'a dus dela noi” și să mărturisim împreună cu istoricul antic:

Dacă există un loc pentru sufletele celor buni, dacă sufletele alese, după cum socotesc înțelepții, nu se sting odată cu corpul, atunci și tu, Tată Grimm, odihnește în pace, iar pe noi și familia ta cheamă-ne dela tânguirea neputincioasă și dela bocetele zădarnice la admirația virtuților tale... Mai curând să te cultivăm prin laude nemuritoare și prin silința de a-ți fi asemenea. Acesta-i supremul omagiu, ce se cuvine ție...

C. DAICOVICIU

LUCIAN BLAGA : ARCA LUI NOE¹⁾

Au trecut zece ani de când Lucian Blaga ne-a dat ultima lui dramă, acel minunat *Auram Iancu*, plin de energie și de poezie tragică, în care cel mai curat și mai complet erou al nostru a fost înălțat în Olimpul mitului, acolo unde numai zeii au drept să locuiască. De atunci scriitorul român a umblat pe drumurile, atât de iubite de el, ale filosofiei, continuând construcția sistemului său; a poposit la fântânile poeziei, publicând două volume de versuri (*La curțile dorului* și *Ne-bănuitele trepte*), pline de aceeași prosepțime a inspirației, pe care a dovedit-o cu fiecare culegere; dar nu ne-a mai surprins cu nici o dramă. Mărturisim sincer că, dacă am urmărit drumul din ultimul deceniu al poetului cu același interes, pe care l-am avut totdeauna pentru manifestările lui, din primul moment al apariției acestui original risipitor de frumuseți în câmpul literaturii noastre, nu ne-am putut înfrânge regretul de a constata părăsirea unui domeniu al creației, de care am legat cele mai mari nădejdi și pe care l-am prețuit mai mult decât pe oricare din bogata sa operă. L-am prețuit nu numai din slăbiciunea pe care am avut-o totdeauna pentru teatru, nu numai din dorința de a vedea împlinindu-se cel mai dureros gol al literaturii noastre, lipsită de o producție dramatică la înălțimea geniului creator al acestui popor, dar și din convingerea puternică despre valoarea acestei opere. Teatrul lui Lucian Blaga nu este prin nimic mai prejos de filosofia și poezia lui; dimpotrivă, ni se pare că are unele privilegii față de celelalte două, care ar trebui să-l înalțe în aprecierea noastră. Purtând adânc imprimată în structura lui pecetea personalității autorului, el are misiunea

¹⁾ Piesă în patru acte. Sibiu, 1944, Editura Dacia Traiană.

de a intrupa în mit, în acțiunea și personajile dramei, ideile care este firesc să fie ținute în filosofie în domeniul abstracțiunii, iar în poezie să fie îmbibate de seva lirică. E adevărat că, într'o mai mare măsură decât la alți scriitori, la Lucian Blaga cele trei moduri de expresie se întrepătrund, sunt atât de intim concrescute din aceeași rădăcină, încât unul nu poate fi înțeles fără celalalt. Totuși, acela care îndeplinește în mod mai complet funcțiunea de coordonare a potențialităților sale creatoare ni se pare că este teatrul său. Lucrul acesta n'a fost înțeles decât de puțini dintre numeroșii cercetători ai operei lui Lucian Blaga. De altfel, în general, teatrul să unu s'a bucurat de înțelegerea pe care o merita și de care s'a împărtășit, după refuzul dela început, într'o așa de largă măsură, poezia și filosofia sa. Fără să-l neglijeze, nici monografiile asupra scriitorului, nici istoriile literare, nu i-au dat locul cuvenit în ansamblul operei sale și al literaturii noastre; iar în ce privește scenele noastre, cu foarte puține și palide excepții, în loc să-l servească, mai mult au contribuit la îndepărtarea de el, la ignorarea, sau, ceea ce este și mai regretabil, la falsa lui înțelegere. Toate acestea n'au putut înfrânge admirația pentru acest teatru a celor câțiva inițiați, admirație care ia aproape formele unui cult. Ei așteaptă cu răbdare regisorul care, cu bagheta lui magică, să dea legitima vieță a scenei acestui joc sacru, a acestor personaje, care până acum ne-au dat delicii mai mult între cei patru pereți ai cabinetului de lectură; și nimic nu-i bucură mai mult decât apariția unei noi opere dramatice a scriitorului.

După o trecere de zece ani ne-a fost dată din nou o astfel de bucurie, în momentul când ne așteptam mai puțin, în toamna aceasta de grele încercări, lipsită atât de mult de bucuriile pure ale artei. Noua dramă se numește *Arca lui Noe* și a ieșit de sub teacurile editurii „Dacia Traiană” din Sibiu, care și-a câștigat așa de mari merite prin editarea *Operei dramatice* complete a scriitorului.

Cele mai importante din piesele lui Lucian Blaga au transpus pe partitura jocului dramatic momente cruciale din trecutul nostru, acele crize în care frământarea spirituală ia asemenea proporții, încât se poate desprinde din sânul lor eroul și mitul. Un astfel de moment cataclismic a fost ales și în *Arca lui Noe*, cu deosebirea însă că, de astădată, momentul are o valoare universală; nu este al unui singur popor, ci al tuturor; nu este nici chiar numai al trecutului, — cu toate că dintr'o cochetărie de scriitor, care-și maschează intențiile, ni se spune că acțiunea se petrece „în preistorie”, — ci și al viitorului, căci o pedepsire a lumii pentru păcatele ei se poate petrece oricând. Într-adevăr, piesa cuprinde unul din cele mai mari mituri ale umanității, cunoscut din Biblie sub numele de potopul lui Noe, pe care nu știm să-l mai fi dramatizat cineva. Lucian Blaga nu l-a luat însă aidoma din Biblie, ci așa cum a fost interpretat de imaginația poporului nostru. Se știe că folclorul nostru — ca de altfel folclorul tuturor popoarelor — este un furnicar de mituri, unele păstrate în întregime, altele fragmentar, sau transformate așa de mult, încât de abia mai poți recunoaște în ele motivele de circulație universală; altele, în sfârșit, creații cu totul noi. Un studiu temeinic al acestei mitologii nu s'a făcut încă; încercările de până acum, începând cu interpretările fantastice ale lui Atanasie

Marienescu și până la unele lucrări destul de recente, sunt departe de a fi explorat cum se cuvine un domeniu atât de interesant. Prețioase sugestii în această privință ne-au venit tot dela Lucian Blaga, care a scotocit cu mare plăcere patrimoniul nostru popular în căutarea acestor comori, nu numai pentru a le studia, ci și pentru a le rotunji și umple de rezonanță artistică, procedeu utilizat de toți marii creatori ai literaturii universale. Deschizând volumul său *Despre gândirea magică*, aflăm la pag. 84—85, reprodusă după Tudor Pamfile, o interpretare a mitului lui Noe, care, în linii mari, cu unele modificări impuse de necesități artistice, formează schema acțiunii din *Arca lui Noe*. Această interpretare românească a mitului l-a apropiat de noi, ni l-a făcut familiar. Bine a făcut Lucian Blaga că a ținut seama de ea; tot așa cum bine a procedat atunci când, urmând pilda folclorului nostru, des întâlnită mai ales în colinde și în legende, a umanizat figurile biblice, le-a încarnat în fire, în haină și în mediu românesc. Artiștii literaturii universale au simțit totdeauna o sfială în a aduce pe Dumnezeu pe scenă; și nici n'au reușit decât în foarte rare cazuri. Cu Diavolul a mers mai ușor. În folclorul românesc întâlnim însă adeseori pe Dumnezeu umblând printre oameni, travestit țărănește, luând parte la nevoile lor, pe care uneori le îndreaptă prin miracole, dar de cele mai multe ori le vindecă numai prin înțelepciunea unuia mai bătrân, mai pășit. E o divinitate de care nu ne cutremurăm, pentru că o simțim atât de aproape de noi, atât de omenească. În drama lui Lucian Blaga, Dumnezeu este de asemenea un țaran bătrân, un Moș în opinci, venit de undeva la Noe, țaran și el cu familia și rosturile lui. Toată acțiunea se petrece într'un sat de munte în care recunoaștem cu toții satele noastre, desprinse însă din istorie, numai cu atâta culoare locală câtă este necesară să ne recunoaștem în ele și de câtă este nevoie pentru ca acțiunea mitului să îmbrace acel realism de care drama are nevoie pentru a trăi, ca peștele de apă și pasărea de aer.

Un alt aspect așa zicând local al piesei este bogomilismul ei. De altfel însăși legenda românească face parte din ciclul legendelor bogomilice, atât de răspândite la noi, în care Dumnezeu este într'o veșnică luptă cu Diavolul. Lucian Blaga a mai întrebuițat și în alte drame ale lui motive bogomilice. El le simpatizează, credem, nu numai din motive ideologice — în toată creația lui „pământul” este într'o continuă luptă cu „cerul” — ci și pentru că îi oferă, îndeosebi în dramă, mari posibilități artistice. Ele dau intensitate atât luptei interioare a personajilor, cât și conflictului dintre ele. Una din axele dramatice ale noii lui drame este veșnica concurență dintre Moșul și Nefărtate (Diavolul). „Eu sunt umbra Moșului, umbra celui ce trecu astăzi de dimineață pe-aci. Viu și eu de-aci și de mai departe. Tot pe urmele lui...” spune Nefărtate soției lui Noe. Este un text de autentic bogomilism. Și el nu este singurul.

Din toate cele de mai sus s'ar putea deduce că autorul are merite reduse în transpunerea dramatică a acestui mit. Dar ceea ce am amintit aici sunt numai un schelet, care trebuie umplut cu carne și cu farmecul vieții; sunt ca o vioară din care trebuie să scoți minunea divinelor armonii. Lucian Blaga a știut să cânte pe ele cu o originalitate

și o siguranță de mare maestru. A știut să dea glas unor frământări de valoare universală ale sufletului omenesc, fără să neglijeze a pune însă în gura și în semnificația personajilor idei din propria sa concepție despre lume și viață. Căci dacă el alege un mit sau o acțiune dramatică, o face nu numai pentru virtualitățile lor artistice, ci și pentru că descopere în ele o aderență cu propria sa concepție metafizică. Ni se pare că în niciunul din miturile interpretate până acum această aderență nu este atât de sugestivă ca în *Arca lui Noe*. Întradevăr, prin ce se poate reprezenta mai bine decât prin mitul potopului acea censură transcendentă, pe care Marele Anonim, regisorul suprem al cosmosului său metafizic, o aplică din când în când lumii? De aceea în *Moșul* din piesă, care „vine de aici și de mai departe” și pe care Ana, soția lui Noe, îl numește odată „Grijilă cel mare”, recunoaștem pe Marele Anonim. El dă lui Noe o toacă, de care vietățile vor asculta la momentul potrivit, ca de o poruncă divină pentru a intra în arcă.

„Am și eu acasă o toacă la fel — spune el — și numai câte odată trebuie să o iau de după grinda albastră, la câte o sârbătoare mare a lumii. La azul ei, toate lucrurile care au ieșit, într'un fel sau altul, din matca sau din locul ce li s'a hărăzit, din țâșnile sau din drumul ce li s'a menit, intră mai smerite și prea ascultătoare în orânduirea lor de veci. Când soarelui-marelui i-ar veni răzvrătire să se abată din cale, bat toaca și soarele își caută iar făgașele părăsite. Când marea se umflă peste măsură, bat toaca și valul se domolește, trăgându-se de pe liman. Când floarea, căreia i s'a dat să inflorescă, ar gândi: ba eu nu! bat toaca și floarea își mărturisește colorile. Toaca e cale rostită în pași și menire prefăcută în cântec. Ea nu îngăduie împotrivire și nici răzmeriță deșartă.”

Se poate o mai plastică imagine a censurii transcendente?

Dar să lăsăm să urmeze cuprinsul piesei pentru a ne da seama atât de acțiune, cât și de personaje și de semnificația lor.

Noe este morar într'un sat de munte, gospodar cinstit și așezat, care își vede de rosturile lui. Sub liniștea lui aparentă se ascunde un destin de erou: „Ești legat și indelat — îi spune *Moșul* — dar porți gând lin în tine și inima ta bate în cer nu pe pământ”; iar el însuși se numește odată „singurul copil bătrân de pe tot rotundul”. De fapt, în personajul lui, Lucian Blaga a dat o nouă intrupare artistică a destinului eroului în lume, una din marile teme ale teatrului său. Să ne amintim de nimbul eroic al *Meșterul Manole* și al lui Avram Iancu, din dramele cu același nume. La moara lui Noe poposește într'o dimineață un țăran foarte bătrân, călare pe un măgăruș alb. Este *Moșul*. Aduce și el măciniș pentru moară. Dar măcinișul este un pretext. El a venit la vrednicul morar să pună pe umerii lui marea misiune de a salva „sămânța lumii” din marele cataclism cu care va pedepsi-o pentru fărâdelegile ei. Aceste fărâdelegi sunt aceleași în satul lui Noe ca pretutindeni; cumpărte fiindcă ating însăși esența vieții: Femeile nu mai vreau copii, Nefărtate le vizitează adeseori; vacile alăptează șerpi; „se dărâmă vetrele”, „se invennează fântânile”; și Simion, fratele lui Noe, bicuiește într'o noapte mormântul mamei sale, fiindcă este nemulțumit de moștenirea ce i-a lăsat-o. Sunt păcate de apocalips, de „coadă a veacului”. Noe va construi deci, la porunca *Moșului*, o arcă, în care va intra el și cu familia lui, dimpreună cu perechi din

toate vietățile. Convorbirea țărănească dintre Noe și Moșul se umple încetul pe încetul, de prezența divină. Noe primește toaca miraculoasă la auzul căreia dobitoacele vor intra în arcă. Dar el are o soție, pe Ana, și doi copii; trăește în sat între oameni, care nu sunt uniți cu el cu harul divin. Ei nu-i vor înțelege misiunea, care de altfel trebuie tănuțită în scopul ei ultim. De aici conflictul dramatic. Ana, țărănească de nădejde, cel mai viu personaj din piesă, crede că Moșul a fost o arătare și face tot posibilul pentru a-și scăpa bărbatul de sub vraja ei. Foarte bine o caracterizează Noe când spune despre ea că „este o mamă înspăimântată de tot ce ar putea să aducă ziua și ceasul. Copiii ei sunt mai aproape decât cerul”. Pentru a-și ajunge scopul, până în urmă ea se înțelege și cu dracul, care a început să viziteze cam de satul, mai ales femeile. Pe acest personaj, Lucian Blaga l-a botezat Nefărtate, una din numeroasele numiri date de popor dracului. Intâlnirea dintre diavol și soția lui Noe o găsim și în legenda românească. Acolo însă diavolul dă acesteia o băutură care o îmbată; ea nu mai este astfel responsabilă de faptele ei. Aici Ana este pe deplin conștientă; ea își apără, realist, cu neistovită energie, copiii și casa de primejdia unei rățăcirii, de pe urma căreia ar pierde totul. Pe Moșul ea nu l-a văzut de altfel decât „din spate și dintr'o parte”; de aceea nu poate crede că a fost intradevăăr „ăla”. Procedând astfel, Lucian Blaga i-a dat o mare valoare dramatică. Ana este unul din stâlpii pe care se reazimă conflictul. El n'a făcut din ea nici o rățăcită, nici o păcătoasă. În subtilul joc dintre ea și Nefărtate — două mari momente ale piesei — nu păcatul este cel care o împinge, cu toate că simțim adierea lui pe aproape, ci dorința de a stoarce marea taină: Cine este Moșul care a rățăcit mintea soțului său? Când Nefărtate, prins și el în acest joc, devine prea îndrăzneț, Ana i-o taie scurt: „Să nu mă atingi, c'atingi lumină, Nefărtate!” Posedat de misiunea lui, cu toate împotrivirile soției, Noe doboară pădurea satului pentru a-și construi uriașa arcă. Știe că batjocura lumii va fi cumplită, dar nu se înspăimântă. Asemenea tuturor eroilor și sfinților, el își va urma drumul:

„... Vor fi hohote în sat, Ano — spune el soției sale — cum n'au mai fost! Vor sări pe uliți oamenii ca țapii, mișcându-și bărbile și arătându-și colții veseliei — babele, iertate și neiertate, își vor scutura de răs țafele negre, ca aluatul de năghină, pe la ferestre și prin progadii! Se vor tăvăli feciorii și fetele de răs prin pârloage și ocoluri! Și, ca mânați de cineva, câinii răioși, din toate ulițele se vor înfățișa să ridice piciorul pe roata morii! Vor hohoti gușații ca din cimpoaie și-mi vor atîne calea tâmpiți și cu neobrăzare! Vor râde copiii de mine ca de un scrințit, desvelindu-și ce au și ce n'au prin porți, când oiu trece spre arcă! Numai copiii mei vor plânge, ascunși în fundul morii, singuri și rușinați! Va fi un clocot de răs! Vor răspunde și dealurile și văgăunile câte sunt în preajmă! Și râsul va crește în valuri, se va lăși și va cuprinde valea și ținutul! — Dar nu-mi pasă! Mi-am făcut eu toate socotelile!”

Departa de a se lăsa impresionat de argumentele Anei și de grijile ei, cu imaginația lui ferbinte el vede visul de dragoste care-l va trăi pe arcă și din care se va plămădi o lume nouă. Este una din culmile poetice ale piesei, pe care nu ne putem reține de a o reproduce:

„Când arca va fi gata și încăperea implinită, am să te ascund în ea, subțit, cu mine nedomolită! Și-ți voi zice: cu vietățile a fost ușor, numai cu tine a fost mai

greu / Totuși te-am răzbit! Apoi voiu închide ușile și zăvoarele și voiu fi surd la orice bătaie! Pe urmă va porni potopul. Și apele vor crește. Vor crește apele, înecând văi și ținuturi. Și valul îl vom auzi dintr'odată, clipocind lângă noi. Cu un scârțâit în toate incheieturile, arca se va ridica. Atunci vom ști că am purces pe drumul care astăzi încă este al văzduhului, iar arca va pluti, tot mai sus, tot mai sus. Până deasupra munților. Și 'n ceasul cumplit, când sub noi va fi pierit în adâncuri toată suflarea, noi în arcă vom zămisi prunc nou. Căci s'a dat poruncă omului să se înmulțească precum nisipul mării."

Firește că satul nu poate tolera ca Noe să doboare o pădure întreagă pentru a-și construi arca. Conducerea lui îl trage la răspundere pentru fapta sa nebunească. O mare parte din actul III este ocupată cu judecarea lui Noe, de către primarul și juzii satului, episod care, pentru incetineala lui, ni se pare singura parte mai puțin reușită a dramei. Noe mai primește totuși un răgaz de patru luni, termenul la care el mărturisește că va dovedi, dacă are sau nu dreptate. Juzii nu cred în minunea promisă, ei acordă totuși această amânare, deoarece este vorba de un gospodar cinstit și drept. După acest termen i se va lua, drept despăgubire, întreg avutul. Intre timp însă, Nefărtate află dela Ana intențiile Moșului cu arca și vrea să-i dejoace planul. Atât Anei, cât și sătenilor el le spune că aici nu este vorba decât de o întreprindere de . . . lemne. Moșul are nevoie de lemn pentru leagăne — iar el, Nefărtate, pentru sicrie. El convinge deci satul să dărâme arca. Când Noe vede că acest lucru se întâmplă, în desperarea lui, crezându-se trădat și de Ana, la care ține așa de mult, are o clipă de îndoială și se întreabă dacă Moșul a fost intradevăr El? Cum a putut atunci îngădui această nelegiuire?

"Dacă Moșul ar fi fost intradevăr Acela — spune el Anei — n'ar fi îngăduit risipirea puterilor! Mă năpădesc zorile sub frunte, Ano! Spune-mi tu numai cum s'au făcut toate acestea — multe și intortochiate — cu Moșul? Căci eu l-am văzut într'o clipă, l-am văzut îmbrăcat în soare — cu toate că sta aici sub grinzii, unde stai tu acum! Și unde soarele nici odată nu pătrunde. Țăneua lumina din el, ca săgețile orbitoare! Cum era să nu-l cred pe cuvânt? Se făcuse pământul străveziu, limpede ca apa de munte unde sta, iar când Moșul a ieșit din moară, deveni la fel și drumul, că zăream în adânc! Se făcuse huma străvezie sub opincile sale! C'o singură clipire a-și fi putut să văd morșii, cum zac îngropați pretutindeni, surâzând senini că deasupra lor trece Moșul fără nume."

Desnădăjduit, el vrea să se spânzure. Sub grinda de care încerca să-și lege ștreangul descoperă însă toaca, pe care o dase cu totul uitării. Ca printr'o revelație, își amintește de puterile ei miraculoase. Aleargă la corabie și, la cântecul toacei, lemnul se așează la loc, iar dobitoacele se înșiră perechi-perechi spre arcă. În fața miracolului, Ana însăși se lasă convinsă. Drama se încheie cu cuvintele ei:

ANA

cată zăpăcită împrejur, ar începe ceva și nu știe ce

Copii — să mergem și noi!

• își leagă o cârpă pe cap, șovăie neajutorată

Aroane, șterge-te puțin — ești plin de praf pe umăr. — Și tu, Ioane, uite, umbli dascult și chiar azi nu te-ai spălat pe picioare!

Să mergem, oăci tata Noe — cuprins cum e de cântec — cine știe când mai dă pe aici și de-și mai aduce aminte de cei doi saci de făină din prag?

Repede copii!! Să nu rămănem pe dinafară!

ies prin stânga. Moara rămâne goală, se umple treptat de cântecul tot mai puternic al toacei."

Din această sumară prezentare a cuprinsului se poate constata marea simplitate a acțiunii din ultima dramă a lui Lucian Băga. Ea poate fi înțeleasă până și de copii și de țărani și muncitorii fără prea multă carte. Autorul ei a făcut de astădată cel mai mare efort de a se apropia de acel ideal de teatru popular, care rar a fost atins dela marii tragici greci încoace și la care ne gândim adeseori, ca la un paradis pierdut al dramei, teatru în care toate straturile unei societăți se regăsesc, cu ceea ce este mai esențial, mai veșnic omenesc în ele. Cei simpli pot gusta în drama lui Lucian Băga numai povestea; cei obișnuiți să caute însă, dincolo de cuvinte și întâmplări, sensurile lor adânci, găsească aici material neprețuit de meditat. Toate piesele dramaturgului nostru cultivă semnificațiile. Niciuna din ele n'a reușit însă să spună în cuvinte atât de simple, semnificații atât de bogate și de profunde. Fiecare cuvânt, fiecare gest al personajilor este încărcat de înțelesuri. Tot jocul acesta este străveziu ca un text biblic, prin care milioane de oameni au văzut și văd mereu până la rădăcinile vieții și la rosturile lumii.

Dar nu trebuie uitat că *Arca lui Noe* este o dramă, care dacă se citește cu multă plăcere, numai pe scenă își poate arăta toate virtuțile. Avem credința că aceste virtuți nu sunt deloc de neglijat. Cu toate că personajile reprezintă înainte de toate idei și simboluri, ele sunt bine închegate, au o intrupare vie și plastică. Acțiunea este țesută de asemenea în mod firesc, admirabil gradată până la acel moment culminant din actul al IV-lea, când se întâmplă minunea cu toaca, minune care transfigurează jocul, îi dă o valoare sacră. Acest procedeu al transfigurării prin miracol este specific dramelor lui Lucian Băga, în deosebi al celor cu sens mitic.

Drama are apoi câteva epizoade care pot da actorilor prilej de a atinge culmile artei scenice. Așs sunt întâlnirile dintre Noe și Moșul, dintre Moșul și Nefărtate, dintre acesta din urmă și Ana, cu dialogul lor în care subtilitățile poeziei se amestecă într'un mod foarte original cu o viguroasă ironie țărănească. Regisorul are și el un material deosebit de prețios pentru a-și pune în valoare știința lui de montare și punere în scenă. Ne gândim în deosebi la actul I și ultim, cu aerul lor de legendă, care se petrece în moară, simbol al veșnicei curgeri a vieții.

Ca și acțiunea, limba este de asemenea de o simplitate care — cel puțin în cadrul operei lui Lucian Băga — atinge treapta clasică. Caracterul străvechii, mitic și popular al dramei, cerea un stil adecvat. Lucian Băga l-a găsit și l-a știut întrebuința cu o măsură și siguranță care desvâlue pe artistul stăpân desăvârșit pe uneltele sale. Căci dacă limba are în general un accent biblic-popular, câte odată chiar local-ardelenesc, nici odată nu se abuzează de aceste procedee, nu se cade în manieră. Stilul contribuie astfel la acea îmbinare de realism a dramei, absolut necesară pentru ca mitul să prindă viață în fața ochilor noștri. Nu excese de culoare populară pot fi reproșate autorului, ci mai degrabă câteva neologisme (ca atunci când ni se vorbește de „plan“, sau de „forță majoră“), care știm că au fost utilizate conștient, pentru claritatea lor directă, dar care suntem siguri că vor putea fi înlocuite de un autor care a dat dovadă de atâta inventivitate lingvistică.

MANUSCRISELE ROMĂNEȘTI DIN BIBLIOTECA CENTRALĂ DELA BLAJ¹⁾

Sunt numai trei ani de când cel ce semnează aceste rânduri s'a mai oprit odată, tot în paginile acestei reviste (Anul 72—1941, pp. 487—492, în cronică: „Reorganizarea colecțiilor științifice blăjene”) asupra Bibliotecii Arhiepiscopale. Motivul acestui interes statornic pentru Biblioteca Blajului e limpede: a început să se muncească acolo sistematic și temeinic. După haosul în care fuseseră lăsate colecțiile de regretatul Al. Lupeanu Melin, meritele urmașului său, profesorul Manciușea, trebuiau fără discuție relevate, iar atenția cercetătorilor și a tuturor oamenilor de cultură trebuia îndreptată cât mai mult spre comorile de artă și știință ale „micei Rome”.

În legătură cu lucrările de reorganizare începute de Șt. Manciușea, d-sa a întocmit și un „Indice al manuscriselor”, apărut ca o anexă a studiului său despre „Biblioteca Centrală din Blaj” (Blaj, 1939, pp. 47—67). Lucrarea aceasta se reduce, intrădeavăr, la un „indice”, care reproduce titlurile a 217 manuscrise românești și al altor 327 redactate în limbi străine: latină, germană, maghiară, etc.

Util fără îndoială, acest indice trebuia să fie cât mai curând dezvoltat într'un catalog amănunțit și întocmit după regulile bibliografice, dacă nu pentru toate manuscrisele, cel puțin pentru cele românești.²⁾ Este ceea ce a făcut profesorul Nicolae Comșa.

Numele d-sale ne e cunoscut dintr'o serie de lucrări privitoare la viața culturală a Blajului, din care nu vom cita decât două: „Dascălii Blajului” (Blaj, 1940) și „Correspondența între Ion Micu-Moldovan și Ion Bianu” (Blaj, 1943), cea dintâi recenzată și în paginile revistei noastre.

Luând conducerea Bibliotecii Centrale (după trecerea lui Șt. Manciușea la o catedră universitară), d-l Comșa a lucrat cu toată energia la modernizarea instalațiilor Bibliotecii (cu ajutorul unui fond de câteva milioane, pus la dispoziție de un mecenat care n'a voit să-și facă cunoscut numele), la regruparea colecției de tipărituri de o parte și la întocmirea catalogului manuscriselor românești, de altă parte. Despre întâia lucrare nu știm prea multe: e bine să se știe însă că toate piesele, reprezentând o valoare deosebită, au fost împachetate cu grijă și evacuate la țară, deci salvate și că s'au făcut rafturi nouă pentru depozitul tipăriturilor. Altă înfăptuire importantă, despre care arătam încă în anul 1935 că ar fi fost absolut necesară: deschiderea zilnică a sălii de lectură — s'a putut realiza și ea în acest an. Și trebuie subliniat faptul că acest vechiu deziderat s'a putut îndeplini fără aportul Statului. Intrădeavăr, Biblioteca Blajului este singura bibliotecă mare a țării, pentru personalul căreia Statul nu s'a învrednicit încă să creeze câteva posturi bugetare.

¹⁾ De Nicolae Comșa. Blaj, Tip. „Lumina”, 1944, 231 p. (Bibliotheca Bibliologica, 18).

²⁾ Ne bucurăm că putem împărtăși celor pe care-i interesează că un catalog al manuscriselor latinești, întocmit de părintele Iosif Naghiu, a apărut în vol. III al revistei „Hrișovul” (pe care încă nu l-am putut vedea).

Şi acum să ne ocupăm de catalogul manuscriselor. Din introducere aflăm cu mirare că mare parte din ele „abia în ultimii ani au fost coborite din pod și orânduite în mod sistematic” și că, probabil din această cauză, „cu prea puține adausuri stadiul studierii se află încă aproape tot acolo, unde l-a lăsat T. Cipariu și Ion Micu-Moldovan” (p. 4). Scotocind pretutindeni, d-l Comșa a răușit să dubleze numărul manuscriselor cunoscute de d-l Manciulea, depășind mia (față de 544 de titluri publicate în „Indicele” de acum cinci ani).

„Manuscrisele românești formează comoara cea mai de preț a Bibliotecii din Blaj” spune autorul (p. 5). Intradevăr, și ca număr de manuscrise românești, instituția blăjană urmează imediat după Academia Română. Dacă renumele unor piese vestite în istoria literaturii noastre vechi — cum sunt: Pravila lui Eustratie (de prin anii 1632), Cartea de rugăciuni a lui Gheorghe Ștefan Vodă (sec. XVII), Învățăturile lui Neagoe Basarab (1696), Dicționarul lui Teodor Corbea (1700), etc. și cronicile Principatelor — erau de mult cunoscute, lucrarea d-lui Comșa ne aduce marea revelație a codicelor miscellanee ardelenești, în număr de peste o sută! Într-o epocă în care cartea tipărită era așa de rară și scumpă la noi (sfârșitul veacului 17, al 18-lea și până pe la jumătatea celui de-al 19 lea) aceste manuscrise constituiau — cum bine spune d-l Comșa — micile biblioteci ambulante ale cărturarilor noștri din Ardeal. Cuprinsul acestor manuscrise este de cele mai multe ori religios; nu odată întâlnim însă în ele piese ca „Istoria lui Constantin Vodă Brâncoveanu”, Alecsandria, Pildele lui Esop, apoi multe culegeri de poezii populare, datorite bătrânului Pauletti, lui Moldovănuț și altora. Dar trebuie să răsfoiești catalogul filă cu filă sau cel puțin să parcurgi excelentul lui indice, pentru a-ți da seama de toată bogăția și varietatea manuscriselor adunate cu atâta pasiune de Cipariu, Ion Micu-Moldovan și urmașii lor!

Numai convingerea că truda depusă va fi răsplătită de serviciile ce le va aduce cercetătorilor a dat d-lui Comșa puterea să ducă munca aceasta prea migalooasă la capăt. În numele acestor cercetători trebuie să-i mulțumim pentru câte luminișuri deschide asupra atâtor probleme de istorie și istorie literară, asupra dezvoltării interesului pentru literatura populară, asupra circulației cărții românești în Ardeal, a deosebit de interesantelor „ateliere de lucru” ale marilor dascăli ai Blajului, cât și asupra altor chestiuni.

Și acum câteva observații. Regretăm că autorul n'a încercat, ² cu toate greutățile de care se plânge (p. 9) — ușor de înălăturat, de altfel, prin câteva zile petrecute în instituțiile universitare din Sibiu atât de apropiat — să indice, măcar la cele mai importante manuscrise, numele celor care s'au ocupat cu ele și locul unde au fost publicate. Serviciile aduse cercetătorilor ar fi fost, în atâtea cazuri, și mai mari.

De multe ori nu e destul de lămurit dacă un manuscris a fost sau nu tipărit în întregime — e vorba mai ales de lucrările didactice din jumătatea a doua a veacului trecut (de pildă Nr. 154, 222, 260). Era preferabil să se precizeze la toate manuscrisele care mai târziu au fost tipărite, așa cum s'a făcut la atâtea (de ex. la Nr. 147—150, 243—245, etc.): „Cuprinsul volumului este identic cu al tipăriturii”.

La manuscrisul Nr. 76, cu indicația „nedatabil”, trebuia trecut măcar: jumătatea a doua a sec. XIX — cum se poate constata din întâiul indice. Același lucru la Nr. 107 (între 1650—1700) și probabil și la altele.

Ar fi fost apoi foarte binevenită reproducerea cel puțin a câtorva clișee, reprezentând titlurile sau file ale celor mai prețioase manuscrise.

E păcat că în introducerea și descrierea acestora s'au strecurat o seamă de termeni improprii sau ardelenisme uneori supărătoare: „unicumuri” (p. 6) — în loc de „unice”; „exemplare” (p. 5) — în loc de „piese, bucăți”; „transcriitorul” (p. 37) sau „copiatorul” (p. 184) — în loc de „copistul”; „Cartea a provenit în Blaj” (p. 164) — în loc de „a ajuns”; „textul se extinde pe . . . foi” (p. 175 și următoarele), etc. De asemenea regretăm și strecurarea unor greșeli de tipar, foarte explicabile, e adevărat, dacă ținem seama de împrejurările nefavorabile în care s'a făcut imprimarea cărții.

Catalogul rămâne însă o mare realizare culturală, mai ales în istoria bibliotecilor ardelenice, lăsând cu mult în urmă pe acela al manuscriselor Episcopiei unite dela Oradea, alcătuit de canonicul Iacob Radu. D-l Comșa merită toată lauda și recunoștința. Ii dorim putere de muncă să ducă la îndeplinire și celelalte cataloage pe care intenționează să le publice: al vechilor periodice, al foilor volante și al stampelor din marea bibliotecă a Blajului.

ION MUȘLEA

E. LOVINESCU: T. MAIORESCU ȘI CONTEMPORANII LUI¹⁾

Postum, seria studiilor junimiste pe care o pregătea E. Lovinescu, se completează cu un volum privitor la relațiile lui Titu Maiorescu cu contemporanii săi. De astădată studiul poartă asupra legăturilor marului critic cu două din cele mai însemnate figuri ale Junimii: Gh. Panu și I. Negruzzi, și se încadrează între o prefață a autorului și o postfață a d-lui Pompiliu Constantinescu, ambele de un deosebit interes. Astfel după ce în primele rânduri ale prefeții E. Lovinescu răspunde unei obiecții aduse primelor sale lucrări junimiste, precizând că aceste lucrări nu încearcă aportul de noi documente, ci tentează exclusiv o organizare a documentelor clasice în scheme de interes psihologic, critic și moral, regretatul conducător al „Sburătorului” arată că acest volum, ce trebuia să cuprindă și figura jovialului junimist V. Pogor, o abandonează, și că, ricoșând, înlocuiește pasajul convenit ei cu un comentariu masiv în legătură cu „Infiltrația ideilor maioresciene în Ardeal”. Din postfața d-lui Pompiliu Constantinescu aflăm însă că acest comentariu (de existența căruia dispărutul mă asigurase și pe mine, semnatarul acestor rânduri, cu puțin înainte de moarte) fie că s'a pierdut, fie că nu a fost scris, a trebuit părăsit, întru cât cele câteva file descoperite între manuscrise, păreau a nu depăși plafonul unei simple scheme. Comentariul urma să cuprindă un diagnostic asupra noilor mișcări literare din Ardeal și în deosebi un amplu augur asupra Cercului Literar, al cărui „manifest” îl și stărnise de altfel și care i se părea maestrului

¹⁾ Vol. II. (Panu-Negruzzi). București, 1943, Ed. Casei Școlilor.

a investi „cea de a patra generație maioreșciană”. Nu putem ști dacă manuscrisul anexei a fost intradevăr încheiat de E. Lovinescu sau dacă el s'a pierdut. Cert este că E. Lovinescu a îmbrățișat proiectul acestei anexe-comentar cu un entuziasm deosebit — fapt care l-a și făcut să renunțe pentru moment la studiul asupra lui V. Pogor (ceea ce însemnează foarte mult). Imprejurarea aceasta e notorie și ea ar fi justificat pe deplin străduința editorului sau a d-lui Pompiliu Constantinescu în cazul când acesta ar fi găsit, în lipsa manuscrisului, o soluție intermediară, prin publicarea în — anexă — cel puțin a manifestului și a răspunsului criticului, dacă nu și a unui comentariu din afară pentru care d-l Pompiliu Constantinescu ar fi fost cu preferință indicat. E acesta un reproș care nu vine din partea unei oficine critice, ci de dincolo de neant, din partea maestrului, căruia — e un lucru bine știut — manifestul Cercului Literar i-a adus nu numai mângâiere personală, ci și un spor de încredere în forțele spirituale ale noii generații.

Lipsa din volumul recent apărut a comentariului-anexă a redus proporțiile acestuia la dimensiunile marcate de studiile despre Gh. Panu și L. Negruzzi, ultimul cel puțin, destul de restrâns. Ambele studii sunt lucrate după tipul studiului lovinescian și delimitează cu strălucire locul, însemnătatea și contribuția pe care au adus-o „memorialiștii” în mișcarea dela Iași. Ca și primul volum din seria „T. Maiorescu și contemporanii lui”, și acesta, fixează cu deosebire figura marelui critic în jurul căreia, ca în jurul unei axe centrale se conjuga întreaga atmosferă junimistă. Toate studiile junimiste ale lui E. Lovinescu sunt de altfel centrate în jurul personalității lui Titu Maiorescu, operei literare și culturale a căruia, i se precizează în fine prin acestea dimensiunile enorme și semnificația încă nu pe deplin recunoscută. Titu Maiorescu trece ca un fir roșu prin întregul laborator lovinescian și figura lui severă, academică, pontificală este obiectul esențial al studiului, care tocmai de aceea îl și descoase pe toate fețele, în raporturile lui cu contemporanii, cu posteritatea sau cu sine însuși. „Junimea” fiind în bună parte o creație a criticului odată cu studiul amănunțit operat asupra acestuia, se disecă și asupra societății. Cu deosebire studiile care privesc relațiile lui T. Maiorescu cu contemporanii săi sunt acelea din care atmosfera Junimii se degajează cu mai vie și mai insistentă pregnanță. Frământările cu oamenii, atitudinea acestora față de el, dușmăniile sau adulațiile pe care criticul le provoca sunt evocate cu un dar neasemuit de pregnant și de viu. Operând asupra lui Titu Maiorescu, E. Lovinescu opera asupra celei mai bogate personalități pe care a avut-o cultura noastră în secolul trecut. De aceea și monumentul pe care i l-a ridicat este până în momentul de față cea mai însemnată operă critică din întreaga noastră istorie literară. Nicăiri în istoriografia noastră critică, marile personalități ale scrisului românesc nu s'au mișcat atât de viu, atât de firesc, atât de complet, ca în acest monument a cărui mărime nu se poate măsura decât cu regretul imens pe care îl încercăm privind construcția neterminată.

Ceea ce trebuie să reținem, ca trăsătură caracteristică, și din acest al doilea volum al seriei „T. Maiorescu și contemporanii săi” este metoda critică pe care o utilizează în deobște E. Lovinescu și care e

simptomatică pentru întregul său mod de a privi împrejurările. Fără să fie un istoriograf, tip care de altfel îl repudia, E. Lovinescu pleacă totuși în studiul său cu regularitate dela faptul istoric consemnat. În prealabil selectează acel fapt care prezintă un interes documentar de natură cât mai tipică și pe care îl redă pe urmă chiar cu o ușoară voluptate epică, neromanțându-l totuși (cum procedează uneori G. Călinescu). Dela acest fapt care nu sfidează după cazuri nici chiar anecdota, lentila critică alunecă un moment asupra portretului fizic din care reține la fel o serie de elemente tipizante. Cu acest bagaj, aparatul se deplasează la interior unde leagă elementele cu structurile launtrice, le justifică unele prin altele și incheagă astfel un portret moral de o comprehensiune intimă neobișnuită. Ca un exemplu să urmărim procedura aplicată la chiar unul din obiectivele volumului recent: la Iacob C. Negruzzi. După ce stăruie în a arăta cum s'au desfășurat primele întâlniri dintre T. Maiorescu și I. Negruzzi — întâlniri în care ultimul își lua deja rolul său de perpetuu și umil secundant — E. Lovinescu trece la portretul fizic al lui I. Negruzzi din care reține faptul că „nu avea niciun fel de distincție fizică”, insinuare care pregătește portretul ulterior al celui ce a fost cel mai util dar și cel mai puțin imperativ membru al Junimii, al cenușului dar indispensabilului redactor al „Convorbirilor”. Portretistica lovinesciană, pentru că în fond acesta este modul critic al întemeietorului „Sburătorului”, este portretistica unui moralist. Pentru Lovinescu scriitorul nu se desface în fața obiectivului critic din om, ci rămâne în el, ba chiar mai mult se conturează prin el. Fără a reduce studiul critic numai la un studiu estetic, cum procedează de pildă criticii germani, un Gundolf sau un Dilthey, Lovinescu își construiește portretele critice cu preferință din actele, din ciocnirile, din atitudinile obiectului de studiu și numai în al doilea rând le conjugă cu studiul stilistic propriu zis. Omul literat este cu preferință ceea ce observă E. Lovinescu și nu atât literatul. Scriitorul ca persoană umană, mai mult decât opera rămasă ca un scutier întârziat al acestuia. Omul întreg, ca om literar bine înțeles. Tocmai de aceea portretele lui Lovinescu sunt în primul rând niște portrete morale. Pentru că ele umanizează statuile, le insuflă cu sens și cu contururi, le plimbă printre oamenii lor, le pune în ciocnire cu ei și le încearcă tăria și rezonanța tocmai prin acest excurs regresiv pe care le obligă să-l facă. Portretistica lui Lovinescu e o portretistică de jos în sus, dela uman la bronz și morală, deoarece disecă mai mult omul care scrie decât simplul scris. Ceea ce nu însemnează că aprecierea critică lipsește. Nici vorbă de așa ceva. Numai pe când unii critici pornesc în studiul lor dela faptul consemnat spre omul viu (cu deosebire criticii științifice), E. Lovinescu umblă invers — dela omul viu spre faptul dat, imitând prin aceasta însuși mersul *hresc* al vieții și făcând, de aceea, moralism. Calitatea operei nu vine însă bine înțeles din metodă. Ea izvorăște din harul neobișnuit al psihologului și al stilistului dăruit, E. Lovinescu fiind nu numai cel mai mare portretist al literaturii române, dar și un mare mănunchor al uneltelor ei.

OPERA LUI DINU NICODIN: I, „LUPII”

Desigur, are toată dreptatea d-l G. Călinescu, atunci când califică pe Dinu Nicodin ca un scriitor bizar, snob cum nu se mai poate și îi consideră *Lupii* o petrecere de amator. În bun elev al maestrului său E. Lovinescu, pe care a țins mereu să-l depășească, fie chiar și prin contradicții, criticul minat de un temperament și o satiră cel puțin neobișnuite, pornit la picante restaurații dar și la perfide defăimări, acolo tocmai unde gustul și mai ales umoarea sa fabuloasă ar fi găsit prilej de încântare, de saturație, un teren încă neistovit și în stare să nutrească flora critică, acest subtil nu-și refuză, chiar când încearcă să anuleze, câteva parări de floretă. Procedul rămâne totuși al maestrului, și d-l G. Călinescu are meritul, dealungul întregii *Istorie a literaturii*, de a purta la alte virtuozități lauta critică... Numai că judecata d-sale, încăodată între alătea victorii, cade la denigrări gratuite și pe care destul de curând, odată cu apariția *Revoluției*, această operă magnifică și definitiv încheată, deci supusă perspectivelor firești, le dă peste cap.

De o luciditate mult mai stabilă și mai adâncită, poate tocmai prin controlul și perpetua degustare intimă, Lovinescu nu pregetase dela imediata apariție a *Lupilor* să le acorde prețuirea cea dreaptă, și să le fixeze, pe justa măsură a celui debut, locul, în istoria literelor contemporane. Nu pentru întâia oară, judecata critică lovinesciană intuia și se verifica în propria degustație estetică.

Snob cum nu se mai poate, spune d-l G. Călinescu. În adevăr, dacă am înșira deocamdată numele de sub citatele ce deschid fiecare capitol al *Lupilor* și convingerea e făcută: Campbell, Juvenal, Eminescu, Piu II, Horatio, Schiller, Weber, Shakespeare, Ernst Staus (autorul fotografiilor ce ilustrează cartea I), Camil Baltazar, Eminescu-Schroff, Schroff-Eminescu, Talmudul, Brucys și Palaprat, Goethe etc... Această nobilă furie a citatelor o avusese și Stendhal: snobism de cărturar cu viții cosmopolite! Dar e aici doar o infimă plăcere snobă și d-l Călinescu s'a gândit fără îndoială la omul de salon, la acel Dinu Nicodin care frecventa cenaclul Sburătorului și căruia patronul de acolo îi făcuse portretul wildeian în al treilea volum memorialistic. Mai mult însă ca exemplele acestea, care țin în deosebi de considerația moralistă, se poate — și e nespus de interesant — a se urmări substraturile snobe ale prozei lui Dinu Nicodin, fiindcă incontestabil avem de a face aici cu una din cele mai sugestive expresii snobe, ca modalitate de artă. Estetizant e autorul *Lupilor* în aceeași măsură ca Wilde, ca Alain, mult mai proaspăt, însă, mai frust, și de aceea mult mai ciudat, aplicat la un material de cruzimi deosebit de sângeroase. Neîntind încă momentul de a încerca analiza critică în chiar substraturile și în chiar structura acestei proze, pe care ne-am propus să o studiem, locul unei atari întreprinderi fiind de abia spre sfârșit, când însăși *Revoluția* va fi fost trecută prin filtre critice, ne mulțumim deocamdată cu descrierea operei în stadiile când se prevestește pe sine în toată amploarea. Tangențele care survin, cum a fost acest accident al snobismului, meritând a fi tratat copios în desfășurarea ulterioară, nu fac acum decât să încadreze, să dea atmosfera proprie unor pretexte, unor preludii.

Dedicând limbii românești opera sa cea mai de seamă, Dinu Nicodin se închina acelor unice prilejuri care i-au permis nebuniile de virtuozi ale unui rafinat al veacului cu un instrument încă splendid de barbar. Proză grasă, de culori parcă flamande, găsim la bătrânul Neculce și mai apoi, peste o înspăimântătoare punte de gol, la Creangă, la Hogaș, la Sadoveanu. Cuvintele-s încă umede de lutul din care au fost scoase și muzica lor are încă o tonalitate nesigură, intimidată când se simte în lanțurile tiparului. Uneori apă lină în susur argintat de lună, alteori adevărate grohotișuri surpate peste frageda plantă a ideii. Curios de repede însă a ieșit în lumină și virtualitatea pur estetică a acestei limbi, în modelări de giuvaer lucrat tocmai în dughenele Țărilor de Jos: Eminescu, cei doi Caragiale și mai ales Matei, prințul degenerat ce ar fi vrut el să fie, și în bună parte augusta d-nă Bengescu, o prințesă balcanică. Părția o încercase, cu savuroase stângăcii, un romantic transilvan, specie foarte rară, pe nume Codru-Drăgușanu, recent coborât din podul cu vechituri. Pe Dinu Nicodin, amatorul de prânzuri și chiar orgii estetice, l-a supt însă vârtejul apelor cu mături ancestrale. Alegând dintre ciosvârtele limbii, el mai are totuși aerul că nu vrea să atingă, nu cumva să-și murdărească mânușile. Dar ochii sorb și mai ales azul se încântă de geamătul candid al cuvântului prima oară încercat în arhitectura sonoră, evocând mirezme pădurețe, plescăitul ciorbei în guri rabelaisiene sau *Nevermoorul* unui corb de pe muntele Slănina. Cât e de arhaică, o gustă cu priceperea specialistului și limba se înmlădiază la poezie:

Și câte aflai pân' acum, dar nu le pot crede...

Falger mi-arată un zapis, mai pune în plic niște bani...

Nu spuneam eu că-i lung? Și râdem. Smeură multă...

Se clatină podul de scânduri, e rupt într'o parte...

Ei pătimași nu se 'ndură să stea, pornesc înainte...

Fără veste, în mijlocul prozei, fraza se euritmizează și adevărate efluvii metrice străbat paginile, dactili care îți opresc răsuflarea, chiar când citești în gând, și tot mai dese cristale hexametrice, care aduc o uluitor de proaspătă și autentică briză homerică. Lovinescu atribuia acestei proze un homerism de motive, de concepție epică, derivată la Dinu Nicodin din drumeția fantastică a lui Hogaș. Ne pare însă că e vorba mai de grabă de infuzii sonore, ce amintesc la tot pasul metrul atât de perfect încetățenit în tiparul nostru neaoș, prin mâinile până a lui George Murnu:

Asta Ulise rosti, și molcom tăcură cu toți

Plini de mirare-azind ce amarnic îi fuse răspunsul.

Distincția, e aproape imperceptibilă:

Mai sânt și alți prieteni de-ai lui;

acolo pe plai au o casă,

e trai pentru toți ca în rai!

Sorocim să plecăm împreună.

Impresia e de relicve păstrate într'un pământ ce nu le pierde frumusețea și strălucirea dinții. Farmecul vine aici tocmai din acest ca-

racter arheologic și dacă se compară cu euritmiiile din proza unui Chateaubriand, Flaubert, André Gide sau Achim von Arnim (cel mai apropiat, căci proza e nu numai ritmată dar și rimată), pentru a aminti câteva din cazurile care se discută în critica franceză și germană, originalitatea scriitorului român stă fără îndoială în trezirea reziduurilor prozodice ale prozei, deosebite de euritmizarea, de convertirea prozei la modalități metrice, frecventă la francezi. Un tânăr compozitor, d-l Mihail Daia, a dat interpretări frumoase muzicale, într'un articol din *Rampa*, acestei proze pline de virtualități lirice. Autorului *Lupilor* îi spune d-sa, pe drept cuvânt, „Tondichter”. Iar ceea ce face proza lui Dinu Nicodin atât de savuroasă, e tocmai alura ei, deși prea stranie, totuși firesc țâșnită din adâncimi proprii: într'o scrisoare, răspunzând întrebării asupra felului în care compune euritmiiile savante și sănătoase totodată, scriitorul dă butada: „Justement, M. Jourdain qui, depuis quarante ans, faisait de la prose sans le savoir”...

Patetismul sonorităților de ritm crește nesăbuit în intensitate, prin însăși panorama povestirii și prin elementele strict epice, care stau la construcția operii. Crud, viu, sângeros chiar, într'o bogăție de culori și de umor local ce nu-și desminte nicio clipă seva intactă, peisajul maramureșean, în care se petrece expediția *Lupilor*, se bucură de un creion atât de inteligent și atât de artist, pe cât de ciudat și dificil e contactul prim cu o proză eliptică, revoluționară. Pare cel puțin dadaistă o astfel de topică de labirint: „E tânăr, scofălcit, de umeri îi atârână un gheroc din..., ai zice c'a desmogenit de pânză un biliard, să se 'nțolească verde”. Români, Unguri, Jidovi, Sârbi, Nemți, neamuri adunate Dumnezeu știe din câte părți, își contopesc limbajul de stâlceli grotești, apetituri abjecte, promiscuitatea, avariția și idiotia, la „Castelul” de vânătoare ascuns în răcoarea clară a muntelui, între stâncile năpădite de brazi, sfâșiate de pârâul cu păstrăvi, patria cerbilor, a urșilor, a corbilor, a smeurei și a afinelor.

Alături de o natură castă, splendidă în singurătățile ei sălbatice, descrisă cu pana poetului și a muzicianului, apar rupturi stridente, care vin dintr'o satiră teribilă, dintr'un umor scabros:

- *Fata asta-i drăguță! numai trei păcate arie..., zice unchiul.*
- ...?
- *Apăi întâi mi-i nepoată...*
- Hopul asta l-a sărit, mi zic.*
- *Apăi îi prea tânără...*
- Acum vorbește despre... neputerințele lui!*
- *Și al 3-lea... arie limba prea scurtă!”*

Intreg interiorul Castelului e descris în aceeași tonalitate, cu realisme care își trag din observații promiscue umorul: trec în revistă așternuturile, somierele, oalele de noapte, murdăriile de tot felul, sosurile grețoase, cămara firoasă, ploșnițele. Unul mănâncă cu multă plăcere șoareci! Mirosul greu dintr'o odaie ce nu fusese demult deschisă, îi aduce aminte scriitorului de mirosul asemănător dela Versailles, cum spun cronicarii, iar cărarea unui cap veșted și netrebnic e comparată cu cea pe care o purta Cléo de Mérode, dansatoarea

faimoasă. Dar ceea ce dă proporții neobișnuite acestor notații „de amator“ e o galerie de portrete în adevăr extraordinară și merită să ocupe în istoria prozei noastre de artă un loc remarcabil, singular. Dacă uneori sunt numai schițe dintr'o simplă creionare: „Avem călăuză birtașul, gras, scurt, chel, soios, când merge sfredelește caldărâmul și-l unge“, vin pe încetul tot mai lucrute: „În prag gazda în haine vânătorești, cafenii, guler-reveruri-manșete verzi, pălăriuță verde cu pământul de capră neagră. Smead, pământiu, ochii mărunți, privirea cată 'n jos, fălcos; mustața mică retezată, buze subțiri; pușintel la trup, apropiat. Dar îi... descopăr dintr'odată un aer semeț ce nu avea. Toate se 'nalț' aici la munte!“ Culorile, caracterul, notate precis în câteva trăsături, pentru ca să urmeze altele, din ce în ce mai puternice:

„Oberjäger Falger? Ne salutăm. În valul luminii-l privesc, mă îngrozesc. Nu-i ființă, îi *Barbă!* Păros ca altă dihanie, cum n'am văzut altul! Și ce barbă neagră! — roată pe umeri, pădure pe piept! Pălărie verde, pană de cucuș. Haină cafenie 'ntărită la coate, guler-reveruri-manșete verzi, straie de vânătore, costum tirolez. Rucsac de piele, un drilling pe umăr. Nădragii de toval, lustruiți de purtați. Cotonanile goale, de sus de genunchi și până 'n ciubote imense, abia un deșt de ciureci verzi petrec afară din ele, ciorapii, Păr pretutindeni; sus lucesc doi cărbuni, o pată roșcată mai jos, o fi nasu? Răspunde scurt, militărește, — aidoma stă“. Barbă cu om, îi spune artistul...

Iată o femeie, tot de prin acele părți, doamna Socatz, văzută cu acelaș condei nervos, fantast în caricatură, satiric până la explozie:

„M'apropii, mă 'nclin. Sprâncenile drepte, ochii ei mă pătrund, parc-a surâs? Nasul, mai nu se vede. Jos, mult la vale, buze subțiri și 'ntredeschise au crăpat gura, taie toată figura. Roș mult pe gură și pe figură. Cercei răsvrățiți; mișcă din nări și din urechi; era s'o sbughiesc afară; acuma oftează, mă 'nduioșez, o privesc toată. Coprinde canapeaua 'ntreagă și se revarsă... Proptită 'n pumni, brațe-arcuite, pline, petrec de sub măneci scurte, din care gonesc afară câte-un șomoiog de păr gros, să crezi că-i barbă de țap, se-alină pe brațe 'n sus și 'n jos. Pe piept, dantelă suavă, albă. O fundă cărămizie, mare, — sglobie acuma 'mi pare, și școlăriță! Puține femei înțeleg arta, gustul cum să se 'mbrace; ea 'l pricepe, a 'ntinerit dintr'odată!“

Prin ochianul lui Dinu Nicodîn, toți cei priviți par niște dihanii, nu căpcaunii lui Hogar, crescuți organic din pământ, ci schimonosire estetistă, desfigurare, descompunere fizionomică făcută cu deliciu intelectual, asemănător ceasornicarului, totul apoi restabilit prin filtrele satirice, de o aciditate extraordinară, curățite de orice șgură morală, păstrate în sfera estetică. Participarea artistului la portret, deși obiectivitatea nu decade în liric, dă întreaga savoare.

Capodoperă, în fine, portretul lui Pișta, în scena fantastică a unui ospăț demn de Franz Hals, de Rabelais. În tot timpul ospățului, portretistul își gustă clientul cu o poftă care ea însăși umple cu sucuri gastronomice pagina, revărsându-se printre cuvinte, le unge, le face scârboase, însă totul spre satisfacția cea mai estetică a cetitorului...

E atâta mișcare nervoasă în acest portret, atâta satiră grotescă, câtă simț artistic al monstruosului, atâta exactitate și personalitate în notații unui stil lucrat cu tehnica cea mai severă, că nu poate lipsi din nicio antologie a prozei de artă românești! Și ai regretul că nu poți aplica la o traducere a lui *Gargantua și Pantagruel*, făcută de autorul *Lupilor*, operă ce ar ieși fără indoială tot atât de perfectă, de proaspăt re-creată, precum epopeile homerice ale lui Murnu.

Peste grimele estetiste, peste gustul amar al grotescului, plutește însă un suflu de umanitate, care nu amăgește. În ton elegiac sunt paginile dedicate bradului, care e umanizat, împlinit de suferință omenească, fibrele lui dor precum carnea sensibilizată a omului. Dinu Nicodin îmbrățișează natura cu o dragoste ce nu-și ascunde emoția perpetuă, fierbinte, adâncă. Descriind mormintele soldaților căzuți în război, aceeași muzică tristă, elegiacă, se prefiră peste euritmii frazei și le dă o vibrație nouă, de imn umanitar. Dar apa tare a satirei nu pregetă să înghită lacrimile și... o altă invazie de ploșnițe e surprinsă cu o poftă de umor flamand, pentru ca din această ambianță impură snobismul să răsară, ca o plantă intelectuală crescută în serele cele mai scumpe ale intimității scriitorului: lectură picantă din *Memoriile Regilor Franței*, cu apropouri care nu-l desmint pe amatorul de proverbe și anecdote, pe iubitorul tradiției și al înțelepciunii, căruia incursiunile istorice îi redau aer respirabil. O lectură din *Juvenalis*, potrivită în cadrul naturii, nu are nimic din ceea ce la Hogaș e mania de dascăl de latinește a citatelor antice, nici amestecul de livresc al prozei de belfer a lui Ioachim Botez. Snobismul fin, aproape aristocrat, estetist în toată amploarea lui, având ceva din morga patricianului crescut la școala subțire grecească..., are aici expresia adecvată.

Încă din *Lupii* se pot desprinde anume manii literare ale lui Dinu Nicodin, precum acele dialoguri fluvii, cu meandrele nesfârșite, pagini întregi, pe care se discută diverse probleme, aici mai ales situația Evreilor în lume, cu un lux de nume de cel mai acut snobism: Nabucodonosor, Titus, Mahomet, Protagoras, Critias, Socrate, Aristot, Platon, Plotin, Sf. Augustin, Sf. Toma, Averrhoes, Scot Erigen, Malebranche, Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant, Spencer, Auguste Comte, Renan, Karl Marx, Lenin! Istoria și religia, sociologia și morala, toate puse la contribuție, într'o avalanșă ritmată, eliptică, întreruptă de apropourile în care umoarea scriitorului nu-i precupețită. În alt rând, se învederează gustul artistului pentru spectacolul tare, macabru sau dramatic, aici în fragmentele unde se descriu osemintele scoase de intemperie din morminte sau anecdota unui vânător prins de cursa pentru lupi și înconjurat de fiarele care năpădesc să-l sfășie. În *Revoluția*, acest gust va fi purtat la consecințe extreme, și ne va da unele din extraordinarele pagini de teroare din literatura noastră

Preludiind, așa dar, marea operă împlinită în *Revoluția*, cartea *Lupilor* nu e mai puțin semnificativă în sine, atât ca lecție de stil cât și ca atmosferă.

INSEMNĂRI

IN AJUTORUL MOLDOVEI ȘI A TRANSILVANIEI DE NORD

Neamul românesc a fost totdeauna înfrățit și în durere și în bucurie. Am slăvit împreună nașterea României mari, și am sângerat împreună când s'au abătut nenorocirile asupra ei. Suferințele Românilor dintr'o provincie a Țării au fost suferințele noastre ale tuturor. Noi, ca adevărați frați, născuți din aceeași părinți, nu am rămas nesimțitori ori de câte ori ni s'a cerut ajutorul pentru alinarea durerilor fraților năpăstuiți.

Acum, în pragul iernii, trăiesc în mari și grele lipsuri Românii din Moldova și Transilvania de Nord. Peste ei, peste căminele și gospodăria lor, a trecut războiul cu toate distrugerile lui, lăsând în urmă jale și prăpăd.

Statul face toate opintirile pentru a le veni în ajutor, acum în pragul iernii. Dar el însuși are de purtat poveri deosebit de grele, cum știm cu toții, și e de lipsă ca națiunea întreagă să-i vină în ajutor.

Asociațiunea Astra, care a fost mereu cu inima lângă durerile și lipsurile neamului, se înșiră, cu tot sufletul, alături de celelalte instituții particulare: Liga operelor sociale, în frunte cu M. S. Regina mamă Elena, Crucea roșie, Biserica ce și-a trimis îndemnul prin Patriarhul României, Apărarea patriotică și alte instituții de binefacere, și vine să facă o callă și pătrunsă chemare către toți membrii ei, și către toți Românii, să sară de grabă,

fiecare cu ce l-a dăruit Dumnezeu, în ajutorul fraților în suferință din Transilvania eliberată și Moldova.

Să simtă toți cei năpăstuiți de războiu căldura dragostei de frate și să se împărtășească grelele îngrijorări ale celor în suferință, având siguranța că nu sunt nici uitați, nici părăsiți de frații care au scăpat mai ușor din prăpădul războiului.

Când va sosi ceasul biruinței sigure, toți cei care vor da ajutoare, vor avea prilej de înzecită bucurie, știind că au contribuit și ei la viața celor ce sunt azi în grea suferință.

Colectele în alimente, rufe, haine sau bani, se pot depozita la aceleași locuri unde se adună celelalte colecte.

Sibiu, la 1 Decembrie 1944.

I. Moldovan

Președintele Asociațiunii

ADUNAREA GENERALĂ A ASTREI

Imprejurările n'au permis Astrei să țină nici în acest an o adunare generală potrivită cu tradițiile ei. Nu s'a putut organiza decât o adunare administrativă, de descărcare de gestiune și aprobarea noului buget. Ea a avut loc Duminecă, 5 Nov., la Sibiu, în sala Prefecturii județului. Din pricina dificultăților de circulație n'au luat parte la adunare decât un număr foarte mic de delegați din provincie. Chiar și participarea Sibiienilor a fost redusă, căci în aceeași zi au avut loc două adunări politice. Și poli-

ticul primează astăzi culturalului... Cei care și-au luat însă răgazul să asiste la ședința instituției noastre au avut mulțumirea de a asculta sobrul și justul cuvânt de deschidere al d-lui președinte al Astrei, pe care îl publicăm în fruntea numărului nostru; iar din rapoartele citate au putut constata cum vechea instituție de cultură a Ardealului și-a făcut cu prisosință datoria, cu toate greutățile pe care a trebuit să le învingă. Organizațiile ei periferice s'au înmulțit și s'au consolidat; numărul conferințelor la sate și la orașe a fost neobișnuit de mare; școalele țărănești, mai ales pentru femei, au fost foarte înfloritoare, (în deosebi în jud. Sibiu, Alba și Banat); cartea a fost răspândită cu aceeași râvnă și dragoste. Numărul administrativ al revistei noastre expediat despărțămintelor și colaboratorilor Astrei, cuprinde o dare de seamă amănunțită a acestei activități. În paginile lui se poate găsi și o listă a donatorilor noștri. Numărul lor a fost mare și sumele subscrise destul de frumoase. Se va mai bucura Astra și în acest an de aceeași solitudine? Iată întrebarea care și-o pune conducerea ei. Știm că greutățile vieții au crescut în mod considerabil, că războiul și scrupuloasa îndeplinire a condițiilor de armistițiu, cer sacrificii mari nu putem totuși crede că nu se vor găsi mijloace pentru ca Asociațiunea să-și continue generoasa activitate de răspânditoare a luminii, acolo unde mult întuneric mai apasă încă.

Tr.

† MARIA PARTENIE COSMA,
NĂSC. ROMAN. (1854—1944)

Destinul unui neam nu se realizează în aceeași măsură în fiecare dintre fiii săi. Sunt însă oameni, foarte rar femei, a căror viață se identifică în fiecare zi cu viața neamului. Și Maria Cosma a fost dintre acelea.

Nepoată a Mitropolitului Miron Romanul, ea a trăit într-o tradiție ortodoxă și națională. Ca să prețuim întreaga ei

muncă, va trebui s'o petrecem cu gândul în vremurile în care noi Ardelienii eram siliți să recurgem la mii de pretexte, la mii de subterfugii pentru a ne putea afirma, în care un bal și o masă oferită erau punctul de plecare al marilor inițiative naționale și în care, tocmai de aceea, femeia era sprijinul și sufletul neamului. N'a fost însă inițiativă mai de folos, n'a fost activitate mai rodnică pe teren cultural și educativ în Ardeal decât acelea ale Mariei Cosma. În vremea războiului pentru independență ea face parte din comitetul de doamne sibiene care strâng daruri pentru ostașii români răniți, iar în 1881 ea înființează Reuniunea femeilor române din Sibiu, pe care a condus-o până în 1916. Tot ea a fost aceea care a colindat toate părțile Ardealului în căutarea comorilor artei noastre poporane, ca să le prezinte lumii într'un șir de expoziții (prima în 1881). Dar cea mai de căpetenie operă a vieții sale este contribuția la înființarea școlilor de fete din care au ieșit generații întregi de românce, azi mame și bunici, care își aduc cu duioșie aminte de anii petrecuți la școală. Crescută ea însăși într'o școală ungurească dela Arad, Maria Cosma își dă seama de primejdia care amenință ființa neamului, dacă Românca va continua să stea în întuneric și prin străduințe fără margini reușește să organizeze în 1883 prima școală primară de fete din Sibiu, și una din întâiele din Ardeal, după care înființează, prin colectă între membrii Asociațiunii, școala Astrei, școala de menaj și altele, toate cu internate. Tot ea, sprijinită de soțul ei Partenie, înființează și conduce „Masa studenților”, prilej de adevărată educație culturală și națională a tineretului, la care erau chemați elevii săraci și merituoși.

Nu cele câteva decorații pe care le-a primit, nici cele câteva elogii funebre, oricât de sincere, vor putea răsplăti o dăruire atât de totală, atât de discretă. Ci să luăm din mâna obosită, atinsă de suflul morții, făclia dragostei de cei lipsiți.

de neam, de lege și de frumusețe, pe care Maria Cosma a purtat-o cu vrednicie timp de aproape 90 de ani. S'o luăm din mâna ei cu evlavie și să n'o lăsăm să se stingă, oricât de tare ar fi furtuna, oricât de slabe am fi noi. În felul acesta poate vom plăti o mică parte din ceea ce Ardealul îi datorează Mariei Cosma, pentru ca generațiile care vor veni după noi să știe că i-am prețuit străduința și s'o prețuiască și ele luând la rândul lor făclia din mâinile noastre.

Zorica Lațcu

VETURIANUM

De când bătătoresc străzile Sibiului, ca un pribeag fără cămin propriu, doar cel durat dela Teiuș valul războiului mi l-a cotropit, aștept cu înfrigurare venirea Clujului mult dorit și în această așteptare, asemenea paserilor călătoare, îmi primblu melancolia făcând exerciții de drumeție. În aceste primblări cercetez Sibiul nou atât de larg și de frumos, plin de grădini, pe care toamna le zugrăvește cu penelul său nevăzut, și de case cu gust sămănate prin aceste grădini ce se pierd în largimea parcului incomparabil de „Sub Arini”. Observai prin nouile părți ale orașului, anume pe Calea Poplăcii la Nr. 10—12, și o casă mare la care se lucrează cu zor, și mi se pare unica construcție din oraș, la care munca curge fără întrerupere, favorizată și de o vreme blândă, care permite și ușurează și în zilele de târzie toamnă săvârșirea ultimelor lucrări.

Când am trecut întâia oară prin aretul măreții case, isprăvită din roșu și încăpută subt acoperișul stilizat, cu mai multe mansarde, nu știam ce este și cine o construiește.

Bănuiam însă ceva. Deoarece încă în lunile de vară, pe la Băile Geoagiului, citisem într'un ziar, că d-l Ion Lapedatu, retras, pensionar dela Banca Națională și-a reluat locul său vechiu de președinte al Soc. „Prima Ardeleană” și că construiește un mare pension pentru pen-

sionarii intelectuali, pe care îl înzeștează cu o fundație întru pomenirea răposatei sale soții, Veturia.

Mă bucurasem la vestea acestei mărețe idei, și începui acum să întreb pe unii și pe alții asupra clădirii impunătoare din Calea Poplăcii care-și atrăsese atențiunea prin dimensiunea liniilor sale arhitecturale.

Incredințându-mă că într'adevăr aceea este casa de odihnă merită intelectualilor pensionari, am fost ispitit adeseori a-mi îndrepta într'acolo pașii în zilele cu soare și senin de toamnă.

Am nimerit odată să găsec acolo printre muncitori și muncitoare și pe arhitectul diriguitor al lucrărilor de construcție, care cu multă amabilitate mi-a dat mai multe informații despre mărimea și capacitatea *Veturianului*, cum îmi veni să botez palatul comemorativ, ridicat atât de practic, în sens social și național, întru pomenirea soției iubite, de fiul poetului național *Ion Lapedatu*, de acum vreo 70 de ani.

Doi fii gemeni ne-a lăsat poetul, prieten ocrotitor al lui Mih. Eminescu, cari amândoi îi continuă ființa să așa de luminoasă, ce s'a înscris în istoria culturii și literaturii române.

Nici unul n'a urmat prietenului său, să facă versuri. Dar amândoi au înțeles — fiecare în sensul cel mai bun — să continue opera părintească. Alexandru, ca profesor și istoriograf, continuă o parte a carierii tatălui său, profesura și ca istoriograf continuă naționalismul sănătos și constructiv pe care îl dovedea tatăl său în școală și în palestra muselor Celalalt frate, Ion, se părea că s'ar fi depărtat mai mult de calea trasată de părintele său, profesorul și poetul. Înșelătoare aparență. Realitatea e cu totul alta. Adevărata poezie nu e numai, cum zice Eminescu „voluptos joc de icoane și de glasuri trămurate” — ci mai e și: „straiu de purpură și aur peste țarina cea grea”.

Apoi cuvântul grecesc „poesis” ne arată în etimologicul său înțeles, că este „facere”, faptă constructivă, creație de ordin moral, spiritual.

Cariera de economist național și bancher diriguitor, pe care a urmat-o în tot decursul vieții sale și din nenorocire o mai continuă cu ajutorul Domnului și acum, în fruntea Băncii Naționale, ca guvernator al ei, n'a fost decât o pregătire sistematică a unui plan măreț de viață bine calculat, cu consecvență, cu răbdare și cu mult simț economic urmărit, pentru a-l realiza în sensul unei vieți de reală poezie, — spre a putea întinde în urmă „un straiu de purpură și aur peste țărina cea grea” a traiului trecător de pe acest pământ de lut.

Și aceasta pentru a se jertfi pe sine pentru alții și a le ușura unor spirite alese, ca restul zilelor ce le mai rămâne de trăit în viață să le poată petrece fără griji și fără necazuri prea mari, ca astfel să-și poată continua preocupările intelectuale spre folosul binelui public, al colectivității naționale și al omenirii.

Același Eminescu — care în frageda sa tinerețe a fost primit de confratele său mai mare, Ion Lapedatu, la 1866, aici în Sibiu și a fost ocrotit în camera sa și ajutat în lipsele sale — ma zice :

E ușor a scrie versuri, când nu ai nimic a spune, înșirând cuvinte goale ce din coardă au să sune . . . dar mai cu greu este a găsi cuvântul, care spune adevărul.

Asemenea mi se pare a rezolvat problema aceasta a vieții sale, desigur nu unica, d-l Ion Lapedatu, găsindu-se cum să perpetueze memoria iubitei sale tovarășe de o viață de om — când a simțit greutatea vremurilor ce am ajuns în acest crâncen războiu și a luat hotărîrea ce a luat.

E un proiect ce iese din preocupările cotidianului și atinge liniile mari ale citorilor de așezăminte istorice, care rămân.

E o inspirațiune de înaltă poezie creatoare a vieții umane, ruptă din tradiția bărbaților noștri mari.

Ea amintește pe Dr. Simeon Ramontzai, pe Em. Gojdu, pe Alexandru Șterca Șuluțiu și alți fondatori de acest fel, din istoria culturii noastre.

Scopul e atât de nobil pe cât de uman și de social. Știm cu toții că și intelectualii rămân spre sfârșitul vieții cu o pensie, care numai înseamnă în anumite împrejurări — ca cele de acum — niciun ajutor pentru bătrâni, ba unii sunt lipșiți și de așa numita „pensie”.

Pentru astfel de oameni, cu grije aleși, casa fundațională creată de d-l Lapedatu, este nu numai o binefacere pentru omul intelectual ocrotit în cuprinsurile ei, în același timp și o acțiune culturală pentru că acel intelectual, gânditor, cercetător, scriitor, ce o fi, pus la adăpost, poate să-și continue activitatea favorită și preferată a zilelor sale și să mai producă astfel opere de valoare pentru nația sa.

Privită în această lumină „*Veturianum*” care se apropie de săvârșire, devine nu numai un act de mare filantropie, ci și un așezământ de cultură. Așa cum e construit, cu 2 etaje, cuprinzând camere pentru 20 pensionari — în etajul al 3-lea cu mansarde pentru personalul de serviciu — la parter sală de bibliotecă, de lectură și de conversație, iar în subsol bucătăria și camerele, *Veturianum*, provăzută cu încălzire centrală la gaz metan, cu apudat cu lumină electrică, sănătos așezat, pe o înălțime, având în față un parc englezesc cu cărări de plimbare, având în apropiere marele parc al orașului, tramvaiul ce duce deopotrivă în oraș sau în Dumbravă — răspunde tuturor cerințelor igienice, estetice, și sociale, spre a ocroti un număr de aleși intelectuali într'un centru cu atâtea instituții culturale și științifice ca Sibiul. Priveliștea spre Carpații înalți, acoperiți cu nea și spre munții Sibiului împăduriți, dă un mediu geografic plăcut într'un

colț de multă liniște, convenabil unor bărbați bătrâni și serioși, cu preocupări intelectuale.

Nu știu când se va isprăvi total „*Veterianum*”, nici când se va da menirei sale, punându-se în funcțiune, dar mai curând sau mai târziu, idea ce o intrupează această casă e înălțătoare pentru oricare suflet de Român bine simțitor. Ea face onoare cititorului său ilustru care se înscrie faptic și monumental în istoria culturii românești, iar gestul de pietate ce-l schițează închinându-l drept prinos memoriei soției sale e și mai înălțător și reconfortant în pustul mediu al războiului, dovedindu-ne, că tot mai trăiesc bărbați cu suflet mare printre epigonii vremilor de mărire din trecut. Onoare se cuvine lor și laudă se cuvine pildei ce o dau generațiilor de urmași, pentru veci de veci.

Sibiu, 1 Decembrie 1944.

Dr. Ilie Dăianu

MIHAIL SADOVEANU ȘI MIORIȚA

Sensibilitatea folklorică a marilor noștri literați este un fapt destul de curent. Se știe în ce măsură au fost influențați de literatura populară Alecsandri, Russo, Eminescu și Odobescu, pentru a nu mai vorbi de Creangă, Coșbuc și Slavici, care descind direct din folklor. Această sensibilitate se poate remarca și la unii din scriitorii de astăzi, de pildă, la Mihail Sadoveanu sau Lucian Blaga.

Sunt mai bine de două decenii de când Sadoveanu își exprima, în discursul de recepție la Academia Română, entuziasmul față de poezia populară, făcând în același timp o mărturisire extrem de prețioasă pentru geneza operii sale: „Aici e panteonul meu literar, simplu și rustic, fără podobe ca natura, însă măreț ca și dâna” (*Poezia populară*, 1923, p. 13).

Era o mărturisire sinceră și spontană în cadrul restrâns în care sărbătoritul a ținut să remarce virtuțile poeziei populare, izvorul principal în elaborarea operii sale literare.

Dintre poeziile populare, cea care l-a incântat mai mult pe marele romancier a fost de sigur „Miorița”, pe care o consideră în același discurs fără pereche în alte literaturi populare și chiar și în cele culte.

Preocupat de valoarea acestui cântec bătrânesc M. Sadoveanu atrăgea atenția încă din 1922 (*Viața Românească*, III, 236—238), asupra unei variante culeasă cu vreo douăzeci de ani în urmă din județul Iași și publicată de profesorul M. Costăchescu (*Moldova dela Nistru*, III, Nr. 8—9). M. Sadoveanu consideră această variantă deosebit de prețioasă, atât din punct de vedere poetic, cât și filologic, cuprinzând o serie de termeni arhaici (gomăn=cântec, siniori=revărșatul zorilor ș. a.) Din varianta Costăchescu, M. Sadoveanu va cita în discursul său de recepție începutul baladei pe care îl caracterizează „în și melodic ca o adiere de buciom”.

De atunci anii s'au scurs unul după altul, pe măsură ce creștea și opera literară a lui M. Sadoveanu. În acest timp admirația față de cântecul Mioarei nu l-a părăsit, servindu-i ca temă în romanul *Baltagul*.

Recent în numărul din Septembrie al revistei „Carpați”, M. Sadoveanu aduce o nouă dovadă pentru o pasiune vechi: publicarea unei variante personale a baladei „Miorița”.

În scrisoarea adresată redacției, care însoțește textul, M. Sadoveanu precizează că varianta lui Alecsandri, cu toată frumusețea ei, cuprinde și câteva inadvertențe: „Trei turme de miei”; mioriță „laie” și mioriță cu lână „plăviță”; mustăcioara „spicul grâului” — când cioabanul e brun, cu ochii ca mura și părul ca pana corbului, etc.

Aceasta l-a îndemnat să alcătuiască o nouă variantă „îndreptând unde e de îndreptat și adăugând elemente nouă artistice”, pe care le-a întâlnit în contactul neîntrerupt cu literatura populară. Am socotit asta ca o datorie și ca un

omagiul genialului poet anonim care ne-a lăsat moștenire această baladă incomparabilă”.

Deși M. Sadoveanu nu dă nicio lămurire asupra izvoarelor ce-*au* servit la „stabilirea” noii variante, se poate ușor constata că majoritatea versurilor aparține variantelor Costăchescu și Alecsandri, păstrând din fiecare pe cele mai frumoase și adăugând și câteva elemente nouă. Varianta rezultată apare astfel cu calități poetice vădit superioare.

În special începutul baladei, caracterizat prin muzicalitate cu rezonanțe profunde, este mult mai adecvat pentru a enunța desfășurarea dramatică a baladei, decât cea din varianta Alecsandri

*S'aude, s'aude
Departa, la munte,
Gomăn gomănaș
De trei ciobănași,
Gomăn gomănind
Oile pornind
Pe-un picior de munte
Cu hățașuri multe.*

Sub impresia începutului tot restul baladei se meține pe un ton grav până la sfârșit. Pe lângă muzicalitate varianta lui M. Sadoveanu mai conține câteva imagini poetice nouă. Iată de pildă prezentarea cadrului în care se va petrece drama:

*În apus de soare,
Umbrela când cresc,
Neguri se opresc
Pe munți și pe ape,
Dorm oile toate...*

S'au imaginea finală a desnodământului:

*Stele făcioare
Și poduri de floare...*

Combinarea variantelor este desigur o operație literară și este determinată de dorința de a perfecționa produsele poetului anonim. Procedul fiind de natură subiectivă, aprecierea rezultatelor diferă după gustul și priceperea fiecă-

ruia. Totuși se poate spune că și de data aceasta M. Sadoveanu a dat dovadă de o adâncă înțelegere a temei mioritice și de un distins simț artistic.

Gh. Pavelescu

STUDII LITERARE, VOL. III.

Sibiu, 1944, pg. 281.

Al treilea volum de *Studii Literare*, editat de Seminarul de istoria literaturii române moderne al Universității din Cluj și ultimul care apare pe pământul exilului, după cum făgăduiește în *Prefață* directorul publicației, d-l Prof. D. Popovici, reprezintă o nouă și valoroasă contribuție în cercetarea istoriei noastre literare.

Cu toată epoca de grele încercări ale războiului, cercetarea științifică și-a urmat dacă n'am putea zice nestingherită, dar în orice caz neîntrerupta ei activitate.

În cuprinsul bogat de cercetări literare menționăm mai întâi studiul de literatură comparată al d-lui Emil Turdeanu „*Oscar of Alva*” de Lord Byron *Izvoare apusene și reflexe românești*.

Întreprinderea, nu atât estetică cât istorică, pe marginea acestui poem fantastic, de tinerețe, al Lordului Byron, duce pe autor la o serie de constatări și concluzii atât în ceea ce privește interdependența unor teme în literatura universală — problemă asupra căreia s'au oprit numeroși cercetători străini — cât și asupra scolului pe care poema engleză a avut-o în literatura noastră, până azi.

Pornind dela izvoarele, mărturisite sau nu, ale inspirației poetului englez, d-l Turdeanu procedează metodic la disocierea temelor fundamentale din poem, coborînd apoi pe firul lor în trecut până la tragedia greacă. D-sa studiază apoi apariția sporadică a temelor componente, în chip unitar sau singuratic, în marile opere ale literaturii universale, cu variațiile ce decurg din spiritul timpului sau din temperamentul și personalitatea autorului. Cităm în această privință

rândurile pline de înțelegere, în care d-l Turdeanu fixează spiritul nou în care Heine reia tema veche dela Byron sau direct din izvoarele folclorice, în balada sa „Don Ramiro” :

„Forma pe care tema logodnicului strigoi o îmbracă în Don Ramiro, exprimă faza în care tema părește procedeele romantice — spectacolul macabru, frenezia neagră — pentru a găsi motivarea întregii drame în însăși lumea de mistere a sufletului uman. Explicației supranaturale se substituie explicația psihologică: pas caracteristic, nu numai pentru soarta unei biete teme literare, ci pentru tot sensul culturii moderne” (pg. 41).

Trecând la influența pe care poemul a avut-o asupra literaturii noastre, autorul se oprește stăruitor atât asupra primelor traduceri datorite lui Heliade și Costache Negruzzi, cât și asupra repetatelor ecouri, pe care poemul le produce, adeseori indirect, în opera scriitorilor ulteriori ca Sihleanu, Bolintineanu, Eminescu, Macedonski și Stefan Petică.

Cu toată minuțiozitatea informației, studiul d-lui Emil Turdeanu, rămâne prin caracterul său intenționat limitat, o operă monografică oarecum minoră, care numai asociată cu multiple lucrări similare va reuși să proiecteze suficientă lumină asupra peisajului nostru literar.

Studiul d-lui Prof. Popovici „*Disfuzarea ideilor luminării în Țările Române*”, constituie un capitol din lucrarea sa în curs de tipărire, în limba franceză „*Literatura română în epoca luminilor*” și este în același timp o dezvoltare a ideilor expuse de d-sa în *Introducere* la ediția operelor lui I. Heliade Rădulescu, (București 1939) și în alte opere anterioare.

D-sa cercetează atât căile cât și intensitatea pătrunderii ideilor secolului luminării apusene în sfera sud-estului european, dominat de „cultura” Bizanțului și pune în lumină influența covârșitoare pe care a avut-o în această înnoire poporul grec.

„*Aceia pe care Grecii i-au cultivat, într-o măsură mai mare se caracterizează prin spiritul Enciclopediei franceze: ad-*

versari ai organizării sociale contemporane, dușmani ai bigotismului, îndrăgostiți de idei și culegând ideile din diferite regiuni, ei sunt raționaliști în organizarea lor spirituală și ecletici în procedeele lor. Era ceea ce corespundea din plin năzuințelor poporului grec, raționalist el însuși și iremediabil eclectic” (pg. 89).

Cum influența greacă era generală pe întreg teritoriul sud-estic de sub stăpânirea otomană și se manifesta mai intens chiar în Țările Române, curentul ideilor liberale a influențat concomitent și viața spirituală a poporului nostru.

O nesfârșită serie de lucrări de cuprins istoric, moral, filosofic, etc., din patrimoniul iluminismului apusean al secolului al XVII-lea pătrund, se citează, se comentează și se traduc și la noi, la început în grecește și apoi în românește, întreținând freacăntul înnoitor al veacului.

De acest curent de idei nu rămân streini nici scriitorii ardeleni care, pe alte căi, sunt tributarii aceleiași spirit, manifestat mai cu seamă în operele lui Petru Maior și Ion Budai Deleanu.

Pentru a ilustra acest spirit de libertate și egalitate din care în apus a făcniț marea revoluție franceză, d-l Profesor Popovici dă ample citate din *Procanonul* lui Petru Maior, care combate spiritul strâmt al bisericii catolice, ca și din poemele eroi-comice ale lui I. Budai Deleanu, puse astfel într-o lumină nouă în această interpretare.

D. U. Cianciolo consacră un amplu studiu, în limba italiană, *Simbolismului grotesc al lui Tudor Arghezi*.

Printr-o bogată exemplificare, mai cu seamă pentru partea poetică a operei lui Arghezi, fără a neglija însă nici proza scriitorului, dela *Cartea cu jucării*, până la ultimul roman, *Lina*, d-l Cianciolo pune în lumină resursele variate și virtuozitatea talentului lui Arghezi în utilizarea grotescului pentru a crea frumosul.

Nu putem trece cu vederea îndemnarea cu care d-l Cianciolo transpune

citatele sale în limba italiană și talentul cu care închide ideile și imaginile versiunii românești în metrica originalului, când e vorba de versuri. Migala cerțătorului critic a trebuit să țină pas în tot lungul studiului cu fiorul artistic al creației, și d-l Cienciolo a depus eforturi pline de merit pentru a se achita de această dublă îndatorire. Dacă uneori subtilități de limbă intractabile sau interpretabile pot da loc la sesizări eronate sau incomplete ale sensului original, cum i s'a reproșat d-lui Cienciolo de către d-l Giuglea în *Dacoromania X*, 1943, în legătură cu traducerea d-sale din Eminescu, d-l Cienciolo într-o lungă și meticuloasă punere la punct, publicată în notele volumului de față al *Studiilor Literare*, găsește suficiente justificări obiecțiilor aduse, dintre care pe unele nu se sfiește a le socoti de rea credință.

Seria studiilor din acest volum o încheie d-l Ion Breazu cu cercetarea d-sale despre „Succesul sistemului etimologic în Transilvania”.

D-sa arată eforturile pentru întemeierea unei asociații literare, menită a da principii de limbă și scriere pentru Români din Ardeal, și coincidența fericită a unei acțiuni paralele, venită din inițiativa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Viena, care cere Românilor din toate ținuturile Imperiului austriac să-și alcătuiască 3 comisii de intelectuali români, în Timișoara, Sibiu și Cernăuți, chemate să facă propuneri pentru o ortografie cu litere latine, potrivit spiritului limbii, care să fie adoptată apoi și în cărțile de școală și în administrație.

Comisia dela Sibiu, (1860) adoptă sistemul etimologic al lui Cipariu, sistem care din spirit de unitate națională este primit în 1862, în mod oficial și de către adunarea generală a *Astrei*, ținută la Brașov, cu toate că părerile conducătorilor bisericii ortodoxe ardelenice înclinau către sistemul fonetic al scriitorilor din

România. Hotărîrea adunării generale a *Astrei*, pecetluiește pentru două decenii sistemul etimologic în Transilvania, până când către 1880, triumfă în Academia Română sistemul fonetic, realizându-se astfel unificarea dorită de toți Români.

În notele volumului, în afară de răspunsul amintit mai sus al d-lui Prof. Cienciolo, semnează interesante contribuții la istoria noastră literară domniile Olimpiu Boitoș, Licu Pop și I. Verbină.

Traian Marcu

MIHAI BENIUC : ORAȘUL PIERDUT

Un strălucit poet al generației tinere a dat, de curând, expresie sentimentelor care alcătuiesc capitalul spiritual al tinerilor vrednici condeieri versificatori. Un fior de nestăpânită îngrijorare, de mereu înnoită neliniște și de lucidă suferință străbate conținutul versurilor d-lui M. Beniuc. O distanță mustrare și o aprinsă revoltă, care stăruie cu o dojenitoare prezență în toate volumele, — și în acest din urmă volum în aproape toate poeziile, — se găsește închisă în poezia d-lui M. Beniuc. Neliniștea aceasta și-a găsit loc în stăpânita durere, în amara suferință a poetului, dar resemnarea și împăcarea calmă cu lumea asta așa cum e, dar care „nu-i tocma” așa cum trebuie, după expresia poetului, este numai de suprafață.

În volumul acesta, mai mult decât în celelalte, se citește grija caldă și statornică a autorului pentru necazurile popoului și pentru problemele sale mari. De aci și revolta, mustrarea și indemnul care străbat paginile volumului de față. O privire fugară peste „Cuprius”, dă cititorului dovada afirmațiilor noastre. Înșirăm numai câteva titluri de poezii, — căci după conținut puține fac excepții. Iată-le : Durerea românească, Lui Octavian Goga, Munții Apusenii, Calea Moșului, Aicea printre Ardeleni, Poetilor tineri și Câmp românesc. Abia a trecut

1) Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”. București, 1944.

un an dela apariția volumului „Poezii”, și un altul mai întreg, mai împlinit și mai dăruit-i-a urmat. Volumul acesta, intitulat, sugestiv „Orașul pierdut”, urmează altor trei volume de poezii publicate de d-l M. Beniuc, 2 în colecția Abecedar, Ed. Miron Neagu, Sighișoara, și numite: primul *Cântece de pierzanie*, al doilea *Cântece noi* și 1, al treilea, *Poezii*, editat de Fundația Regală pentru Literatură și Artă.

* * *

Între volumele de poezii apărute în ultimul timp nu ne amintim un altul mai încărcat de gând, mai plin de înțelesuri și miez, sau mai expresiv pentru sbateră care frământă tânăra generație de poeți. În volumul acesta, spre deosebire de celelalte, găsim afirmată și mai categoric credința poetului și elanul său de luptă alături de cei slabi, pentru biruința dreptății. Pentru d-l M. Beniuc versul e spadă, poezia luptă și credință, iar nu joc sau acrobație intelectuală ca pentru atâția alții. La d-l M. Beniuc poezia se naște din durere și din prea plină suferință, nu din împăcare sau din plăceri gratuite.

„În poezia lui (M. Beniuc) izbește atitudinea pe care o socotim singura interesantă în lirică și pe care am formula-o astfel: primatul vieții față de traducerea ei în simboluri și cuvinte”, declară d-l I. Chinezu în revista „Gând românesc”, cu ocazia apariției primului volum de poezii al d-lui Beniuc. Cu aceeași ocazie, într-un alt număr al aceleiași reviste, Barbu Zevedeu declara sentențios și profetic: „Poezia românească va găsi prin poezia lui M. Beniuc o fereastră sigură spre eșirea la lumină”.

Poetul M. Beniuc n'a desmințit deloc speranțele criticilor și recenzenților săi dela primul volum; dimpotrivă le-a confirmat. Nenumărate exemple, din ultimul volum de poezii, pot susține și dovedi cele spuse mai sus. Poezii de o calitate superioară, expresii vrednice ale „liricei majore”, și o înaltă și cristalină atmosferă

poetică din volumele d-lui Beniuc, dau autorului lor titlul de stimat ambasador al generației tinere de poeți. A se citi pentru exemplificare poezia „Drumul meu”, dela pag. 61.

Într'adevăr în lirica românească poetul M. Beniuc ocupă un loc special pe care-l onorează și ilustrează mereu cu măsura talentului său. Revista Fundațiilor Regale ne aduce mereu mesagii, de aceeași calitate superioară, din lumea poetică a lui Mihai Beniuc, spre a adevări cele scrise acolo despre d-sa, de profesorul și criticul D. Caracostea.

Spre a dovedi cele spuse mai sus ar fi suficient să deschidem un volum al d-lui M. Beniuc (de poezii, bine înțeles, căci dânsul e și autor de lucrări științifice de psihologie), pentru ca să avem argumentele afirmațiilor de mai sus. Sau să-l comparăm cu alți lirici moderni și contemporani.

Forma, stilul, conținutul, genul, atmosfera și atitudinea autorului, toate, susțin această poziție specială, această *unicitate* în poezia românească. De sigur că influențe se pot stabili (unii vorbesc de Goga, alții de poeți străini), dar de aci și până la ceea ce este poezia pe care ne-o oferă azi d-l M. Beniuc sunt spații imense, întocmai ca și dela patria poezilor preferați de d-sa și până la a noastră. Stilul direct al poetului, naturalețea, sinceritatea și omenia cu care cântă M. B. te cuceresc, fără luptă, fără figuri de circ. Căci în modul aspru al expresiei găsești și căldură și gingășie umană, care înmoaie inima cititorului:

„Sunt copacul străjă
Cu frunzișul treaz
Pentru cei de azi,
Și șoptesc o vrajă
Poate-o rugăciune
Pentru cei de mâne.”

(Sunt copacul străjă..., pag. 48)

Un aer de moarte, de voalată, discretă și intimă atmosferă de triste și întunecate vizuini îți apărea după fiecare pagină întoarsă a volumelor precedente și te

făcea să vezi din toată opera un pesimism iremediabil Dărzenia cu care afirmă însă poetul unele lucruri și încrederea viguroasă pe care el o mărturisește în steaua lui, te obligă să-ți rectifici această impresie, după lectura ultimei plachete de versuri și să nu citești în versurile sale nici disperare, nici renunțare și nici descurajare.

„Iar de va fi ca steaua mea să cadă
Nainte de soroc pe drumul greu,
Un alt fecior cu frunte de zăpadă
Va duce mai departe drumul meu!”

(*Drumul meu*, pag. 61.)

Sau:

„Să vă văd balauri de subt poduri!
Iată-mă de crezuri înzăuat,
Vie 'ntunecatele noroduri,
Gata sunt cu toate să mă bat.”

(*La drum*, pag. 52.)

Dimpotrivă, îți trezește admirația și-ți dă puteri nouă de luptă porunca scurtă și hotărâtă, irevocabilă, concentrată în versurile!

Nainte! Nainte!
Până 'n seară trebuie să dăm atacul.
Chiar de ne ia dracul!”

și mai departe:

„Strigați pe cei ce au rămas.
Până la unu, nu cedăm un pas!”

(*Coloană de atac*, pag. 57.)

Avântul cu care se aruncă poetul în luptă și hotărârea încăpățanată cu care își face mărturisirea, se sprijină pe certitudinea legitimității pretențiunilor sale. Iată o pildă:

„Eu sunt trimisul timpurilor noi,
Eșit din rând cu cei ce scurmă gila,
Și totuși vin întrebător la voi,
E slobod să mai cânt în România?”

(*E slobod să mai cânt*, pag. 33.)

În acest volum insulele de gingășie și de topaze, rotunjite până aproape de perfecțiune, întâlnite în volumul precedent, au lăsat locul revoltei și îndemnului la mișcare și primenire pentru binele poporului. Iată o pildă, între multe altele:

„Vreau țarina prezentului s'o samăn
Cum tatăl meu țăranul holda;
Cum crește grâul mândru fără seamăn,
Să crească 'n urma mea revolta.

Ca spicele de grâu în vânt să miște
Țăranii cete-cete și să ceară.
Cu freamăte ce pot furtuni să iște
Să fie ei stăpâni pe 'ntreaga țară.”

(*Tot una-mi este*, pag. 53.)

Caracteristice pentru poeziile din acest volum sunt: dinamismul care se degajează din ele, revolta poetului și gravitatea problemelor pe care le cântă, atât de inspirat și de cuceritor și cu mijloace atât de proprii, d-l M. Beniuc.

Ar trebui să cităm versuri exemplificatoare pentru tot ceea ce am afirmat, dar socotim că ele tot nu ar reda, întreagă, intensitatea emoțiilor și frumusețea expresiei din poeziile d-lui M. Beniuc și de aceea trimitem cititorul la volum. Citind placheta de versuri a d-lui M. Beniuc și dorind să scrii ceva despre ea, si în adevăr regretul sincer de a nu putea cita tot ceea ce ai vrea și tot ceea ce ar merita.

Am avea și noi de obiectat poetului anumite scăpări sau expresii mai puțin poetice, ca: sămădău, Ail etc., dar având în vedere puterea pe care acestea o dau imaginilor plastice de care se servește poetul, ne mulțumim să le amintim.

Cuvinte de laudă trebuie să avem și pentru pictorul V. Doboreanu, care a desenat cu talentul-i ales câteva chipuri în placheta de versuri a d-lui M. Beniuc, și pentru Editura care a pus la dispoziția publicului un asemenea giuvaer numai cu un preț de 50 lei. (Cartea Refugiatului Ardelean.)

Nu citim printre rândurile d-lui Beniuc, nici în substratul lor catalizat și purificat de banalități, ci așteptăm în portul victoriei cu batista fluturând, sosirea celor două corăbii din urmă, una roșie, alta neagră, pornite la drum odată cu apariția primului volum de versuri al autorului, pentru a le afla încărcătura și pentru a deslega problemele care sunt legate de genul lor.

Dumitru Salade

ERAST DITI TARANGUL, TRATAT DE DREPT ADMINISTRATIV ROMÂN

Cernăuți, 1944, 685 pag.

Fără îndoială problema fundamentală a oricărei cercetări științifice este metoda. Acest adevăr rămâne valabil și pentru disciplina Dreptului, care nu este o știință decât în măsura în care dispune de o metodă științifică de cercetare. Problema metodologică dobândește astfel o însemnătate în materia noastră. Iată de ce, în prefața tratatului său, d-l prof. E. Tarangul, pe care încă de mult îl preocupă metodologia juridică¹⁾, discută pe larg această chestiune. După ce examinează pe rând metodele care pot fi utilizate în studierea acestei materii, d-sa arată că se va opri la metoda „sintetică analitică, în sensul căreia „știința juridică are menirea să analizeze diferitele norme de drept și să caute principiile juridice, pe care le conțin aceste norme. Aceste principii sunt aduse în legătură unele de altele, analizându-se notele lor caracteristice. Ele sunt apoi sintetizate în noțiuni superioare și astfel obținem noțiuni juridice coordonate și subordonate, iar știința dreptului ne apare ca un sistem logic bine încheșat” (pag. VI). Odată definită această metodă, autorul procedează la o cercetare a diferitelor implicații, la care ea dă naștere. Este evident că această analiză este deosebit de utilă, dată fiind lipsa unor mai ample cercetări în această materie în literatura juridică română. Dar această adâncire a problemei metodologice are în special meritul de a fi înlesnit autorului adoptarea unei poziții limpezii față de materia tratată, punându-i la îndemână cea mai sigură cale pentru alcătuirea unei sinteze totodată completă și armonioasă a Dreptului administrativ român. Într'adevăr, consecvența cu care autorul a utilizat,

de-a-lungul vastei sale expuneri, metoda aleasă este una din frumoasele calități ale acestui Tratat. Această însușire face ca opera, pe care o semnalăm în acest loc, să ofere cititorului o lesnicioasă privire de ansamblu și să constituie, nu o seacă, greoaie și încărcată exegeză a unor schimbătoare articole de legi, ci o cuprinzătoare analiză de instituții.

Tratatul d-lui prof. E. Tarangul este împărțit în șapte părți.

Partea I-a se ocupă de o serie de noțiuni introductive în materia Dreptului administrativ. Pornind dela concepția solidaristă, pe care și-o însușește, autorul analizează în primul rând ideea de serviciu public, considerând-o principiul juridic fundamental al Dreptului administrativ român, cu ajutorul căreia urmează să fie explicate diferitele lui instituții. Variatele activități desfășurate de autorități cu prilejul girării serviciilor publice alcătuiesc în totalitatea lor obiectul așa numitelor funcțiuni ale Statului. Aceste funcțiuni sunt examinate cu atenție de autor, care completează cercetarea sa printr'o limpede analiză a problemei actelor administrative, precum și printr'o expunere a clasificării funcționarilor Statului după natura juridică a actelor săvârșite în cadrul serviciilor publice. Deosebit de interesant este capitolul privitor la clasificarea actelor din punct de vedere formal, capitol în care se dau diferite exemple de legi și decizii jurisprudențiale, care utilizează criteriul material de definire a actelor administrative. Un capitol final al acestei părți se ocupă de noțiunea Dreptului administrativ.

Partea a II-a a acestui Tratat este intitulată: „Organizarea administrativă”. Cercetând în mod succesiv administrația centrală, administrația locală și stabilimentele publice, această parte se caracterizează printr'o deosebit de conștiințioasă cunoaștere a izvoarelor Dreptului nostru administrativ și constituie mai ales o foarte sistematică sinteză a lor.

1) Vezi: E. Tarangul: *Le syncrétisme des méthodes et la théorie pure du droit*. Extras din „Revue internationale de la théorie du droit”. Zurich 1939 și *Problema metodei în știința dreptului*, extras din Anuarul Universității din Cernăuți. Cernăuți 1939.

Partea a III-a este consacrată funcționarilor publici. După ce lămurește noțiunea de „funcționar public”, într'un capitol următor se analizează situația juridică a acestor funcționari, raportul juridic dintre funcționari și funcțiunea lor, natura juridică a actului de numire într'o funcțiune publică și teoria funcționarilor de autoritate și de gestiune. Un capitol special, mai întins, se ocupă de statutul funcționarilor publici.

Partea a IV-a este intitulată: „Domeniul administrativ”, iar partea a V-a se ocupă de „Organizarea serviciilor publice cu caracter economic”. Ele cuprind fără îndoială foarte însemnate contribuțiuni, atât prin bogăția materialului lor doctrinar, cât și prin o foarte completă cunoaștere a jurisprudenței.

Partea a VI-a, privitoare la „Actele administrative”, după ce într'un prim capitol cercetează diferitele clasificări ale actelor administrative, se ocupă apoi de caracterul lor executoriu. O foarte aprofundată analiză are ca obiect neretroactivitatea actelor administrative. Acest capitol se întemeiază pe o deosebit de temeinică sinteză a construcțiilor jurisprudenței noastre în această materie. Urmează apoi o expunere a discuției tradiționale între actele de autoritate și de gestiune și o cercetare a noțiunii de regulament, a problemei contra. actelor de drept public și a puterii discreționare a administrației. Această din urmă problemă este examinată pe baza unui luminos studiu al doctrinei străine, în special al celei germane, și a jurisprudenței române privind această chestiune. Ultimele capitole ale părții a VI-a lămuresc problema actelor de guvernământ, a ac-

telor materiale ale administrației și a revocării actelor administrative.

Partea a VII-a a Tratatului d-lui prof. E. Tarangul are ca obiect importanta materie a contenciosului administrativ. Și această parte se caracterizează printr'o amănunțită prezentare a doctrinei și jurisprudenței române, autorul dovedind că este unul din cei mai buni cunoscători ai vastului material, pe care îl formează deciziile instanțelor noastre de contencios administrativ. Cu toate că în țara noastră materia contenciosului administrativ și-a găsit o magistrală expunere în tratatul de contencios administrativ al d-lui prof. C. Rarincescu, — lucrare devenită clasică, — totuși d-l prof. E. Tarangul a izbutit să aducă și în această parte numeroase puncte de vedere noi și o foarte utilă înfățișare a evoluției jurisprudenței noastre.

Prin aceste remarcabile însușiri, prin înalta lui ținută științifică, prin scrupuloasa analiză a amănuntelor și prin migăloasa coordonare a materialului, Tratatul d-lui prof. E. Tarangul este merit să devină unul din manualele clasice ale științei administrative românești. În special merită să fie subliniată informația lui deosebit de bogată atât în ce privește bibliografia străină și română, cât și în ce privește jurisprudența. De aceea ne îngăduim să prevestim Tratatului de Drept administrativ român al d-lui prof. E. Tarangul nu numai o foarte favorabilă primire din partea criticii române de specialitate, ci în același timp, graț e importanței pe care a acordat-o jurisprudenței, și o foarte rodnică utilizare din partea juriștilor noștri practicieni.

Tudor Drăganu

CUPRINSUL ANULUI 1944

Studii și articole

	<u>Pagina</u>
<i>Banciu Ax.</i> : Roiri săliștene	316—328
" " " "	853—867
" " Disprețuții „ciobani valahi”	706—718
<i>Berciu Ion</i> : Noile săpături arheologice din Ardeal	18—25
<i>Bolca Vasile</i> : „Lepturiștii” din Oradea	134—162
<i>Bor J. E.</i> : Poezia modernă slovacă	170—178
<i>Breazu Ion</i> : Panromânismul	199—209
<i>Bucuța Emanoil</i> : Naționalismul cărturarilor latiniști	379—384
<i>Cosma Lucia</i> : Carmen Sylva și Ardealul	328—336
<i>Dan Dr. Mihail P.</i> : Români și Slovaci de-a-lungul veacurilor	239—252
<i>Diaconescu Emil</i> : Pătrunderea Rusiei țariste spre gurile Dunării	442—447
<i>Domșa Ioan</i> : O descriere italiană a Transilvaniei și Țărilor Românești din timpul lui Mihai Viteazul	452—461
<i>Drăganu Tudor</i> : Câteva considerații asupra literaturii germane recente privitoare la Banat	789—815
<i>Filipașcu Dr. Al.</i> : Inceputurile „Ăstreii” în Maramureș	163—169
<i>Filipașcu Al.</i> : Luptătorul maramureșan Dr. Vasile Filipciuc	839—852
<i>Fruma Dr. Ioan</i> : Despre spiritul juridic ardelean	101—115
<i>Jinga Victor</i> : Hotare transilvane și încadrarea în spațiul dunărean	400—419
<i>Lupaș Prof. I.</i> : Preocupări istorice în activitatea literară a lui Horia Teculescu	1—5
<i>Lupaș I.</i> : Asociațiunea Transilvană și Matica Slovenska	309—315
<i>Mauciulea Șt.</i> : Fuga lui Timoteiu Cipariu în Țara Românească, 1849	6—17
<i>Marcu Traian</i> : Căi de comunicație în arcul carpatic	65—67
<i>Moldovan Prof. Iuliu</i> : Cuvânt inaugural la Adunarea Generală a „Ăstreii” (5 Noembrie 1944)	743—746
<i>Morariu Tiberiu</i> : Emigrări maramureșene în Transilvania	667—676
<i>Negoieșcu I.</i> : Despre mască și mișcare	48—64
<i>Netea Vasile</i> : Un Slovac ziarist român: Gustav Augustini	420—429
<i>Nicoară Dr. Eugen</i> : Contribuția memorandistului Dr. Patriciu Barbu la întărirea românismului din Reghin	233—238
<i>Ohăbeanu Dr. George</i> : Un proces ce durează	385—399
<i>Opreanu Sabin</i> : Transilvania centrul pământului românesc. — Ce spun diferiți cercetători cu privire la acest subiect —	747—764

	<u>Pagini</u>
<i>Oprescu G.</i> : Octavian Smigelschi desenator	816—820
<i>Panaiteescu P. N.</i> : Satul bătrânesc	26—74
<i>Pascu Ștefan</i> : Din răsunetul procesului memorandist în masele populare.	685—705
<i>Patiția Dr. Rubin</i> : Amintiri din timpul Memorandului	279—308
<i>Pop Emil</i> : Ioan Popp și Ștefan Micu	220—232
" " Ștefan Emilian	678—684
<i>Pop Licu</i> : Inceputurile Herbartiene ale esteticei lui Titu Maiorescu	821—830
<i>Popescu Dorin</i> : Celții în Transilvania	639—666
<i>Popovici D.</i> : Etape în dezvoltarea literaturii române	495—613
<i>Poruția Petre</i> : Principiile expropriării în reforma agrară	614—638
<i>Racotă Tului</i> : Ion Inochentie Micu	116—133
<i>Rosetti General Radu</i> : Țară mică. Oameni tari	210—219
<i>Sbârcea George</i> : Aradul de azi și trecutul său românesc	448—451
<i>Sofronie George</i> : Arbitrajul internațional	765—788
<i>Turdeanu Dr. Lucian</i> : Situația economică a Ardealului după unire	430—441
<i>Vartolomei Vasile</i> : Legăturile poetului Eminescu cu Bihoreni	337—351

Cronici

<i>Bodogae T.</i> : Candid Mușlea: Biserica Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului	255—258
<i>Boșca Mălin E.</i> : Mărturisirile popli Ungur	719—726
<i>Brateș Radu</i> : Profesorul Virgil Stoica	469—476
<i>Breazu Ion</i> : Lucian Blaga: Arca lui Noe	870—876
<i>Bucușa Emanoil</i> : Sfântul Christofor	465—469
<i>Daicoviciu C.</i> : La catafalcul profesorului Petre Grimm	868—870
<i>Dan Dr. Mihail D.</i> : Matica Slovenska — octogenară	359—364
" " " " O publicațiune românească de Balcanologie	476—485
<i>Gherman Traian</i> : O colecție de monografii ale școlilor primare profesionale din Transilvania	733—735
<i>Herseni Traian</i> ; I. Moldovan: Introducere în etnobiologie și biopolitică	462—465
<i>Hulea Eugen</i> : Parastas pentru Horia la Alba-Iulia în anul 1885 Faur 28	259—263
<i>Istrate Gh.</i> : Iorgu Iordan, Limba română actuală	71—76
<i>Marcu Traian</i> : Al. Dimă: Probleme estetice	188—191
<i>Mărcuș Ion</i> : D. Prodan: Teoria imigrației Românilor din Principatele Române	730—732
<i>Mihăilescu T.</i> : Istoria editurii românești	181—187
<i>Mușlea Ion</i> : Manuscrisele românești din biblioteca centrală de la Blaj	877—879
<i>Negoșișcu I.</i> : Operă lui Dinu Nicodin: „Lupii”	882—886
<i>Onișor Teodor</i> : Societatea Etnografică Română	81—89
<i>Pavelescu Gh.</i> : Profesorul Ion Simionescu	68—71
<i>Preda Dr. Gh.</i> : Vasile Goldiș	179—180
<i>Salade D.</i> : Anton-Dumitriu: Orient și Occident	263—265
<i>Stanca Radu</i> : Mihai Beniuc: Poezii	352—355
" " E Lovinescu: T. Maiorescu și contemporanii lui	879—881
<i>Tarnovski I.</i> : Al. Procopovici: Die Rumänenfrage	356—359
<i>Todoran Eugeniu</i> : Studii literare II.	76—81
<i>Verbină I.</i> : D. Popovici: Cercetări de literatură română	726—730

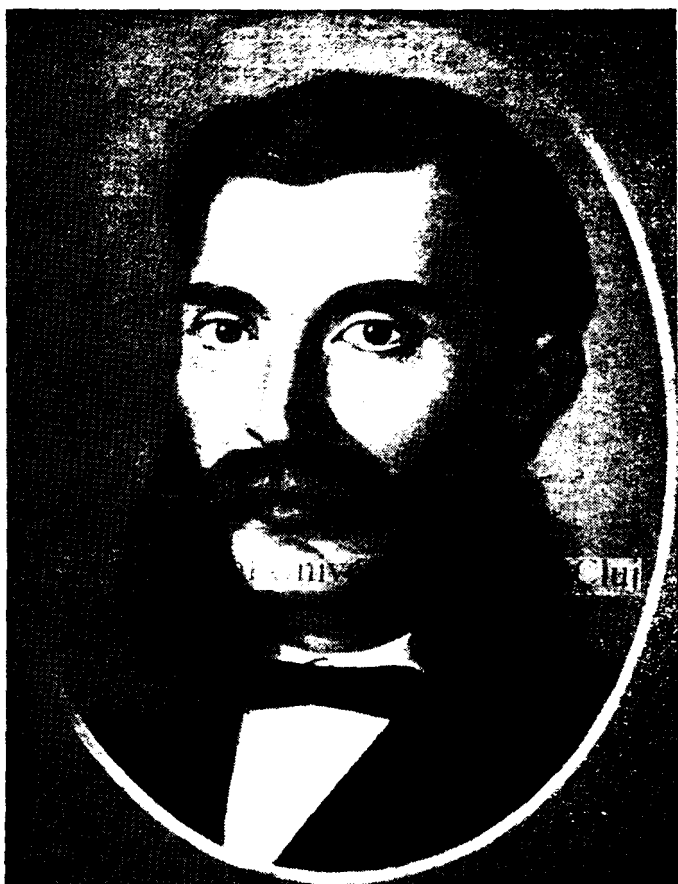
Insemnări

<i>Albu Nicolae</i> : Pr. Ion Georgescu: Mitropolitul Ioan Vancea (Oradea 1942)	96—97
„ „ Dr. Gh. Preda: Mama și copilul	97—98
„ „ Ion Colan: Pentru dreptate	273—274
<i>Bozdog I.</i> : T. Mureșanu, Efemeride	492—493
<i>Breazu I.</i> : Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania	95
Actele Unirii din 1918	95—96
„ „ Ștefan Cicio Pop	192—193
„ „ Literatura română în streinătate	193—195
„ „ Documentele revoluției din 1848	266—267
„ „ Ștefan Manciulea biograf al lui Cipariu	275—276
„ „ Revue de Transylvanie	366—367
„ „ Moartea lui Gheorghe Sion	486
„ „ Centenarul lui Ion Al. Lapedatu	487—488
„ „ Mărturii culturale bihorene	489—409
„ „ Dela Petru Maior la Octavian Goga	490—491
„ „ Pro Transilvania	736
„ „ Liviu Rebreanu	736—737
„ „ Dreapta cinstire a lui Gheorghe Coșbuc	737
„ „ Dr. Vasile Bologa	737—738
<i>Dăianu Dr. Ilie</i> : Veturianum	889—891
<i>Dr u Tudor</i> : Erast Diti Tarangul, Tratat de Drept administrativ	897—898
<i>F.</i> : Vicarul Ștefan Buzilă	375—378
<i>Gherman Traian</i> : „Insemnare” despre strigoi într'un manuscris de fizică experimentală, din anul 1848	740—742
<i>Lațcu Zorica</i> : † Maria Partenie Cosma, născ. Roman. (1854—1944)	888—889
<i>M. V.</i> : Politică economică aplicată	196—198
<i>Marcu Traian</i> : Studii Literare, vol. III.	892—894
<i>Moldovan I.</i> : În ajutorul Moldovei și a Transilvaniei de Nord	887
<i>Muşlea Ion</i> : Bio-bibliografia lui George Vălsan	267—268
„ „ Patru veacuri dela tipărirea întâiei cărți românești	486—587
<i>Naghiu Iosif E.</i> : C. Tagliavini: Contribuții la Bibliografia Românească Veche	274—275
<i>Negoîtescu I.</i> : „Wallenstein” la teatrul german din Sibiu	372—375
<i>Onișor Teodor</i> : Muzeul Etnografic al Moldovei	98—100
„ „ Buletinul Societății Regale Române de Geografie	270—273
<i>Pascu Ștefan</i> : Omagiu lui Ion Lupaș	90—92
<i>Pavelescu Gh.</i> : Necesitatea unui Institut pentru studiul poporului român	92—95
„ „ Mărturisiri pentru Transilvania sufletului nostru	195—196
„ „ Grigore Antipa (1867—1944)	367—369
„ „ Mihail Sadoveanu și Miorița	891—892
<i>Rusmir Ilie</i> : O carte pentru conducătorii satelor și pentru cei ce s'au ridicat din sat	493—494
<i>Râmneanțu P.</i> : „Astra” în Secuime	738—739
<i>Salade D.</i> : Cuvinte pentru un institut militar	268—270
„ „ Mihai Beniuc: Orașul pierdut	894—896
<i>Todoran Romulus</i> ; Emil Petrovici: Texte dialectale	371—372

<i>Todoran Romulus</i> : Nicolae Drăganu, Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor	491—492
<i>Tr.</i> : Hotărârea cea mare	365
„ Două circulare ale „Astrei”	365—366
<i>Tr.</i> : Adunarea generală a Astrei	887—888
<i>Ursu Nicolae</i> : Moartea Sofiei Vlad	369—371
<i>Verbină I.</i> : Aurel Marin	488—489

Bibliografia Transilvaniei

<i>XV.</i> :	271—278
------------------------	---------

ȘTEFAN EMILIAN

Portret in ulei de Mișu Popp. Originalul in Muzeul Astrei (Sibiu)

STAN BANCIU senior
(1811—1981)

Fotografie din a. 1866.

1. N. Moisin, 2. N. N. Simian, 3. C. Popa, 4. N. I. Simian, 5. D. I. Simian, 6. O. I. Simian, 7. I. I. Simian, 8. D. N. Simlan, 9. V. Roman,
 10. N. Șteflea, 11. C. Hanciu, 12. E. N. Simian, 13. Maria O. Simian, 14. M. C. Hanciu, 15. A. D. N. Simian, 16. P. N. Șteflea, 17. A. C. Popa,
 18. M. N. N. Simian, 19. M. N. L. Simian, 20. P. D. I. Simian, 21. M. I. I. Simian, 22. P. N. Moisin, 23. A. V. Roman.
 A.—Ana, C.—Constantin, D.—Dumitru, E.—Elisaveta, I.—Ion, M.—Maria, N.—Nicolae, O.—Oprea, P.—Paraschiva, V.—Vasile.

Fotografia înfățișează colonia vechilor Sălișteni stabiliți în R.-Vâlcea, în costumul comunei lor de naștere. Datează din anul 1892 și e făcută cu prilejul sărbătoririi zilei de 3/15 Mai, pe care Ardelenii de acolo o serbau în fiecare an, bucurându-se de tot concursul autorităților civile și militare, cele din urmă punându-le la dispoziție istotdeauna și muzica militară. În anul din care datează fotografia, luară parte la serbare, pe lângă mulțimea Râmnicenilor: prefectul județului, Herescu, medicul spitalului Județean, Dr.-ul Suciu (Moș), Dr.-ul Sabin, medicul primar al județului, Dr.-ul Nae Surdu, colonelul Ivanovici, comandantul garnizoanei, primarul orașului ș. a. — Pentru pătrunderea în cercuri cât mai largi a conștiinței importanței acestei zile din istoria noastră națională, 3/15 Mai era sărbătorit în fiecare an în alt loc. Într'un an această dată a fost sărbătorită în Ostrovul din Călimănești, unde tocmai atunci sosise un frate al fostului moștenitor al Tronului austro-ungar, cel asasinat împreună cu soția sa la Sarajevo. În alt an, la mănăstirea Turnu (jud. Argeș), unde asistă și mulți Râmniceni. Din fotografie lipsește Dumitru Hanciu, N. N. Simian e ultimul din stânga, șirul de sus.

TRANSILVANIA

ORGAN AL ASTREI

Anul 75

OCT.-NOV.-DEC.

Nr. 10-12 — 1944

CUPRINSUL:

- Prof. I. Moldovan*, Cuvânt inaugural la adunarea generală a Astrei
Sabin Opreanu, Transilvania centrul pământului românesc
George Sofronie, Arbitrajul internațional
Tudor Drăganu, Câteva considerații asupra literaturii germane privitoare la Banat
G. Oprescu, Octavian Smigelschi desenator
Licu Pop, Inceputurile herbartiene ale esteticei lui Titu Maiorescu
Al. Filipașcu, Luptătorul maramureșan Dr. Vasile Filipciuc
Ax. Banciu, Roiri săliștene

CRONICI:

- C. Daicoviciu*, La catafalcul Profesorului Petre Grimm
Ion Breazu, Lucian Blaga: Arca lui Noe
Ion Mușlea, Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală dela Blaj
Radu Stanca, E. Lovinescu: T. Maiorescu și contemporanii lui
I. Negoșescu, Opera lui Dinu Nicodim: I. „Lupii”

INSEMNĂRI:

- I. Moldovan*, In ajutorul Moldovei și a Transilvaniei de Nord. — *Tr.*, Adunarea generală a „Astrei”. — *Zorica Lațcu*, † Maria Partenie Cosma, născută Roman — *Dr. Ilie Dăianu*, Veturianum. — *Gh. Pavelescu*, Mhail Sadoveanu și Miorița. — *Traian Marcu*, Studii literare, vol. III. — *Dumitru Salade*, Mhail Beniuc: Orașul pierdut. — *Tudor Drăganu*, Erast Diti Tarangul, Tratat de drept administrativ român.